



## รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การนำภูมิปัญญาชาวบ้านสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์  
และฟื้นฟูทุ่งพืชน้ำ บ้านดงสาร ตำบลโพนงาม  
อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

โดย นายสุวรรณ บงศ์บุตร และคณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การนำภูมิปัญญาชาวบ้านสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์พืชพื้น  
ถิ่น บ้านดงสาร ตำบลโพธิ์งาม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

คณะผู้วิจัย

- |                 |            |                |
|-----------------|------------|----------------|
| 1. นายสุวรรณ    | บงศ์บุตร   | หัวหน้าโครงการ |
| 2. นายเด่น      | นิพันธ์    | ทีมวิจัย       |
| 3. นายบุญจันทร์ | ภูจอมจิตร  | ทีมวิจัย       |
| 4. นายสำเนียง   | ดกเอีย     | ทีมวิจัย       |
| 5. นายสอน       | บุตรสุวรรณ | ทีมวิจัย       |

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

## บทคัดย่อ

การศึกษาและดำเนินกิจกรรม โครงการ การนำภูมิปัญญาชาวบ้านสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทุ่งพันชน บ้านดงสาร ตำบลโพนงาม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

1. เพื่อเป็นการรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์พืชพื้นบ้าน
2. เพื่อสร้างแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูพันธุ์พืชพื้นบ้าน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านดงสาร

จากการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญที่มีส่วนเกี่ยวข้องและมีบทบาทสำคัญในชุมชนจากผู้มีอายุและผู้เคยอยู่ในพื้นที่มาก่อน รวมทั้งการศึกษาจากเอกสาร ข้อมูลพื้นฐานที่ได้จาก จปฐ. ข้อมูลประวัติความเป็นมาของชุมชนรวมทั้งการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลของชุมชน การวิจัยในครั้งนี้ จะมีการประชุม อบรม ศึกษาดูงาน เพื่อศึกษาหารูปแบบ และวิธีการที่เหมาะสมที่ชุมชนจะมีส่วนร่วมในการ ดำเนินการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยได้ข้อมูลชุมชน เช่น ประวัติของหมู่บ้าน จำนวนคุ้ม จำนวนประชากร แยกชาย หญิง การตั้งกลุ่มอาชีพ จำนวนสัตว์เลี้ยง พื้นที่ทำการเกษตร การจัดตั้งกลุ่มเยาวชนรักป่าทาม การทำแหล่งอนุรักษ์วังปลา การปลูกพืชในที่สาธารณะประโยชน์

ผลการศึกษา หารูปแบบแนวทางการนำภูมิปัญญาไทบ้านสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูพันธุ์พันธุ์ได้หลายแนวทาง เช่น การทำแนวกันไฟฟ้า การเขียนป้ายเชิญชวน การทำหลักสูตรท้องถิ่น การปลูกพันธุ์ไม้ในป่าตาม การสร้างความรักความภาคภูมิใจความหวงแหนทรัพยากรในท้องถิ่น แม้แต่การปรับโฉมผู้ที่ล้นรอบคดคันไม้ที่ไม่ได้รับอนุญาตจากที่ประชุมคณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้านคง สามีความรักความผูกพันกับป่าทุ่งป่าตามมาช้านาน มีการปรับวิถีชีวิตให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เช่น การทำ นาปีไม่ได้ผลเนื่องจากน้ำท่วม ก็กลับมาทำนาปรัง จนเป็นหมู่บ้านต้นแบบในการริเริ่มทำนาปรังในเขตลุ่มน้ำ สงครามใกล้เคียง

อย่างไรก็ตามในการทำงานวิจัยครั้งนี้ทำให้คนในชุมชนมองเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์การ  
ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในป่าบุ่งป่าทาม ครั้งแรกมีกลุ่มคนต่อต้านจนทำงานไม่ได้ผล แต่พอปล่อยให้เวลา  
เลยผ่านไปผลการทำงานของทีมวิจัยเริ่มเป็นรูปธรรมมากขึ้น เช่น การทำแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา จนคนใน  
ชุมชนเริ่มจับได้ปลาตัวใหญ่กว่าเดิม มีพันธุ์ปลา และ จำนวนปลามากขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงในการใช้  
เครื่องมือจับปลาจากตาข่ายถี่ ๆ ก็ใช้ตาข่ายห่าง การปลูกต้นไม้ในเขตสาธารณะ ทำให้กลุ่มที่ต่อต้านกลับเข้า  
มาร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ต่อไป

## กิตติกรรมประกาศ

โครงการ การนำภูมิปัญญาชาวบ้านสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทุ่งพันชัน บ้านดงสาร ตำบลโพรงยาง อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ดำเนินกิจกรรมตามโครงการจนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ คือ ได้ข้อมูลจากการลงพื้นที่ที่สำรวจสภาพพื้นที่ชุมชน ประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ศาสนา สังคมวัฒนธรรม การศึกษา การปกครอง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องทาม ได้ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องการใช้ไม้ ที่ดิน และป่าไม้ ได้ภูมิปัญญาในการสร้างระบบ รูปแบบ ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ การเตรียมที่อยู่อาศัย อาหาร ยารักษาโรค(พืชสมุนไพรในป่าทาม) ได้แผนที่ทุ่งพันชัน ได้เขตอนุรักษ์ฟื้นฟูวังปลาในชุมชน ได้แนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทุ่งพันชันที่จะนำไปทดลองปฏิบัติต่อไป

งานชิ้นนี้ ข้าพเจ้าไม่สามารถที่จะทำสำเร็จด้วยเพียงตัวคนเดียว หากแต่มีทีมงานที่ช่วยกัน การทำงานเป็นทีม การมีส่วนร่วมและการให้ความร่วมมือของคนในชุมชน องค์กร โรงเรียน ผู้บริหาร และหน่วยงานอื่นๆ ที่ผนวกกับความรู้ความสามารถที่ข้าพเจ้ามีอยู่ จึงทำให้เรื่องยากกลายเป็นเรื่องง่าย

การทำงานนี้บางคนอาจจะมองว่าไม่ดี “ธุระก็ไม่ใช่” แต่ด้วยใจรักในงานพัฒนาที่ข้าพเจ้าได้ทุ่มเทแรงกาย แรงใจและทุนทรัพย์ส่วนตัว เพื่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ชุมชนที่ข้าพเจ้ารัก และจะดำรงไว้ซึ่งความดีต่อไป

ในการทำงานชิ้นนี้จะขาดไม่เลยก็คือกำลังใจ สิ่งนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการทำงาน การเข้าใจในเนื้อหาที่ข้าพเจ้าทำอยู่ ขอขอบคุณภรรยาอันเป็นที่รักยิ่ง ที่คอยเป็นกำลังใจให้ในยามท้อแท้และเหนื่อยล้า และยังเป็นแม่บ้านที่ดี คอยเตรียมกับข้าวให้เวลาที่ข้าพเจ้าทำงาน ขอขอบคุณลูกสาวทั้งสองที่น่ารักและลูกชายที่พ่อห่วงหาอาทร ที่คอยหยอกเย้าทำให้พ่อมีรอยยิ้ม เสียงหัวเราะในยามที่พ่อเหนื่อย

และอีกบุคคลหนึ่งก็คือ Node หรือพี่เลี้ยงที่คอยช่วยสนับสนุนในเรื่องความรู้ เทคนิค กระบวนการทำงาน ที่ร่วมกันมาตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการวิจัย จนก่อเกิดเป็นความผูกพัน

ความสำเร็จในการวิจัยครั้งนี้ ได้รับความร่วมมือ ร่วมใจเป็นอย่างดีจากชาวบ้าน ขอขอบคุณ คุณชัยพร นะคะจัด พี่เลี้ยงติดตามโครงการวิจัย ที่ได้ให้แนวคิด แนวทำ ในการดำเนินงาน ขอขอบคุณ คุณเหลาไท นิลนวน ผู้ชี้แนะแหล่งทุนการวิจัยพร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางในการทำการวิจัย ขอขอบคุณคณะเจ้าหน้าที่จาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ที่ติดตามสนับสนุนงานวิจัย ถึงแม้จะใช้เวลานานยาวนานเหลือเกิน แต่ก็บรรลุวัตถุประสงค์ไปด้วยดี

และสุดท้าย ข้าพเจ้าขอขอบคุณแหล่งทุน นั่นก็คือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค ที่ได้ให้ทุนข้าพเจ้าได้ศึกษาเรียนรู้กระบวนการทำงานวิจัย ซึ่งการทำงานวิจัยชิ้นนี้ ข้าพเจ้าได้พบ ได้ประสบกับเทคนิค วิธี ศาสตร์ ศิลป์ ที่ไม่อาจที่หาเรียนได้ตามมหาลัย ทำให้โลกทัศน์ในการเรียนรู้ของข้าพเจ้ามีโลกทัศน์ที่กว้างขึ้น รู้กระบวนการการทำงานวิจัยมากขึ้น และที่สำคัญ ทำให้ข้าพเจ้ามีการพัฒนาศักยภาพของตนเอง เป็นที่ยอมรับของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งงานภาคพัฒนาและหน่วยงานภาครัฐ

## คำนำ

สภาพสิ่งแวดล้อมปัจจุบันลดน้อยลงเพราะชุมชนไม่เห็นคุณค่ากระทำโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ไม่เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อม ดังนั้นเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวหน่วยงานที่จะต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหาลให้สิ่งแวดล้อมกับคืนมา เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมและคนในชุมชน จึงเป็นกระบวนการหนึ่งที่คนในชุมชนจะต้องร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมเพื่อให้ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมลดน้อยลง หรือมีการรณรงค์การปลูกป่า ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรม

ดังนั้นคณะวิจัยจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะทำให้เห็นศักยภาพในชุมชนที่จะมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนอื่นที่มีปัญหาเดียวกัน ได้นำเอารูปแบบที่คณะวิจัยได้ค้นหา ทดลองใช้ในการดำเนินงานวิจัยไปใช้ในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนเพื่อเป็นชุมชนตัวอย่างในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

สุวรรณ บงศ์บุตร

## สารบัญ

| เรื่อง                                                                                               | หน้า |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|
| บทคัดย่อ                                                                                             |      |
| กิตติกรรมประกาศ                                                                                      |      |
| คำนำ                                                                                                 |      |
| สารบัญ                                                                                               |      |
| บทที่ 1 บทนำ                                                                                         | 1    |
| ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา                                                                       | 1    |
| วัตถุประสงค์ของการวิจัย                                                                              | 2    |
| คำถามหลักของการวิจัย                                                                                 | 3    |
| ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ                                                                            | 3    |
| ขอบเขตการวิจัย                                                                                       | 3    |
| นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย                                                                            | 3    |
| บทที่ 2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง                                                                  | 6    |
| แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง                                                                          | 6    |
| ภูมิปัญญาไทบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทุ่งพันขัน                                                      | 12   |
| การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม                                                                  | 14   |
| บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัยและการจัดกิจกรรม                                                           | 21   |
| ก. ข้อมูลสภาพชุมชน สังคม วัฒนธรรม การศึกษา เศรษฐกิจ และความเป็นอยู่<br>ของไทบ้านดงสาร                | 22   |
| ข. สำรวจและรวบรวมภูมิปัญญาไทบ้านในการใช้และการอนุรักษ์ตามทุ่งพันขัน                                  | 22   |
| ค. จัดเวทีเสวนาไทบ้านเรื่องภูมิปัญญาคุณค่าทุ่งพันขัน เราจะอาศัยอยู่กับป่าตาม<br>แบบยั่งยืนได้อย่างไร | 24   |
| ง. จัดทำค่ายเด็กรักป่าตาม                                                                            | 25   |
| จ. เพิ่มพันธุ์ไม้หายากในทุ่งพันขัน                                                                   | 26   |
| ฉ. สรุปวิเคราะห์ข้อมูลเขียนรายงานการวิจัย                                                            | 27   |
| ช. จัดเวทีเสวนาถอดบทเรียน การอนุรักษ์และฟื้นฟูทุ่งพันขัน ภูมิปัญญาไทบ้านเฮา                          | 27   |
| ฌ. พิมพ์รายงานการวิจัย                                                                               | 30   |

## สารบัญ (ต่อ)

| เรื่อง                                            | หน้า |
|---------------------------------------------------|------|
| บทที่ 4 ผลจากการศึกษา ศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น | 32   |
| ประวัติศาสตร์ชุมชน                                | 32   |
| ที่ตั้งและอาณาเขต                                 | 35   |
| ลักษณะทางภูมิศาสตร์                               | 35   |
| สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม                           | 36   |
| ● ประชากร                                         | 36   |
| ● การตั้งถิ่นฐาน                                  | 36   |
| ● เส้นทางคมนาคม                                   | 37   |
| ● การศึกษา                                        | 37   |
| ● ระบบสาธารณสุข                                   | 38   |
| ● วัฒนธรรมและประเพณี                              | 38   |
| ● ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ               | 39   |
| ● การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาวะผู้นำ               | 39   |
| ● ระเบียบ ข้อปฏิบัติ กฎเกณฑ์ของชุมชน              | 41   |
| สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม                           | 36   |
| ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์      | 41   |
| ● พื้นที่ดิน                                      | 41   |
| ● พื้นน้ำ                                         | 43   |
| ● ป่าไม้และป่าชุมชน                               | 43   |
| สภาพทางเศรษฐกิจ                                   | 45   |
| ● การประกอบอาชีพ                                  | 45   |
| ● การลงทุน                                        | 46   |
| ● การจัดการปัจจัยการผลิต                          | 46   |
| ● การจัดการผลผลิต ผลิตภัณฑ์ และการบรรจุหีบห่อ     | 47   |
| ● การตลาด การค้า การขนส่ง                         | 47   |

## สารบัญ (ต่อ)

| เรื่อง                                                        | หน้า |
|---------------------------------------------------------------|------|
| ●การใช้แรงงาน                                                 | 48   |
| ●การสนับสนุนขององค์กรภายนอก                                   | 48   |
| สภาพปัญหาของชุมชน/สังคม                                       | 48   |
| ●ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ                                         | 48   |
| ●ปัญหาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม                                 | 48   |
| ●ปัญหาทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม                           | 49   |
| ●ปัญหาอื่น ๆ                                                  | 49   |
| การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าตามทุ่งพันชน     | 49   |
| ●ความเชื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพิธีกรรม                     | 49   |
| ●การทำประมงและการจับปลา                                       | 50   |
| - ฤดูกาลวางเครื่องมือจับปลา                                   | 51   |
| - เครื่องมือที่ใช้ในการหาปลา                                  | 52   |
| การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ                                     | 58   |
| ●การใช้เพื่ออุปโภค บริโภค                                     | 58   |
| ●การจัดการน้ำเพื่อการเลี้ยงสัตว์                              | 59   |
| การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้                               | 59   |
| ●ใช้เป็นอาหาร                                                 | 59   |
| ●ใช้เป็นยาสมุนไพร                                             | 62   |
| ●ใช้เป็นไม้ใช้สอยในบ้าน                                       | 74   |
| ●สัตว์และแมลงที่สามารถพบเห็นได้ในป่าตาม                       | 75   |
| การใช้ประโยชน์จากผืนดิน                                       | 77   |
| การเลี้ยงสัตว์ (วัว - ควาย)                                   | 80   |
| ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าตามทุ่งพันชนในอดีต – ปัจจุบัน | 85   |



## สารบัญ (ต่อ)

| เรื่อง                                      | หน้า |
|---------------------------------------------|------|
| บทที่ 5 สรุปผลจากการศึกษาวิจัย              | 88   |
| ผลต่อทีมวิจัย                               | 88   |
| • ก่อนทำงานวิจัย                            | 88   |
| • ขณะทำงานวิจัย                             | 88   |
| • การต่อยอดงานวิจัย                         | 91   |
| • ภาพรวมและผลการทำวิจัย                     | 92   |
| ผลต่อชุมชน                                  | 92   |
| • ก่อนทำงานวิจัย                            | 92   |
| • ระหว่างทำงานวิจัย                         | 93   |
| • ช่วงท้ายของงานวิจัย                       | 94   |
| ผลทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม                    | 94   |
| • ยุคของการ การสัมปทานเผาถ่าน               | 94   |
| • ยุคของการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ                | 94   |
| • ยุคของการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิกลับคืน | 95   |
| • ยุคของการฟื้นฟูและพัฒนา                   | 95   |
| ผลต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง                  | 96   |
| บรรณานุกรม                                  |      |
| ภาคผนวก                                     |      |

## บทที่ 1

### บทนำ

#### ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม่น้ำสงครามเป็นแม่น้ำสายใหญ่ที่เชื่อมกับแม่น้ำโขง มีความยาว 420 กิโลเมตร ไหลจากเทือกเขาภูพานในพื้นที่อำเภอสงคราม จังหวัดสกลนคร ผ่านพื้นที่จังหวัดอุดรธานี หนองคาย ไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม เนื่องจากแม่น้ำสงครามมีความลาดเอียงน้อย คือระยะทาง 25 กิโลเมตรจะมีระดับต่างกัน 1 เมตร ทำให้ในฤดูฝน ช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนพฤศจิกายนจะมีน้ำท่วมเป็นบริเวณกว้าง

ชุมชนบ้านดงสารเป็นชุมชนที่อยู่ในลุ่มน้ำสงครามตอนล่างเป็นเขตพื้นที่ชุ่มน้ำ น้ำฝนที่ไหลมาจากเทือกเขาภูพานผ่านลำน้ำสาขา เช่น น้ำอูน น้ำยาม น้ำฮี ฯลฯ เมื่อรวมกับน้ำที่ไหลเอ่อล้นจากแม่น้ำโขง จะทำให้น้ำในแม่น้ำสงครามท่วมเป็นบริเวณกว้างทุกปี จนกลายเป็นทะเลสาบน้ำจืดอันกว้างใหญ่ครอบคลุมพื้นที่กว่า 500,000 ไร่ ชาวบ้านเรียกว่า “ช่วงน้ำแดง”

พื้นที่ป่าบุงป่าทามถือเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่ราบลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง ซึ่งเป็นบริเวณที่แม่น้ำสงครามไหลคดเคี้ยวและความลาดเทของท้องน้ำต่ำจึงทำให้การไหลของน้ำเป็นไปได้ช้ามาก ฤดูฝนช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายน น้ำจากลำน้ำสงครามจะไหลเอ่อเข้าท่วมพื้นที่ราบลุ่มป่าบุงป่าทาม พืชที่เกิดขึ้นเป็นเป็นพืชขนาดกลางและขนาดเล็ก เช่น ท่ม เบ็น ดั่นแสง คางสูง หนามแท่ง กระโดนน้ำ ไคร้หางนาค ใฝ่กะชะ หูลิง ฯลฯ

การขึ้นลงของแม่น้ำสงครามยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการอพยพของเคลื่อนย้ายของปลาแม่น้ำโขงที่ว่ายเข้ามาหาอาหารและวางไข่ตามป่าบุงป่าทามริมแม่น้ำสงคราม จึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณและสัตว์น้ำนานาชนิด นับเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำสงคราม

ป่าบุงป่าทามเป็นแหล่งที่ปลาวางไข่และเพาะตัวอ่อนได้เป็นอย่างดี ป่าบุงป่าทามจึงเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัยและอนุบาลลูกปลาก่อนที่จะว่ายกลับไปลำน้ำสงครามและลำน้ำโขงตามเดิมเพื่อกลับไปเป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์อีกครั้งหนึ่ง

“ทุ่งพันชัน” เป็นป่าบุงป่าทามอยู่ในเขตพื้นที่ของบ้านดงสาร ตำบลโพธิ์งาม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร มีพื้นที่ตามทะเบียนที่สาธารณประโยชน์ หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง(นสล.) รวมทั้งสิ้น 4,625 ไร่ ติดกับลำน้ำสงคราม ด้านทิศเหนือของหมู่บ้าน ป่าบุงป่าทามทุ่งพันชันในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มาก มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับทุ่งพันชันมากมาย หนาแน่นไปด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่หลายคน

โอบ เช่น ต้นหว้าจ้อย ตะเคียน กะเบา ชี แอ่ กะสิน หว้า ท่ม แสง เปื่อย ฯลฯ และซุกซุมไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด เช่น เสือ เก้ง กวาง ไก่ป่า เต่า นกต่าง ๆ ฯลฯ

เนื่องด้วยสภาพป่าทุ่งพันชันในอดีตเป็นป่ารกทึบ นายพรานที่เข้าป่าล่าสัตว์จะต้องคอยร้องเรียกกันเป็นช่วง ๆ ให้รู้กันว่ายู่ตรงไหน เพื่อป้องกันการหลงป่ากับพรานคนอื่น ๆ ต้องคอยขานรับ ชาวบ้านจึงเรียกป่าทึบนี้ว่า “ทุ่งพรานขาน” ต่อมาได้เปลี่ยนเสียงมาเป็น “ทุ่งพันชัน” จนถึงปัจจุบัน ทุ่งพันชันเป็นป่าบุ่งป่าทามมีพื้นที่ประกอบไปด้วย หนองน้ำ ลำห้วย ป่าไม้ จึงเป็นแหล่งผลิตอาหารของชุมชนได้ตลอดปี

ปัจจุบันป่าบุ่งป่าทามในทุ่งพันชันได้เสื่อมโทรมลงไปมาก เกิดจากการใช้ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อการค้า ได้แก่ การสัมปทานเผาถ่าน การสัมปทานทำไม้ การเข้ามาหาอาหารจากชุมชนใกล้เคียง จากนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลแปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุน นโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า บริษัทเอกชนได้เข้ามาทำแปลงทดลองปลูกดอกทานตะวัน มะเขือเทศ และยูคาลิปตัส มีการไถเบิกพื้นที่ทุ่งพันชันเป็นจำนวนมากในช่วงปี พ.ศ. 2533 – 2534 จนทำให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนในการเข้าไปในทุ่งพันชัน ชาวบ้านได้มีการรวมตัวกันต่อต้านเรื่อยมา ในปลายปี พ.ศ. 2538 - 2539 ชาวบ้านได้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างบ้านดงสารกับผู้นำชาวบ้านในเขตเทือกเขาภูพานที่มีปัญหาที่ดินทำกิน จนมีผลให้มีกลุ่ม “อนุรักษ์ลุ่มน้ำสงคราม” กลุ่ม “อนุรักษ์พื้นที่ทุ่งพันชัน” ขึ้นในบ้านดงสาร มีการกดดันกลุ่มบริษัทเอกชนที่มาลงทุนในทุ่งพันชัน จนมีการตกลงคืนป่าบุ่งป่าทามให้กับชาวบ้าน โดยบริษัทขอตัดต้นยูคาลิปตัสก่อนในปี พ.ศ. 2541 – 2542

หลังจากนั้นชาวบ้านได้พยายามอนุรักษ์พื้นที่ทุ่งพันชัน มีการตั้งกฎกติกา ทำแนวกันไฟ ไม่ให้ชาวบ้านตัดไม้ก่อนได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้าน ทำให้ป่าบุ่งป่าทามเริ่มฟื้นตัวขึ้นมาบ้าง แต่ก็ไม่ใช่เป็นที่พอใจของชุมชน ชาวบ้านดงสารจึงปรึกษารัฐบาลว่าทำอย่างไรจึงจะสามารถฟื้นพื้นที่ทุ่งพันชันให้อุดมสมบูรณ์ให้ใกล้เคียงกับในอดีต จึงเป็นสาเหตุที่มาของโครงการวิจัยเรื่อง “การนำภูมิปัญญาไทบ้านสู่กระบวนการมีส่วนร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าทุ่งพันชัน บ้านดงสาร ตำบลโพนงาม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร”

## วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อเป็นการรวบรวมภูมิปัญญาไทบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าทุ่งพันชัน
2. เพื่อสร้างแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าทุ่งพันชัน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของไทบ้านดงสาร

## คำถามหลักของการวิจัย

1. กฎปฎิญาไทบ้านคงสารในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทุ่งพินันมีอะไรบ้าง
2. แนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูทุ่งพินันโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของไทบ้านคงสารเป็นอย่างไร

## ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจสภาพพื้นที่ชุมชน ประวัติความเป็นมา ความเชื่อ ศาสนา สังคมวัฒนธรรม การศึกษา การปกครอง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องทาม
2. ได้ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องการใช้น้ำ ที่ดิน และป่าไม้ ได้ภูมิปัญญาในการสร้างระบบ รูปแบบ ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ การเตรียมที่อยู่อาศัย อาหาร ยารักษาโรค (พืชสมุนไพรในป่าทาม)
3. ได้แผนที่ทุ่งพันชัน ได้เขตอนุรักษ์ฟื้นฟูวังปลาในชุมชน
4. ได้แนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทุ่งพันชันที่จะนำไปทดลองปฏิบัติต่อไป

## ขอบเขตการวิจัย

บ้านดงสาร ตำบลโพนงาม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร

## นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

หนอง เป็นแหล่งน้ำที่มีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ตั้งแต่ 2 งานขึ้นไปจนถึง 700 ไร่ มีน้ำขังอยู่ตลอดปี บางพื้นที่ ในช่วงฤดูแล้งจะขาดน้ำ ซึ่งเป็นระบบนิเวศน์ที่กระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่ป่าบุ่ง ป่าทาม มีความลึกตื้นแตกต่างกัน บางหนองก็เป็นการขุดลอกหนองน้ำให้มีความลึกเพื่อให้สามารถกักเก็บน้ำได้มาก ๆ เพื่อการทำการเกษตร เช่น หนองหมากแซว มีพื้นที่ประมาณ 720 ไร่ สามารถกักเก็บน้ำได้ตลอดปี เพียงพอแก่การทำนาปรังของชาวบ้าน และยังมีหนองน้ำธรรมชาติอีกมากมาย หนองเบ็น หนองคางสูง หนองแสงส่ง

ห้วย คือร่องทางน้ำไหลออกจากหนอง เป็นร่องที่มีความลึก มีความยาวประมาณ 1 – 3 กิโลเมตรขึ้นไป ในระบบนิเวศน์ของบริเวณลุ่มน้ำสงครามและพื้นที่ป่าตามทุ่งพันชนนี้ จะพบได้ทั้งที่เป็นลำห้วยขนาดเล็กและขนาดใหญ่เชื่อมระหว่างหนองกับหนอง หนองกับกุด หนองกับน้ำสงคราม ห้วยบางแห่ง

ในลุ่มน้ำสงคราม ในช่วงฤดูแล้ง น้ำในห้วยต่าง ๆ มักจะเหือดแห้งเป็นส่วนใหญ่ ลำห้วยที่ยังมีน้ำขังอยู่ มักจะเป็นห้วยขนาดใหญ่ที่มีความลึกอยู่พอสมควร

**วัง** คือ ระบบนิเวศน์ที่แผ่ตัวอยู่ในแม่น้ำสงคราม ลำห้วยและหนองต่าง ๆ เป็นบริเวณที่ลึกที่สุดของลำน้ำสายนั้น ๆ มีความลึกตั้งแต่ 4 – 10 เมตร ส่วนใหญ่แล้ววังมักจะเกิดบริเวณส่วนโค้งของลำน้ำ ถัดไปจะเป็นบริเวณที่เป็นหาดทรายหรือแก่ง เนื่องจากในลำน้ำสงครามส่วนใหญ่ ถ้าบริเวณใดมีหาดทรายอยู่ก็มักจะมีวังน้ำลึกอยู่เสมอ ถึงจะไม่มีหาดทรายก็สามารถมีวังน้ำลึกได้

วัง เกิดจากแรงไหลของกระแสน้ำที่มากระทบกับบริเวณส่วนโค้งของตลิ่ง ทำให้น้ำในส่วนนั้นเกิดการไหลวน ทำให้เกิดหลุมที่มีขนาดใหญ่และมีความลึกระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นบริเวณที่มีปลาชุกชุม โดยเฉพาะฤดูแล้ง น้ำในแม่น้ำเกิดการแห้งขอดและเกิดความร้อน ทำให้ปลาต้องอพยพหรือหนีมาอยู่น้ำลึกเพื่อความปลอดภัย ประกอบกับวังนั้นมีอุณหภูมิของน้ำที่เย็นเป็นสถานที่ที่ปลาชอบอาศัยอยู่

**ปาก** เป็นรอยต่อหรือเชื่อมกับระบบนิเวศน์อื่น ๆ ที่เป็นร่องน้ำก่อนที่จะไหลลงสู่แม่น้ำใหญ่ ห้วย หนอง ส่อง ซึ่งน้ำจะไหลผ่านหรือไหลลงไปในแหล่งน้ำเหล่านี้ ส่วนมากจะเรียกรวมกับระบบนิเวศน์อื่น ๆ ที่เชื่อมกัน เช่น ปากสายหนองแฮ่

**สาย** ใช้เรียกรวมกันกับลำน้ำธรรมชาติที่มีความยาว เช่น สายส่อง สายห้วย สายหนอง ซึ่งชาวบ้านมักจะทำนาปรังตามสายส่องเหล่านั้น เช่น สายหนองแสงที่มีการทำนาปรังตามสายหนองแสง โดยมีการทดน้ำและสูบน้ำขึ้นมาใช้ในการทำนาปรัง และนอกจากนี้ยังเป็นสถานที่สำหรับการเลี้ยงวัวควาย เนื่องจากมีน้ำให้วัวควายดื่มกินเกือบตลอดทั้งปี

**บึง** เป็นบริเวณที่ติดริมน้ำสงคราม เป็นพื้นที่ลุ่ม มีน้ำท่วมถึงแต่น้ำไม่ขัง เป็นระบบนิเวศน์หนึ่งที่ติดกับลำน้ำสงครามที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนและสัตว์ รวมทั้งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์พืชต่าง ๆ ทั้งที่เป็น ไม้่น้ำ ไม้ยืนต้น พืชผักสมุนไพร และพันธุ์ไม้ต่าง ๆ อีกมากมายที่พบเห็นได้เฉพาะในพื้นที่เท่านั้น

**ทาม** เป็นบริเวณที่อยู่เหนือบึงขึ้นมา พื้นที่ราบกว้าง เป็นแหล่งผลิตอาหารชุมชนนานาชนิด ถึงฤดูฝนจะเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านนิยมนำควาย – วัว เข้าไปเลี้ยงในป่าทาม จนชาวบ้านมีสำนวนพูดเกี่ยวกับคนที่พูดไม่รู้เรื่องว่า “ไอ้ควายทาม” คงจะหมายถึงควายที่ไม่ได้รับการฝึกฝนให้เชื่อ

**คุย** เป็นพื้นที่สูงกว่าระดับน้ำสงคราม แต่เมื่อน้ำท่วมสูงก็สามารถท่วมถึงคุยได้ เป็นพื้นที่อยู่ติดกับริมน้ำสงคราม มีความกว้างไม่เกิน 50 เมตร มีความยาวไม่จำกัด จะมองเห็นเป็นคุยได้ชัดเจนเมื่อระดับน้ำลดแห้งลง ชาวบ้านนิยมนำสัตว์ไปเลี้ยง มีการเก็บผักและเก็บของป่า

**ทุ่งหรือทุ่ง** เป็นพื้นที่ราบลุ่ม น้ำสามารถท่วมถึง มีดินไม่คล้ายกับป่าทาม เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ทำการเกษตร และเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ทุ่งพินัน

**ดอน** เป็นพื้นที่ราบหลุบ ๆ โผล่ ๆ แทรกตัวอยู่ในป่าทาม มีพันธุ์ไม้ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ สลับกันไป ลักษณะคล้ายกับดง แต่ดอนมีขอบเขตที่แน่นอนกว่า มักจะเป็นพื้นที่ในการเลี้ยงวัว – ควาย และหาอาหารของชาวบ้าน นอกจากนี้ดอนยังระบบนิเวศที่มีประวัติและความเชื่อที่หลากหลาย เช่น ดอนปู่ตา ซึ่งเป็นความเชื่อในเชิงอนุรักษ์ป่าไม้

**ดง** เป็นบริเวณที่มีป่าไม้กว้างกว่าดอน มีพันธุ์ไม้นานาชนิด มีความอุดมสมบูรณ์สูง พันธุ์ไม้ที่พบเห็นเป็นพันธุ์ไม้ขนาดใหญ่ ประกอบไปด้วยพันธุ์ไม้ประเภทไม้เลื้อย และไม้พุ่มเตี้ยอีกมากมาย เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์นานาชนิด เป็นที่หาอาหาร หาของป่าของชาวบ้าน เช่นดงเห็ด ดงมันแกว มันแขง

ด้านความเชื่อของไทยบ้านเกี่ยวกับดงนั้นมีอยู่มากมาย ซึ่งมีความเชื่อว่า “ดงเป็นที่ที่มีผี เทวดา เจ้าที่ สิ่งสถิตอยู่ จะนอนกลางวันในดงไม่ได้ ถ้าใครนอนหลับ ผีก็จะมาหยอก หรือถูกรบกวนต่าง ๆ นานา เช่น โคนดิงแขน ขา ลากไปกับพื้นดิน ชาวบ้านเรียกว่า ผีอำ”

**นา** เป็นพื้นที่ราบกว้าง ใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว ทำการเกษตรของชาวบ้าน ซึ่งมีทั้งพื้นที่นาทาม และพื้นที่โนน เรียกว่า “นาโคก”

**การอนุรักษ์** หมายถึง การพิจารณาร่วมกันของคนในท้องถิ่น ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อคนในท้องถิ่นโดยส่วนรวม และยังคงมีทรัพยากรทางธรรมชาติเหล่านั้นให้ชุมชนใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตให้นานที่สุดหรือตลอดไป

**ภูมิปัญญา** ในที่นี้หมายถึง ความรู้ ทักษะและประสบการณ์ของผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญ และชาวบ้านได้สืบทอดต่อกันมาเกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพร การดำรงชีวิตให้เข้ากับป่าทาม ไม่ว่าจะเป็นได้รับการถ่ายทอดความรู้แบบเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่เป็นลายลักษณ์อักษร

**สมุนไพร** ในที่นี้หมายถึง พืชสมุนไพร ที่มีการผสมปรุงหรือแปรสภาพจากผู้รู้ นำมารักษาโรค และส่งเสริมสุขภาพหรือใช้ประกอบพิธีกรรมของชุมชน

**จ้ำ** ในที่นี้หมายถึง ตัวแทนของชาวบ้านที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับศาลเจ้า หรือปู่ตา เพื่อเป็นผู้นำทำพิธีเช่นไหว้ แก้วบน เลี้ยงเนื่องในโอกาสต่าง ๆ

**นางเทียม** ในที่นี้หมายถึง ผู้ที่เป็นร่างทรงที่ผีปู่ตาต้องการสื่อสารกับบุคคลต่าง ๆ

งานวิจัยไทบ้าน “นิเวศวิทยาและประวัติศาสตร์ป่าบุ่งป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง” จัดทำ  
โดยคณะวิจัยไทบ้าน บ้านท่าบ่อ บ้านปากยาม บ้านอ้วน และบ้านยางงอย อำเภอศรีสงคราม จังหวัด  
นครพนม โดยการสนับสนุนของโครงการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทางความหลากหลายทาง  
ชีวภาพอย่างยั่งยืนในพื้นที่ชุ่มน้ำ ลุ่มน้ำโขงสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์เครือข่ายแม่น้ำเอเชีย  
ตะวันออกเฉียงใต้และชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนครพนม

งานวิจัยไต้หวันได้นำเอาแบบวิธีวิทยา“แบบวิจัยไต้หวัน” มาปรับใช้โดยให้ความสำคัญกับความรู้ของไต้หวันเรื่องระบบนิเวศวิทยาและการเข้าถึงทรัพยากรประวัติศาสตร์ชุมชนทั้งการตั้งถิ่นฐาน ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของไต้หวันในป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง

ด้านนิเวศ การศึกษาพบว่าแม่น้ำสงคราม ซึ่งมีความยาวประมาณ 420 กิโลเมตร เป็นแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะตอนล่างของแม่น้ำที่เป็นระบบนิเวศแบบป่าทุ่งป่าทาม ในฤดูฝนจะเกิดน้ำท่วมหลากประมาณ 3 – 4 เดือน ทำให้เกิดทะเลสาบน้ำจืดกว้างใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ถึง 500,000 – 600,000 ไร่ มีความยาวประมาณ 200 กิโลเมตร นับจากปากแม่น้ำขึ้นไป น้ำหลากนี้มีอิทธิพลมาจากน้ำเหนือและน้ำมาจากลำน้ำโขงที่ไหลย้อนเข้ามาตามลำน้ำสงครามลักษณะคล้ายคลึงกับทะเลสาบเขมร

ลุ่มน้ำสงครามตอนล่างมีเอกลักษณ์เฉพาะ คือ มีป่าไม้ที่ทนต่อน้ำท่วม โดยเฉพาะไผ่กะชะ ขึ้นอยู่ตามตลิ่งน้ำท่วมถึงริมแม่น้ำสงคราม

นักวิจัยไต้หวันพบว่าป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง มีระบบนิเวศที่สลับซับซ้อนโดยมีระบบนิเวศย่อยถึง 28 ระบบ ระบบนิเวศย่อยนี้ทำให้ป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่างมีพรรณพืชและพันธุ์สัตว์น้ำที่หลากหลาย สรรพพบพรรณพืชมากกว่า 208 ชนิด พันธุ์ปลา 124 ชนิด เต่า 5 ชนิด กุ้ง 4 ชนิด หอย 10 ชนิด ปู 4 ชนิด และแมงอีก 6 ชนิด

ในจำนวนปลา 124 ชนิดที่สำรวจพบ เป็นปลาธรรมชาติ 115 ชนิดแบ่งออกเป็นปลาที่พบในลุ่มน้ำสงครามตลอดปี 58 ชนิด และเป็นปลาที่อพยพมาจากแม่น้ำโขง 57 ชนิด ซึ่งรวมถึงปลาบึกที่อพยพเข้ามาหาถิ่นน้ำและดินเค็มตามหนองในป่าทามในฤดูน้ำหลาก บันทึกของไต้หวันปรากฏว่า เคยมีการจับปลาบึกได้น้ำหนักสูงสุดถึง 270 กิโลกรัมบริเวณกุดตากกล้า เมื่อ พ.ศ. 2495 และพ.ศ. 2496

ด้านประวัติศาสตร์ งานวิจัยไต้หวันพบว่า ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบกับแม่น้ำสงครามตอนล่างเป็นเส้นทางการคมนาคมสำคัญที่เชื่อมต่อระหว่างแอ่งสกลนครกับชุมชนสองฝั่งแม่น้ำโขง ทำให้บริเวณแม่น้ำสงครามตอนล่างมีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานมาแต่โบราณ

นักวิจัยไต้หวันระบุว่า คนเขมร(ไต้หวันเรียกว่าขอม) และคนลาวเป็นคนกลุ่มแรกที่เดินทางเข้ามาค้าขายในเขตลุ่มน้ำสงครามโดยชาวเขมรเดินทางมาด้วย “เรือกะแซง” ตามลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขงรวมถึงลำน้ำสงครามเพื่อขายเครื่องเงิน เครื่องทอง มีด ดาบ ส่วนคนลาวจากแขวงสะหวันเขต แขวงคำม่วน ถ่อเรือกะแซงขึ้นมาตามลำน้ำโขงเข้ามาในลำน้ำสงครามเพื่อขายข้าวและรับซื้อเกลือกลับไปขายยังประเทศลาว

สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 คนญวน ได้อพยพเข้ามาอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ ริมฝั่งแม่น้ำโขงในประเทศไทย ส่วนหนึ่งทำงานเป็นลูกจ้างนายฮ้อยเรือกะแซงขนส่งสินค้าตามลำน้ำโขงและลำน้ำ



สาขาของแม่น้ำโขงรวมถึงแม่น้ำสงครามเมื่อเห็นความอุดมสมบูรณ์ของป่าทามจึงเลิกเป็นลูกจ้างหันมาตั้งบ้านเรือนเพื่อหาปลา

หลังจากนั้นมีคนหลากหลายชาติพันธุ์อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตแม่น้ำสงครามทั้งไทบ้านจากพื้นที่ต่าง ๆ ในภาคอีสาน ไส้ลาว ญ้อ และจีน กลุ่มคนที่อพยพเข้ามาทีหลังนี้เข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกับชุมชนที่ตั้งอยู่เดิมหรือตั้งชุมชนใหม่เพื่อหาปลา ทำนาแซง(นาปรัง) ในลำห้วย ปลูกผักในทาม ค้าขาย และเป็นลูกจ้างขนของขึ้นลงเรือกะแซง

ด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ งานวิจัยไทบ้านพบว่า ไทบ้านในเขตป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่างมีระบบเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ มาตลอดโดยผ่านพ่อค้าเรือกะแซงที่ล่องเรือขึ้นลงระหว่างแม่น้ำสงครามกับเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งริมฝั่งแม่น้ำโขงและการที่ไทบ้านลุ่มน้ำสงครามตอนล่างขนปลาร้า ปลาสาม หม่ากระเพาะปลา ปลาแห้ง ไส้เกวียนไปแลกข้าว แลกพริก และเกลือกับชุมชนบ้านโคก ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่นอกเขตป่าทาม รวมทั้งการนำปลาแห้งไปขายในงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานนมัสการพระธาตุพนม

ประมาณปี พ.ศ. 2490 ลุ่มน้ำสงครามมี “เรือกำปั่น” ลากเรือกะแซงของพ่อค้าชาวจีนบรรทุกข้าวและพริกมาขายในลุ่มน้ำสงคราม ขากลับซื้อปลาแดกปลาแห้ง ปลาย่าง ปลาสาม และเกลือจากลุ่มน้ำสงครามลงไปขายตามชุมชนสองฝั่งโขงแถบหนองคาย มุกดาหาร อุบลราชธานี ศรีสะเกษและประเทศลาว ในปี พ.ศ. 2493 ทางรถไฟได้ตัดถนนจากอำเภอท่าอุเทน เข้าสู่อำเภอศรีสงคราม การส่งสินค้าทางเรือมีบทบาทน้อยลง พ่อค้าหันมาใช้เส้นทางบกขนส่งสินค้าจากลุ่มน้ำสงครามไปสู่จังหวัดอื่น ต่อมาได้มีการนำรถยนต์เข้ามาทำให้จากที่เคยขนเฉพาะปลาแห้ง ปลาสาม ปลาร้าไปขาย พ่อค้ายังสามารถขนปลาสด ผัก หน่อไม้ และเห็ดไปขายเพิ่มเติมด้วย

นอกจากปลาแล้ว วัว ควาย ก็มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนในลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง เนื่องจากป่าทามลุ่มน้ำสงครามตอนล่างเป็นแหล่งเลี้ยงวัวควายที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งในแอ่งสกลนคร ไทบ้านลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง ติดต่อกับค้าขายวัวควาย กับคนไทยในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงใต้ผู้คนขายฮ้อยตามด้วยการค้าวัว – ควาย ตามตลาดนัด วัว – ควาย จึงเป็นทรัพย์สินและมรดกที่สำคัญของชุมชน

ปัจจุบันเศรษฐกิจของไทบ้านในลุ่มน้ำสงครามตอนล่างก็ยังขึ้นอยู่กับผลผลิตจากป่าทุ่งป่าทามทั้งปลาสดและปลาแปรรูป พรรณพืชธรรมชาติ การเลี้ยงวัว – ควาย และการทำ “เกษตรทาม” ฯลฯ

การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของทีมีวิจัยและชาวบ้านคือการจัดเวทีพัฒนาปัญญาเพราะปัญญานั้นเกิดจากการพยายามแก้ปัญหา ดังนั้น จึงมีแนวคิดว่าการวิจัย คือ การเปลี่ยนปัญหาให้เป็นปัญญา จนปัจจุบันไทบ้านเริ่มมองเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ ด้วยเหตุผลในอดีตความอุดมสมบูรณ์ของพรรณพืชพันธุ์สัตว์ที่มีอยู่มากกลับสูญหายเสื่อมโทรมลงไปมาก จนทำให้ผู้เป็น

ลูกหลานได้แต่ฟังคนเฒ่าคนแก่เล่าอดีตให้ฟัง พอเริ่มทำการอนุรักษ์วังปลาเมื่อปี พ.ศ. 2544 ปลาเริ่มมีจำนวนมากขึ้น ชาวบ้านจับปลาตัวใหญ่ได้มากขึ้น จากที่เคยต่อต้านก็ให้ความร่วมมือ

(ทรัพยากรธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม ของกรมส่งเสริมสุขภาพสิ่งแวดล้อม ปรับปรุง 2545)

ระบบนิเวศและความสมดุลทางธรรมชาติ (Ecosystems and Balance of Nature) ได้ให้ความหมายดังนี้

นิเวศวิทยาหรือในภาษาอังกฤษเรียกว่า Ecology มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกสองคำคือ Oikos หรือ Eco แปลว่าบ้าน (house) หรือที่อยู่อาศัย (place to live) บวกกับคำว่า Ologies หมายถึง การศึกษา (study) ดังนั้นนิเวศวิทยาจึงเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งว่าด้วยการศึกษาสิ่งมีชีวิตในแหล่งอาศัย และเกิดความหมายกว้างครอบคลุมถึงการศึกษความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม

ความหมายของระบบนิเวศ

ระบบนิเวศ (Ecosystems) หมายถึงระบบความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิตอัน ได้แก่ อินทรีย์สารและอนินทรีย์สาร (Organic and Inorganic Matters) ต่าง ๆ อันจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิต เช่น น้ำ อากาศ และแร่ธาตุต่าง ๆ เช่น แคลเซียม ฟอสฟอรัส ไนโตรเจน ซึ่งในระบบนิเวศจะต้องมีการเคลื่อนไหวของสารเหล่านี้ถ่ายทอดไปยังสิ่งมีชีวิตวนเวียนอยู่เช่นนี้เป็นวัฏจักร

ทรัพยากรธรรมชาติ

ความหมาย ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มนุษย์สามารถนำทรัพยากรเหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ในรูปลักษณะต่าง ๆ ได้

ทรัพยากรธรรมชาติแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดไป (Nonrenewable Resources) ได้แก่ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป หรือ ไม่สามารถทดแทนขึ้นหรือใช้ระยะเวลาในการทดแทนขึ้นใหม่ เช่น แร่ธาตุ น้ำมัน ก๊าซธรรมชาติ
2. ทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถทดแทนใหม่ได้ หรือฟื้นจากสภาพได้ (Renewable Resources) เช่น ป่าไม้ ดิน สัตว์ป่า น้ำ ทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้หากมีการจัดการในการใช้อย่างถูกวิธีจะสามารถเกิดขึ้นหรือทดแทนขึ้นใหม่ได้

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (Conservation) หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุดและใช้งานได้เป็นระยะเวลานานมากที่สุด ทั้งนี้จะต้องให้มีการสูญเสียทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์น้อยที่สุด แต่ขณะเดียวกันสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นให้คุ้มค่าที่สุดหรือเรียกว่าการใช้ที่ยั่งยืน

(จดหมายข่าวสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) สำนักงานภาค ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 ประจำเดือนมีนาคม – เมษายน 2549 งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น) ให้คุณค่าอะไรต่อสังคม สิ่งที่มีวิจัยสะท้อนชัดเจน คือ ได้พัฒนาศักยภาพตนเอง รู้จักสังเกตและตั้งคำถามมากขึ้น เพิ่มทักษะการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ การพูด การเขียน เป็นระบบมากขึ้น ทักษะการสื่อสารดีขึ้น รู้จักการทำงานเป็นทีม รู้จักการประสานงานและการจัดงานร่วมกับภาครัฐ ช่วยให้ทีมวิจัยมั่นใจในกระบวนการแก้ปัญหา ด้วยงานวิจัยเพื่อการพัฒนามากขึ้น ทั้งยังเสริมสร้างทักษะชีวิตอีกด้วย ช่วยให้เข้าใจชีวิตความเป็นอยู่ของคนอื่นมากขึ้นเกิดความรักและผูกพันต่อชุมชน

นอกจากนี้ยังเสริมสร้างกระบวนการทัศน์และสำนึกท้องถิ่น เปิดโลกทัศน์ใหม่ มุมมองใหม่ รู้จักการวิเคราะห์โลกภายนอก คนในชุมชนเกิดสำนึกในท้องถิ่น - สำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อมเห็นคุณค่าในสิ่งที่ตนมี นำไปสู่พลังสังฆะ (กลุ่ม/องค์กร) เช่น ร่วมมือกันฟื้นฟูระบบนิเวศ ฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ฟื้นฟูปัญหาท้องถิ่น บางแห่งเกิดพลังการเกาะเกี่ยวเครือข่ายใหม่ของท้องถิ่น จากเดิมที่เคยมีและกลายเป็นแหล่งพลังการเรียนรู้จากคนภายนอก ทั้งนักศึกษาและคนสนใจ ยิ่งไปกว่านั้นบางทีพลังการเกาะเกี่ยวยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางนโยบายท้องถิ่น เช่น อบต.สนับสนุนงบประมาณในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นมีการสร้างกลไกการจัดการร่วมกับ อบต. หรือผลักดันการแก้ปัญหาสู่แผน อบต. และมีการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลักสูตรการศึกษา

“งานสังเคราะห์ที่ทำไป เชื่อว่าพวกเราและสังคมรู้อยู่แล้วว่า ยังไม่ใช่ความรู้ใหม่ แต่ก็พื้นฐานแรกของการขยับต่อเพื่อสร้างความรู้ใหม่ที่มีความหมาย จึงจำเป็นต้องทำงานต่อไป” ความเห็นของ ดร.อรรถจักร สัตยานุรักษ์ นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่สะท้อนให้เครือข่ายนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ตระหนักว่ากระบวนการทำงานมิได้สิ้นสุดตรงบทสังเคราะห์เบื้องต้น ยังมีการบ้านอีกหลายชิ้นที่ต้องร่วมมือกันทำงานอย่างหนักและต่อเนื่อง หากยังหวังให้สังคมได้เห็นถึงพลังและความหมายของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นต่อการวิจัยและพัฒนา....

จากจุดนี้งานชิ้นที่สำคัญ ที่น่าขบคิดและขับเคลื่อนกันต่อตามที่ ดร. สุจินต์ ลิมารักษ์ นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น อ. บัณฑิต อ่อนคำ นักวิชาการอาวุโส และ ดร. อรรถจักร สัตยานุรักษ์ ได้กรุณาให้คำชี้แนะ ดังนี้...

1) ต้องแยกแยะงานวิจัยวิจัยกับงานพัฒนา และตอบให้ได้ว่า จะบูรณาการทั้งงานวิจัยและพัฒนาด้วยกันได้อย่างไร

2) ดึงวิธีวิทยาของชาวบ้านที่มีความหลากหลายมากกว่านักวิชาการให้เด่นชัดและให้เห็นข้อจำกัดของคนนอกที่เข้าไปวิจัยที่มักจะไม่ได้ถึงความหลากหลายที่อยู่ในชุมชนนั้นเพราะความหมายของเครื่องมือจะก่อให้เกิดวัตถุประสงค์ที่ไม่ได้คิดมากมาย คือ การมีส่วนร่วม ปลุกจิตสำนึก สร้างสังคม และทำให้รู้จักตนเอง ซึ่งมีความหมายมากกว่าการมีส่วนร่วมในแบบวิชาการ

3) ลงรายละเอียดว่าได้ทำการวิจัยเข้มข้นขนาดไหน หากทำได้เข้มข้นก็จะน่าเชื่อถือ และเป็นที่ยอมรับ

4) ต้องวิเคราะห์ปัญหาให้ชัด ว่าเป็นปัญหาเก่าหรือใหม่และจะใช้ความรู้อะไร ใหม่หรือเก่า หรือจัดปรับอย่างไร เพื่อการแก้ปัญหา

5) ถอดบทเรียนการแก้ปัญหาที่มีคุณค่ามาก ซึ่งให้เห็นว่าทำแล้วใครได้เรียนรู้อะไร ทั้งคนภายนอกและภายใน รวมทั้งหน่วยจัดการวิจัย ที่จะมีความสำคัญต่อการสร้างและการพัฒนาคนท่ามกลางกระแสทุนนิยมที่มองคนเป็นปัจจัยการผลิต

6) ความสามารถในการวิจัยเดิมที่มีอยู่กับการทำใหม่มีความเชื่อมโยง/ต่อยอดกันอย่างไร หากจะมีการทำซ้ำต้องไม่ใช่ทำแบบอยู่กับที่ ต้องเป็นการซ้ำแบบก้าวหน้า

7) หยิบยกความเป็นจริงของสิ่งที่เกิดขึ้นมาให้ความหมาย เช่น การฟื้นฟูทรัพยากรมีความหมายอะไรกับความมั่นคงทางอาหาร มีความหมายอย่างไรต่อสุขภาพ มีความหมายอะไรกับความหลากหลายทางชีวภาพ หรือเมื่อนักเรียนมาเรียนรู้แล้วมีความหมายอะไรกับการปฏิรูปการศึกษา

8) ซึ่งให้เห็นว่าพลังคืออะไร อยู่ตรงไหน เมื่อเปิดโลกทัศน์แล้วได้สร้างให้เกิดอะไร ได้เติมเต็มพลังซึ่งกันและกันอย่างไร มีคนข้างนอกมาเติมเต็มพลังอย่างไร ทำให้มองเห็นจุดยืนตนเองอย่างไร จะเห็นว่า การทำงานวิจัยทำให้เกิดการเคลื่อนตัว เสริมไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งเริ่มต้นจากการมีจุดศูนย์กลาง แล้วจะเติมพลังอย่างไร ให้เกิดการเคลื่อนตัวอย่างเป็นลูกโซ่ ที่รวมถึงระบบการวิจัย และพลังที่จะผลักดันองค์กรและชุมชน และถ้ามงานวิจัยเป็นแบบก้าวหน้า ต้องให้เห็นว่ามีพลังเพิ่มขึ้นเป็นสัดส่วนเท่าไรของประชากร

9) จะยกการปฏิบัติที่เป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้ได้อย่างไร และหากคนอื่นจะทำบ้างจะอย่างไร ต้องทำบทบาทหน้าที่อื่นที่มากกว่าการเรียนรู้หรือไม่

10) งานวิจัยช่วยเสริมการทำงานของ อบต. ร่วมกับชาวบ้านที่มีคุณค่ามาก จึงควรสนับสนุนการทำงานของ อบต. ร่วมกับชาวบ้าน เพราะ อบต. จะมีอำนาจในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหา ทั้งช่วยให้ภาครัฐและประชาชนเป็นหนึ่งเดียว

ปิดท้ายด้วยข้อเสนอใหญ่ที่จะทำให้ความรู้ท้องถิ่นมีความหมาย เป็นอิสระจากครอบงำ เป็นอิสระจากตลาด เป็นศาสตร์สาธารณะที่คนเข้าถึงได้ เพื่อไม่ให้ชุมชนตกเป็นเพียงบางส่วนเสี้ยวของสังคม ที่หาทางออกได้น้อยหรือหาหนทางต่อเนื่องได้ยาก ท่ามกลางกระแสภายนอก นั่นคือ “การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ด้วยการเชื่อมความหมายทั้งหมดต่อยอดจากฐานงานเดิมที่ทำอยู่ในมิติเวลา และเปลี่ยนแปลง ซึ่งธรรมชาติของชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงของคน/องค์กรและมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา ทำให้เห็นความรู้ที่เชื่อมโยงทุกมิติของชีวิตอย่างแจ่มชัด ค้นพบด้วยทางออกของตนเอง ในช่วงช่วงหน้าได้ไม่ลำบากมากนัก จนอาจนำไปสู่การตอบคำถามที่ไม่เคยมีใครตอบได้ว่า เราจะใช้ความรู้เพื่อให้คนมีชีวิตที่ดีได้อย่างไร”

บทเรียนอันล้ำค่าของธรรมชาติที่ลงโทษมนุษย์ชาติ เนื่องจากขาดความสมดุลทางธรรมชาติ เช่น ปัญหาอุณหภูมิโลกสูงขึ้น ปัญหาน้ำท่วม ภัยแล้ง ภูเขาถล่ม ไฟป่า สมพายุฝนฟ้าคะนอง ฯลฯ

สิ่งเหล่านี้มนุษย์เรามองข้ามไปว่าปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากสาเหตุหลักอะไร จนนักวิทยาศาสตร์ค้นพบว่า ปัญหาภัยธรรมชาติต่าง ๆ เกิดจากผลการกระทำของมนุษย์ส่วนหนึ่ง ทำลายธรรมชาติมาก ธรรมชาติก็ลงโทษมาก พอเริ่มกิจกรรมอนุรักษ์ อนุรักษ์น้ำ อนุรักษ์ป่า อนุรักษ์สัตว์ อนุรักษ์แร่ธาตุต่าง ๆ ความสมดุลธรรมชาติเริ่มคืนมา ฝนฟ้าตกถูกต้องตามฤดูกาล มนุษย์มีการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ความสำคัญของการอนุรักษ์จึงเกิดขึ้น ชาวบ้านหลายคนบ่นให้กับทีมวิจัยว่า เน้นการอนุรักษ์มากเกินไป คราวพ่อคราวแม่ไม่เห็นพากับอนุรักษ์ยังอยู่ได้ แต่ในอดีตคนไม่มากไม่เห็นแก่ตัว ไม่ใช่เครื่องมือเอาเปรียบธรรมชาติ อยู่อย่างพอเพียง สังคมก็สงบสุข แต่ปัจจุบันสังคมวุ่นวาย มีแล้วไม่รู้จักพอ มีการเห็นแก่ตัว ประชากรก็เพิ่มมากขึ้น ความรู้ความประพฤติก็นำกันทำลายจนหมดสิ้น ปัจจุบันชาวบ้านเริ่มเข้าใจกระบวนการอนุรักษ์ ทรัพยากรต่าง ๆ เริ่มกลับคืนมา เช่นการทำวังปลาของหมู่บ้าน ทำให้ปลาเพิ่มจำนวน มีการจับปลาตัวใหญ่ได้มากขึ้น การอนุรักษ์จึงมีความสำคัญอย่างมาก และเห็นผลเป็นรูปธรรมทันที

### **ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทุ่งพันชันมีอะไรบ้าง**

จากการจัดเวทีเสวนา การจัดเก็บข้อมูล ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทุ่งพันชันคนเฒ่าคนแก่ได้สอนลูกหลานมาช้านาน เช่น ความไม่เห็นแก่ตัวในการเอาทรัพยากรธรรมชาติในทุ่งพันชันออกไปใช้จนหมด คือปล่อยให้มีความยั่งยืน สืบเนื่องจากการปล่อยปลาคืนสู่หนองปลาจะไม่เอาหมดทุกตัว การขุดหัวมันในป่าทามก็ปล่อยแขนงฝังดินไว้เพื่อให้เกิดขึ้นมาอีกพอถึงปีใหม่ก็กลั้วมาขุดเอาที่เดิม จากเวทีเสวนา พอสรุปแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูทุ่งพันชันได้ดังนี้

1. ปลุกพันธุ์ไม้ที่หายไปหรือกำลังจะสูญพันธุ์ หมายถึง การหาพันธุ์ไม้ดั้งเดิมที่เคยมีในบริเวณนั้น ๆ มาปลูก โดยขอพันธุ์ไม้จากกรมป่าไม้ หรือหาจากชุมชนใกล้เคียงที่มีมาปลูกทดแทน เช่น ไม้แอ้ ไม้กระเบา ไม้ ไม้ซี่ ไม้ทองทอย ไม้คอนฝ้าง ไม้ตะเคียนน้ำ ไม้ยางนา โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเพาะกล้าต้นไม้ การปลูก การดูแลรักษา และการหาพันธุ์ไม้ต่าง ๆ
2. การปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนเห็นความสำคัญของป่า หมายถึง โดยการไม่จุดไฟเผาป่า ซึ่งจะทำให้ต้นไม้ขนาดเล็กตาย สัตว์ป่าไร้ที่อยู่ พืชผักที่เคยเก็บหาได้ก็หดหายไป หายากมากขึ้น อาหารที่เป็นของคนและสัตว์ก็ร่อยหรอหมดไป เป็นการทำลายผืนป่าและระบบนิเวศของป่าอย่างมหันต์ ฝนฟ้าที่เคยตกต้องตามฤดูกาลก็มีการเปลี่ยนไปเป็นความแห้งแล้ง
3. การออกกฎระเบียบในการอนุรักษ์รักษาผืนป่าและการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชน หมายถึง โดยการอาศัยหลักการประชาคมหมู่บ้าน ร่วมกันในการตั้งกฎเกณฑ์ โดยไม่ให้เกิดการประกอบอาชีพของคนในชุมชน เช่น ไม่ให้มีการตัดไม้มาเผาถ่าน หากมีความจำเป็นในการใช้ไม้ เช่น ใช้ไม้สร้างบ้าน จะต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านและผ่านมติประชาคมหมู่บ้านด้วย ถ้าหากตัดต้นไม้ไป 1 ต้น จะต้องทำการปลูกทดแทนเป็น 3 ต้นขึ้นไปในพื้นที่บริเวณที่ตัดต้นไม้ต้นนั้น

4. ประเพณีความเชื่อของชุมชน หมายถึง คนในชุมชนเชื่อว่า ในต้นไม้ใหญ่จะมีเทพอารักษ์อาศัยอยู่ ทำให้ต้นไม้ใหญ่มักเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีพิธีสู่ขวัญปลา สืบชะตา ป่าบุงป่าทาม การปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันพ่อ วันแม่ การปล่อยนกปล่อยปลาในวันสงกรานต์
5. อธิบายถึงความสำคัญของแหล่งอาหารที่มีความสำคัญต่อชุมชนในการดำรงชีวิต หมายถึง อธิบายความสำคัญของป่าบุงป่าทามที่มีต่อชุมชน ซึ่งป่าบุงป่าทามเป็นแหล่งอาหารที่มีความสำคัญต่อคนในชุมชน ที่ไม่จำเป็นต้องไปหาแลกเปลี่ยนมาให้สิ้นเปลือง เพียงแค่การลงทุนลงแรงบวกกับภูมิปัญญาที่มีติดตัว ซึ่งอาหารที่หาได้ในป่าบุงป่าทามมีความหลากหลาย เช่น หน่อไม้ เห็ดชนิดต่าง ๆ ที่สามารถหาเก็บได้ตามฤดูกาล แมลง ผัก หรือแม้แต่ยาสมุนไพร
6. จัดทำป้ายคำขวัญป้ายประกาศ หมายถึง เป็นป้ายคำขวัญ ป้ายประกาศเชิญชวนให้ช่วยกันดูแลช่วยกันรักษา ใช้ทรัพยากรที่อยู่ในทุ่งพันทันให้คุ้มค่า ให้เกิดความรักธรรมชาติ ปรับตัวเข้ากับทุ่งป่าทามอย่างเหมาะสม
7. จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าทาม หมายถึง จัดทำเอกสาร จัดสอน จัดการเรียนรู้ให้คนในชุมชน หรือบุตรหลานได้รักป่าทาม เห็นคุณค่าของป่าทามในหมู่บ้าน เกิดความรักความผูกพันให้ความสำคัญของป่าทาม
8. แบ่งเขตพื้นที่ชัดเจน หมายถึง การจัดทำเขตให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์ของพื้นที่ทุ่งพันทันให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น ส่วนที่เป็นที่เลี้ยงสัตว์ ส่วนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน ส่วนที่เป็นที่ทำกิน ส่วนที่เป็นแหล่งประมง ส่วนที่เป็นสวนป่าธรรมชาติ ให้ชุมชนใช้ประโยชน์ตามจุดประสงค์ของแต่ละเขต
9. ทำถนนให้การคมนาคมสะดวก หมายถึง ในป่าทามการคมนาคมยังไม่สะดวกถนนไม่ดีพอต้องหาแหล่งเงินทุนมาจัดทำให้ถนนมีคุณภาพในการสัญจรไปมา
10. ทำแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง จัดหางบประมาณในการทำแหล่งท่องเที่ยว ให้ชุมชนใกล้เคียงเข้ามาท่องเที่ยวเห็นความสำคัญร่วมกัน ผู้นำชุมชนหันมาให้ความสำคัญเรื่องการอนุรักษ์ป่าบุงป่าทาม
11. หางบประมาณมาสนับสนุน หมายถึง เป็นกระบวนการหางบประมาณจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มองค์กร ภาครัฐ เอกชนที่ให้การสนับสนุนมาทำการพัฒนาพื้นที่ชุมชน ป่าทาม ให้มีความยั่งยืนและมีความสมบูรณ์ตลอดไป
12. เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาให้ความรู้กับชุมชน หมายถึง เพื่อให้การรักษาผืนป่าที่มีคุณภาพ และมีความสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา เจ้าหน้าที่ภาครัฐจะต้องลงมาช่วยหนุนเสริมความรู้ ทักษะ วิธีการในการดำรงรักษา และคอยสนับสนุนในเรื่องพันธุ์กล้าไม้และงบประมาณ

13. จัดประกวดหมู่บ้านในเชิงอนุรักษ์ หมายถึง ให้ความสำคัญกับชุมชนที่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ จัดการประกวดในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด จะทำให้ชุมชนตื่นตัว มีการมอบเกียรติบัตร รางวัลให้กับหมู่บ้านหรือผู้นำชุมชนอย่างต่อเนื่อง

### **แนวทางการอนุรักษ์ฟื้นฟูพืชน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของไทบ้านดงสารเป็นอย่างไร**

ในทุกสังคมมีทั้งคนดีและคนเลว ทำอะไรต้องมีปัญหาอุปสรรค การออกความคิดเห็นต้องมีคนเห็นด้วยกับการขัดแย้งทั้งสองฝ่ายต่างมีเหตุผลในการอ้าง งานวิจัยไทบ้านก็ไม่ต่างกันย่อมมีปัญหาอุปสรรคมีคนเห็นด้วยไม่เห็นด้วยฟังดูเหตุผลของแต่ละคนก็น่าเก็บไปคิด แล้วทำอย่างไรจึงจะทำให้ผู้ต่อต้านคัดค้านอยู่หนึ่งหรือหันมาให้ความร่วมมือ ทีมวิจัยต้องใช้ความพยายามอดทนเวลาเท่านั้นเป็นเครื่องพิสูจน์ และก็เป็นจริงหลังจากโครงการวิจัยเริ่มเมื่อ กรกฎาคม 2546 ช่วงแรกแทบทำงานไม่ได้ระยะเวลาผ่านไปเริ่มเป็นรูปธรรมทั้งงานข้อมูลงานพัฒนา กลับยอมรับให้ความร่วมมือนับว่าเป็นเรื่องที่น่าภูมิใจ จนปัจจุบัน เมษายน 2549 ไทบ้านมองเห็นให้มีความสำคัญของการอนุรักษ์ เพราะถือว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ทำชื่อเสียงให้กับหมู่บ้าน ไม่ใช่เฉพาะทีมวิจัยอย่างที่หลายคนคิด ไทบ้านเริ่มมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ มีการยอมรับข้อมูล จากแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูพืชน้ำ 13 ข้อข้างต้น มีการขออนุมัติที่ประชุม ในการปฏิบัติกิจกรรม มีการตั้งกฎกติกาของไทบ้าน ใครฝ่าฝืนก็มีการปรับไหม

การร่วมกันอนุรักษ์และการฟื้นฟู ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมข้อมูล วัสดุอุปกรณ์ สถานที่การต้อนรับ การให้ความร่วมมือดี หรือการปฏิบัติกิจกรรมกลุ่ม นับว่าไทบ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

### **การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม(Participatory Action Research)**

#### **หลักการ**

การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมได้ถือกำเนิดขึ้นจากแนวความคิดที่ว่า การวิจัยเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ใช้ทรัพยากรของสังคมในการศึกษา จึงเป็นสมบัติของสังคมซึ่งกระทำโดยมีความมุ่งหมายที่จะรับใช้สังคม ด้วยเหตุนี้จึงควรคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่สังคมจะได้รับ โดยเฉพาะสังคมที่เป็นหน่วยของการศึกษาวิจัยนั้น ๆ และการที่จะให้ชุมชนได้รับประโยชน์สูงสุดจากการวิจัย ก็ต้องทำให้การวิจัยนั้นเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนา (Research for development) หรือ การวิจัยพัฒนา Research and development (R&D) โดยที่การพัฒนาและการเป็นหุ้นส่วนจะต้องเป็นประโยชน์แก่ทุกคนในสังคม ดังนั้นทุกคนในสังคมจึงต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาทุกขั้นตอนอย่างมีเสรีและเป็นประชาธิปไตย โดยการวิจัยปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วมยึดหลักการสำคัญนี้ (Tandon, 1988)

1. ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้าน ตลอดจนระบบการสร้างความรู้ และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่น ที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการ ยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่คนชาวบ้าน คนยากจน เพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตของเขา

2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริม ยกระดับและพัฒนา ความเชื่อมั่นในตัวเองของเขาให้สามารถจะวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์แทนที่จะเมินเฉย ละเลย หรือเหยียดหยามว่าเป็นสิ่งไร้คุณค่าเช่นที่เคยปฏิบัติมา

3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านและคนยากจน โคนให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้ อย่างเหมาะสม

4. สนใจในปฏิสัมพันธ์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็น คำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน เช่น การถูกกีดกันหรือแปลกแยก (Alienated) จากผืนดิน และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ การต้องดิ้นรนต่อสู้กับแรงบีบบังคับจากผู้มีอิทธิพล ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคำถามที่นักวิจัยรูปแบบเก่าไม่ใคร่นึกถึง และไม่เคยเป็นจุดเน้นในการค้นหาความรู้มาก่อน

5. ปลดปล่อยความคิด การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จะช่วยให้ชาวบ้านและคนยากจนสามารถใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรี ในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณ์ญาณในการวิเคราะห์วิจารณ์ ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่าง ๆ สามารถยืนหยัดต่อต้านพลังอิทธิพลจากภายนอก หรือจากอำนาจกดขี่ของผู้มีอำนาจ

อาจกล่าวได้ว่า การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมสามารถหยั่งรากลึกลงไปถึงประสบการณ์ทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม เช่น มีความมุ่งหมายที่จะเอาชนะหรือแก้ปัญหาที่ชาวบ้านมีความคับข้องใจอยู่ โดยความพยายามด้วยวิธีของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม จะทำให้สามารถกำหนดกลุ่มเป้าหมายได้ตรงตามความต้องการที่จะแก้ปัญหานั้น สามารถให้แนวทางแก่ชาวบ้านว่าอะไรคือ สิ่งจำเป็นหรือความต้องการที่แท้จริงของเขาและชี้ให้เห็นจุดบกพร่องหรือจุดผิดพลาดในความคิดของชาวบ้านเกี่ยวกับปัญหาของเขาเอง ซึ่งจะบ่งบอกถึงสถานะทางสังคมที่ขัดแย้งกันระหว่างความต้องการกับวิธีการสนองความต้องการ และเปิดเผยให้เห็นกลไกที่ควบคุมกระบวนการกดขี่เอารัดเอาเปรียบอยู่ด้วย นอกจากนี้ที่กล่าวแล้วการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมยังช่วยชี้แนะถึงกิจกรรมที่สามารถจะแทรกแซงและเปลี่ยนแปลงกระบวนการทางสังคมที่เป็นอุปสรรคขัดขวางสิ่งต่าง ๆ ได้

#### **เป้าหมายหลักของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม**

1. ค้นหาความรู้พื้นบ้านที่เป็นที่ยอมรับและใช้กันแพร่หลาย
2. ส่งเสริมความเข้าใจอันดีระหว่างวัฒนธรรม



3. สร้างคุณภาพระหว่างวิทยาศาสตร์ ความรู้ทางวิชาการกับความรู้พื้นบ้าน
4. ยอมรับในความไม่เท่าเทียมกันของภาวะทางสังคมเศรษฐกิจ

### ประเด็นในกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม

ในการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม มีประเด็นสำคัญที่ควรทบทวนดังนี้

#### 1. เป้าหมาย ของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม

การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมจะนำไปถึงผลลัพธ์ที่มีขอบข่ายกว้างขวางแก่ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยนั้น เช่น

- 1.1 ให้ทักษะทั้งด้านการวิจัย วิชาการ การอบรม การวิเคราะห์ปัญหา และวิเคราะห์ข้อมูล
- 1.2 พัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่น
- 1.3 ผลิตเอกสารต่าง ๆ สำหรับใช้ในชุมชน เช่น รายงานวิจัย คู่มือฝึกอบรมหลักสูตร วัสดุทัศนูปกรณ์ และแผนกิจกรรมต่าง ๆ
- 1.4 วิเคราะห์โครงสร้างชุมชน เช่น กระบวนการติดต่อระหว่างสถานการณ์ส่วนบุคคล และส่วนท้องถิ่นกับบริบทนอกท้องถิ่น
- 1.5 สร้างองค์การรองรับกิจกรรมต่อไป เช่น กรรมการเฉพาะกิจ สหกรณ์ เครือข่ายระดับชุมชน ระดับจังหวัด ระดับภาค จนถึงระดับประเทศ
- 1.6 แหล่งทรัพยากรทั้งด้านทรัพยากรมนุษย์และแหล่งทุน
- 1.7 ลักษณะและประเภทของกลุ่มที่เข้าร่วมในการวิจัย
- 1.8 ระยะเวลาของโครงการวิจัย
- 1.9 สำนักทางการเมืองและเศรษฐกิจของชุมชน เช่น ระดับของการล่าหลังหรือเสียเปรียบ ระดับของการถูกกดขี่ หรือการเอารัดเอาเปรียบจากฝ่ายมีอำนาจต่อรองสูงกว่า
- 1.10 ประเด็นของกิจกรรมชุมชนที่การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมเข้าไปเกี่ยวข้อง
- 1.11 ลักษณะของกิจกรรมที่โครงการวิจัยนำเข้าไปในชุมชนเป็นครั้งแรก เมื่อเริ่มต้นโครงการ เช่น การค้นคว้าสืบสวนหาข้อมูล การวิเคราะห์สถานการณ์ หรือการกระทำเพื่อแก้ปัญหาบางอย่างอื่น เป็นต้น
- 1.12 คนที่มีบทบาทริเริ่มโครงการวิจัย เช่น เป็นความริเริ่มจากกลุ่มนักวิจัยภายนอกชุมชน หรือจากกลุ่มภายในชุมชนเอง

การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมจะเปลี่ยนจุดเน้นในแต่ละขั้นตอนไปตามลักษณะของปัญหาหรือสถานการณ์ที่กลุ่มมองเห็นหรือเผชิญอยู่ ดังนั้น จึงขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มที่จะใช้พิจารณาว่ากิจกรรมหรือเป้าหมายอันใดที่สามารถเป็นจริงได้ (Realistic) และมีความสำคัญต่อกระบวนการวิจัยทั้งหมด แล้วตัดสินใจเลือกหรือเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม

โดยเหตุที่การพัฒนาหลาย ๆ อย่างไม่อาจกระทำสำเร็จได้พร้อมกันทุกจุด การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมจึงต้องกำหนดเป้าหมายระยะสั้น ระยะยาว เช่น

เป้าหมายระยะสั้น เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันในระดับท้องถิ่นให้เกิดขึ้น ซึ่งการนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ตรงจุด และตอบสนองความต้องการเฉพาะหน้าหรือความต้องการเร่งด่วนในปัจจุบัน อันยังเกิดผลต่อผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยโดยตรง และโดยเร็ว และในขณะเดียวกันผู้ร่วมวิจัยก็จะพบว่า จากการทำงานร่วมกันนี้ เขาจะสามารถสร้างพลังร่วมที่จะต่อรองหรือผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมของเขาได้ในระยะยาว

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า กระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมจะปรับเปลี่ยนจุดเน้นในแต่ละขั้นตอนได้ตลอดเวลา โดยการสะท้อนความคิดของผู้ร่วมในโครงการ และการประเมินอย่างต่อเนื่อง เพื่อตอบสนองปัญหาเฉพาะหน้าที่ประสบอยู่ แต่ผู้วิจัยก็ต้องระมัดระวังว่ากระบวนการเหล่านั้นไม่ได้ขัดขวางกับเป้าหมายระยะยาว และจะค่อย ๆ เคลื่อนจากจุดเน้นของความต้องการระดับบุคคล และครอบครัวไปสู่การวิเคราะห์เนื้อหาและกิจกรรมอื่นเพื่อแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการระยะยาวในระดับกลุ่ม ระดับชุมชน จนถึงระดับประเทศในที่สุด

## 2. การควบคุม

การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือที่บุคคลซึ่งค่อยโอกาสจะใช้ในการควบคุมแรงบีบจากสังคม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาจากสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจหรือสิ่งแวดล้อมที่มีต่อคุณภาพชีวิตของเขา อำนาจในการควบคุมที่ผู้ร่วมวิจัยมีในกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมนี้นับเป็นก้าวแรกหรือบันไดขั้นแรกที่สำคัญที่จะทำให้เขาสามารถก้าวขึ้นไปขั้นต่อไปจนถึงขั้นมีอำนาจในตัวเองอย่างเต็มที่ (Empowerment) การที่เขาได้มีอำนาจควบคุมในกระบวนการวิจัยนี้จะทำให้แน่ใจได้ว่าความรู้ที่เขาเรียนรู้จากประสบการณ์ใหม่นั้นสอดคล้องกับความต้องการของเขาและจะนำไปใช้เพื่อประโยชน์แก่ตัวเขาเอง

ในการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมนี้ มีแนวคิดที่สำคัญมากประการหนึ่งคือ เราต้องยอมรับว่าชาวบ้านที่ร่วมในการวิจัยนั้น มีความรู้ที่มีคุณค่าอยู่แล้วไม่ใช่ว่าเขาเข้าร่วมงานกับเราด้วยความว่างเปล่า ที่จุดศูนย์ หรือ ปราศจากความรู้ความคิดโดยสิ้นเชิง เพราะจากข้อเท็จจริงที่มองเห็นชาวบ้านนั้นเขาดำรงชีวิตของเขามาได้ก็ด้วยความรู้ที่เขามีอยู่ ซึ่งได้จากการศึกษาและสัมผัสประสบการณ์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อมของเขา และมีศักยภาพอยู่พอสมควรที่จะดัดแปลงปรับปรุง หรือ จัดการเก็บภาวะแวดล้อม หรือปัญหาของเขาเอง แต่การที่เข้าร่วมในโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วมก็เพื่อให้เขาเรียนรู้เรื่องปัญหาสังคม สิ่งแวดล้อมในชีวิตของเขาอย่างกว้างขวาง และเป็นระบบมากขึ้น เพื่อที่จะหาแนวทางพัฒนาคุณภาพชีวิตของเขาให้ดีขึ้น

การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมจะช่วยให้ชาวบ้านให้ค้น พบความจริงว่า ในสังคมของเขานั้นมี ปัญหาหรือมีความเป็นไปอะไรอย่างไร โดยเขาจะเป็นผู้คิดค้นสร้างออกแบบหรือจัดรูปแบบคำถาม

กำหนดวิธีการ รวบรวมข้อมูลด้วยปริทัศน์ หรือมุมมองจากประสบการณ์ของเขาเองที่สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ที่มีความหมาย หรือมีความสำคัญสำหรับเขาและตลอดกระบวนการวิจัยนี้เขาจะมองเห็นถึงประโยชน์ที่จะใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือศึกษาปัญหาของตน โดยมีความเชื่อมั่นว่าเขาสามารถที่จะศึกษาและเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหanyaของเขาเองได้และเกิดความรู้สึกว่ากระบวนการวิจัยไม่ใช่เรื่องน่าสงสัยเคลือบแคลงแต่อย่างใดและไม่ใช่งิจกรรมจะทำได้เฉพาะในแวดวงของนักวิชาการเท่านั้น

ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม นอกจากจะสามารถนำไปใช้แก้ปัญหาภายในกลุ่มของเขาเองแล้วเขายังสามารถจะแลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันความรู้กับชุมชนกว้างขวางออกไปอีกได้และเป็นความจำเป็นอย่างหนึ่งที่จะต้องกระทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ต้องการความช่วยเหลือ สนับสนุนด้านการเงิน วิชาการหรือเทคโนโลยีจากกลุ่มอื่นภายนอกชุมชนหรือภายนอกแวดวงของตน ซึ่งทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจร่วมกันของกลุ่มของเขาด้วยว่าจะเลือกหรือไม่เลือกกระทำอย่างไร

### 3. อุปสรรคและข้อจำกัด

ประเด็นปัญหาในการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม จะมาจากประวัติศาสตร์หรืออดีตของชาวบ้านที่มีส่วนร่วมในโครงการวิจัยนั้น อันเป็นประสบการณ์จริงและเป็นความต้องการที่แท้จริงของเขา ซึ่งอาจเป็นปัญหา ที่วิกฤตของเขาในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ หรืออาจเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นปกติในชีวิตประจำวันของเขาก็ได้ ดังนั้นขอบเขตและระดับของอุปสรรคและข้อจำกัดต่อโครงการจึงผันแปรไปกว้างขวาง

โดยทั่วไปการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม มักจะเกิดจากการริเริ่มโดยคนภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความชำนาญในวิชาการในสาขาใดสาขาหนึ่ง หรือโดยกลุ่มภายในชุมชนเองที่มีทักษะในการเป็นผู้นำ และมีแรงบันดาลใจในการริเริ่มโครงการ กลุ่มเหล่านี้จะถ่ายทอดทักษะทางวิชาการ การจัดการ และการวิเคราะห์วิจารณ์ต่างๆ ให้กับชาวบ้านทุกคนในกลุ่มหรือในชุมชนที่มีส่วนร่วม ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่ายนัก และความสำเร็จของการถ่ายทอดทักษะดังกล่าว จะเป็นตัวบ่งชี้ถึงระดับการควบคุมที่ชาวบ้านจะสามารถมีต่อกระบวนการวิจัยอย่างหนึ่ง

อุปสรรคสำคัญของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมคือ พลังอำนาจของผู้มีอิทธิพล อำนาจบังคับหรืออิทธิพลที่มีต่อกระบวนการของชาวบ้านที่แทรกซึมในสถานการณ์ต่างๆ ของสังคมและเป็นตัวกำหนดรูปแบบความคิดของชาวบ้าน อิทธิพลเหล่านี้บางกรณีอาจออกมาในรูปของการใช้อำนาจบังคับชัดเจน ซึ่งนักวิจัยและนักวิชาการอาจต้องเผชิญกับอิทธิพลเหล่านี้ในเหตุการณ์ประจำวัน เช่น ระบบราชการที่ควบคุม หรือบริหารการเงิน กระบวนการผูกขาดข้ออ้างในขั้นตอนต่างๆตลอดการวิจัยทั้งนี้เป็นเพราะการสนับสนุนด้านการเงินของโครงการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม มักจะได้รับจากรัฐบาล สถาบันวิชาการ หรือองค์กรพัฒนาชุมชนต่างๆ ซึ่งเป็นการแสดง

ความสนใจต่อปัญหาชุมชนของกลุ่มผู้มีอำนาจ นักวิจัยจึงต้องทำงานภายใต้ข้อจำกัด หรือเงื่อนไขของแหล่งทุนที่สนับสนุนนั้น เช่น ต้องส่งรายงานให้ทันภายในเส้นตายที่กำหนด หรือการให้ทุนทำวิจัยแต่ละระยะสั้น เป็นต้น ดังนั้นนักวิจัยจึงจำเป็นต้อง เข้าใจ และใช้กลวิธีวางแผนและบริหารจัดการที่จะรองรับการควบคุมจากสถาบันดังกล่าวให้ดีที่สุด

กระบวนการเปลี่ยนแปลงในสังคมอันเป็นเป้าหมายของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมนั้นจะเกิดขึ้นได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับ การต่อสู้อย่างจริงจังของขบวนการทางสังคมที่เข้มแข็ง และถึงแม้ว่างานของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมจะเป็นลักษณะสหวิชาการ และมีฐานอยู่สนาม หรือในหมู่บ้านก็ตาม แต่กิจกรรมส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษาผู้ใหญ่ ดังนั้น จึงต้องส่งเสริมให้เกิดการสื่อสารและร่วมมือกันอย่างแข็งขันระหว่างกลุ่มที่มีทักษะของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม กับกลุ่มนักปฏิบัติก้าวหน้าในชุมชน (Community Activist) ที่มีทักษะในการบริหารจัดการและระดมทรัพยากร โดยให้แต่ละฝ่ายได้เรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน สิ่งที่ทำทายนักวิจัยอย่างมีส่วนร่วมที่สำคัญคือ จะต้องเป็นทั้งผู้สอน ผู้บริหารจัดการ และผู้ระดมสรรพกำลังและสรรพทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการวิจัย

คุณสมบัติความเป็นประชาธิปไตยของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม จะช่วยส่งเสริมขบวนการที่มีอยู่ในสังคม(Social movement) ให้เข้มแข็งขึ้น และส่งผลให้เกิดมีองค์กรประชาชนใหม่ขึ้น กลุ่มนักวิจัยที่ใช้กระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมมักจะใช้ขบวนการทางสังคมเป็นจุดเชื่อมโยง เช่น ทำกับกลุ่มคนบ้านนอก คนไร้ที่ทำกิน กรรมกร คนงานในโรงงาน กลุ่มสตรี และกลุ่มชาวบ้าน เป็นต้น การเชื่อมโยดังกล่าวเป็นสิ่งที่ควรจะได้รับ การส่งเสริมให้มีมากขึ้นในการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม เพราะศักยภาพของการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมในชุมชน ในองค์กรหรือในที่ทำงานต่างๆ จะถูกจำกัดให้แคบลง หากว่าไม่มีความเกี่ยวข้องกับขบวนการที่สามารถจะทำทลาย หรือต่อรองกับอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองได้ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศหรือระหว่างประเทศก็ได้ โดยวิธีการกระทำผ่านขบวนการทางการเมืองและสังคมเท่านั้นที่จะสามารถระดมทรัพยากรต่าง ๆ มาได้ และสามารถทำให้เกิดการสืบสาน การวิเคราะห์และการลงกิจกรรมในระดับกว้าง ซึ่งนักวิจัยจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาทางและวิธีการที่จะปรับปรุงกระบวนการสื่อสารกับนักปฏิบัติก้าวหน้าในระดับเหล่านี้ด้วย

พันธุ์ทิพย์ (2540,34) กล่าวไว้ว่า การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม สามารถยังลึกลงไปถึงประสบการณ์ทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม เช่น มีความมุ่งหมายที่จะเอาชนะหรือแก้ไขปัญหที่ชาวบ้านคับข้องใจอยู่ โดยพยายาม ด้วยวิธีการของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จะทำให้สามารถกำหนดกลุ่มเป้าหมายได้ตรงความต้องการที่จะแก้ไขปัญหานั้น สามารถให้แนวทาง ว่าอะไรคือสิ่งที่จำเป็นหรือความต้องการที่แท้จริง และชี้ให้เห็นจุดบกพร่อง หรือจุดผิดพลาดในความคิดเกี่ยวกับปัญหาของเขาเอง

ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2540,40) พบว่าการวิจัยเทคนิค PRA เป็นเทคนิคที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการเข้าศึกษาหาสาเหตุ ปัญหาของชุมชน เพื่อร่วมกัน วิเคราะห์ วางแผน ดำเนินการแก้ไขปัญหาของชุมชนให้เบาบางลง ซึ่งมีวิธีการและขั้นตอนที่เป็นประโยชน์ต่อการ ทำงานร่วมกันของชุมชนและนักวิจัย และยังเป็นเทคนิคที่เหมาะสมกับในสมัยปัจจุบันที่ต้องการ การมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย

จึงสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม จึงเป็นทางเลือกหนึ่งของวิธีการที่จะ ช่วยในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกลุ่ม มีความรู้สึกไม่ได้ถูกกระทำ แต่เป็นการแสวงหา ทางเลือกร่วมกัน ปฏิบัติร่วมกัน และมุ่งไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

### บทที่ 3

#### วิธีดำเนินการวิจัย

ทีมวิจัยได้ประชุมผู้นำชุมชนและชาวบ้านทั่วไป แจ้งวัตถุประสงค์ของโครงการและผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้รับอาสาสมัครและผู้อาวุโส ที่จะให้ข้อมูลในการวิจัย โดยมีพี่เลี้ยงจากทีมสกว.เป็นผู้วางแผนทางช่วยอีกแรงหนึ่ง ถึงแม้บางครั้งการทำงานของทีมวิจัยได้รับการต่อต้านจากชาวบ้านบางกลุ่มด้วยเหตุผลว่าการวิจัยในครั้งนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสกว.ชาวบ้านมีความเข้าใจว่าเงินทุนที่นำมาทำการวิจัยนี้เป็นงบประมาณที่แอบแฝงมาจากต่างประเทศ ซึ่งทีมวิจัยได้ทำการชี้แจงที่มาของแหล่งทุนสนับสนุนการวิจัยจนทำให้กลุ่มที่ไม่เห็นด้วยหันมาให้ความร่วมมือแต่ก็ต้องใช้เวลากันพอสมควร สกว.เริ่มมีข่าวออกมาให้ชาวบ้านได้เห็นบ่อยขึ้นจากทางรายการโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์และวิทยุกระจายเสียง ถึงแม้จะมีอุปสรรคต่าง ๆ แต่ทีมวิจัยก็ต้องพยายามประคับประคองให้งานสำเร็จไปด้วยดี โดยใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ในการทำงานและมีการวางแผนการศึกษาดังนี้

#### ขอบเขตปัญหาการวิจัยและพื้นที่ที่ศึกษา

ศึกษาในพื้นที่บ้านดงสาร หมู่ที่ 5 ตำบลโพรงาม อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์

#### ประชากรเป้าหมาย

ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย

1. ชาวบ้านดงสาร ผู้นำชุมชน ในระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ
2. ผู้อาวุโสในชุมชนบ้านดงสารที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ - ข้อมูลของชุมชน

#### เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเพื่อศึกษาพัฒนา แนวทางฟื้นฟูพื้นที่ที่เสื่อมโทรม ซึ่งใช้วิธีการศึกษาเป็นระยะเวลายาว งานที่ทำเริ่มเป็นรูปธรรมมากขึ้นตามลำดับ และใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

ในการจัดเก็บข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน เช่น ประวัติของชุมชน ประเพณี สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม การเมืองการปกครอง ปัญหาของสังคมต่างๆ มีกระบวนการ วิธีในการเก็บข้อมูลโดยแยกเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

### **ก.ข้อมูลสภาพชุมชน สังคม วัฒนธรรม การศึกษา เศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ของไทบ้านดงสาร**

#### **1.วิธีในการเก็บข้อมูล**

1.1.การสัมภาษณ์เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ทีมวิจัยได้ตั้งประเด็นคำถาม เนื้อหา และสัมภาษณ์ผู้ที่ทราบข้อมูลในชุมชน ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรง โดยจัดสัมภาษณ์ตามวัด ตามบ้าน หรือสถานที่ที่เหมาะสมและสามารถให้ข้อมูลได้ พร้อมทั้งจดบันทึกประเด็นสำคัญต่างๆ รวมไปถึงการสังเกต ศึกษาพื้นที่

1.2.การสนทนากลุ่ม. โดยสนทนากลุ่ม และมีประเด็นในการสนทนา รวมถึงการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

1.3.การศึกษาจากเอกสาร.ศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่มีผู้เคยศึกษาไว้ก่อนแล้ว หรือเอกสารที่ทำไว้ในชุมชนใกล้เคียง เช่น หนังสือนิเวศวิทยาและประวัติศาสตร์ ป่าบุงป่าทาม ลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง (งานวิจัยไทบ้าน โดยเครือข่ายนักวิจัยไทบ้านลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง)

#### **2.ผู้จัดเก็บ และรวบรวมข้อมูล**

ดำเนินการสัมภาษณ์โดยทีมวิจัย และพี่เลี้ยงจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

#### **3.เครื่องมือสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูล**

3.1.แบบสัมภาษณ์เจาะลึก สร้างขึ้นโดยทีมวิจัย เนื้อหาประกอบด้วย

- 1.ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน
- 2.ความเป็นมาของหมู่บ้าน
- 3.วัตถุประสงค์ในการเก็บข้อมูล
- 4.กิจกรรมการดำเนินงาน
- 5.ปัญหาอุปสรรคของกลุ่ม

### **ข.สำรวจและรวบรวมภูมิปัญญาไทบ้านในการใช้และการอนุรักษ์ทางทุ่งพันขัน**

#### **1.วิธีในการเก็บข้อมูล**

1.1.การสนทนากลุ่ม เพื่อศึกษาถึงรายละเอียดประเด็นต่างๆ เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มาตรงกับความเป็นจริง เนื่องจากทีมงานเป็นคนในพื้นที่จึงทำให้การเก็บข้อมูลได้รับความต้อนรับในการออกเก็บข้อมูล บางครั้งก็ไม่ให้ความร่วมมือต้องใช้เหตุผล เพราะหลักฐานที่ทำขึ้นมาจะเป็นประโยชน์

เป็นฐานข้อมูลของชุมชนต่อไป เรื่องเล่าจากทุ่งพันชันมีมากมายทั้งแนวทางในการอนุรักษ์และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ทำให้สภาพทุ่งพันชันเสื่อมโทรม

1.2.การสัมภาษณ์ ได้สอบถามรายละเอียดพูดคุยกันแบบคนรู้จักในชุมชนเดียวกัน บางคนก็บ่นน้อยใจที่คนในชุมชนอื่น ๆ ได้เข้ามาหาผลประโยชน์จากทุ่งพันชันเป็นจำนวนมาก เช่น ล่าสัตว์หาของป่า จับปลา หาเห็ด หาหน่อไม้ ตัดฟัน และเอาไปเป็นจำนวนมากจนลืมการอนุรักษ์ ทำให้คนในพื้นที่ได้รับผลกระทบจากที่เคยหาของป่า หาหน่อไม้ได้จำนวนมากในอดีต ปัจจุบันได้น้อยลง มีการแข่งขันทรัพยากรธรรมชาติ การคมนาคมสะดวกสบายก็มีส่วนที่ทำให้คนนอกพื้นที่เข้ามาหาผลประโยชน์ได้ง่ายกว่าในอดีต

1.3.การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ทีมวิจัยได้สังเกตพฤติกรรมของชาวบ้าน คนผู้เฒ่าในพื้นที่จะรู้แหล่งที่จะไปหาอาหารในป่าตาม เช่น แหล่งหน่อไม้ชุกชุมในน้ำแฉ่ง แหล่งเห็ดที่เกิดตามฤดูแหล่งปลา แหล่งสมุนไพรต่าง ๆ และผู้คนเหล่านี้รู้จักความพอเพียง ไม่เอามากจนเกินไป มีความเอื้อเฟื้อ ซื่อสัตย์ เช่น มีคนทำเครื่องหมายของสิ่งต่าง ๆ อาจจะเป็นรังผึ้ง ต่อ เห็ด แต่ยังไม่ได้นิยามขนาด ชาวบ้านที่พบก่อนก็จะทำเครื่องหมายของการนำเศษผ้า เศษถุงพลาสติก ใช้มัดฟันตากเปลือกไม้ให้เห็น หรือเศษหญ้าแห้งมามัด หรือผูกไว้ใกล้ ๆ กับสิ่งของนั้น เมื่อคนอื่นมาพบก็จะรู้ว่ามิเจ้าของจับจองไว้แล้วเขาจะมาเอาในวันหลัง (เป็นกฎของชุมชนในอดีต) และผู้คนเหล่านั้นก็ให้เกียรติกันด้วยการไม่เอาสิ่งของนั้น แต่ในปัจจุบันเมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้นการทำเครื่องหมายของก็ไม่ได้ผล มีการฝ่าฝืนกฎของชุมชน โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่จะไม่ค่อยคำนึงถึงความซื่อสัตย์ รู้ว่าสิ่งของที่ตัวเองพบเห็นนั้นมีคนจองแล้วแต่ก็หยิบฉวยเอา สังคมในปัจจุบันจึงไม่ค่อยมีความสงบสุข มีการแก่งแย่ง เอาผิดเอาเปรียบ ทีมวิจัยได้พยายามชักจูงโน้มน้าวเรื่องของการร่วมมือกันอนุรักษ์วังปลา ป่าบุ่งป่าทาม จนชาวบ้านเริ่มเห็นความสำคัญและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

## **2.ผู้จัดเก็บข้อมูล**

ดำเนินการสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์ระดับลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยทีมวิจัย และการร่วมกิจกรรมประเพณีท้องถิ่น การรณรงค์เรื่องการอนุรักษ์ มีการนำข้อมูลมาแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน

## **3.เครื่องมือสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูล**

แนวทางในการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ โดยทีมวิจัยให้ความสำคัญในการเก็บข้อมูล การสัมพันธ์กับชุมชน การร่วมกิจกรรมตามประเพณีต่าง ๆ ซึ่งเป็นแนวทางที่ใช้ในการเก็บข้อมูลที่สามารถยึดหยุ่นได้ เนื้อหาประกอบด้วยดังนี้

- 1.ขั้นตอนการเตรียมตัวเก็บข้อมูล เตรียมหัวข้อในการถามหรือปรึกษา
- 2.การรวบรวมข้อมูลก่อนการสนทนา
- 3.การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
- 4.การศึกษาทุ่งพันชันในอดีต
5. สภาพทุ่งพันชันในปัจจุบัน



6. อนาคตทุ่งพັນชนน่าจะเป็นอย่างไร
7. ถ้าเราร่วมกันใช้ร่วมกันอนุรักษ์ทุ่งพັນชนน่าจะเป็นอย่างไร
8. ถ้าเราตั้งกฎกติกาในการอนุรักษ์และการฟื้นฟูทุ่งพັນชนน่าจะมีอะไรบ้าง
9. ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการใช้และการอนุรักษ์มีอะไรบ้าง

การจัดเก็บข้อมูลของทีมวิจัยมีปัญหามากมาย สาเหตุใหญ่มาจากไม่มีประสบการณ์ในการทำงานในเชิงวิจัยมาก่อน ความรู้ด้านการเขียนบรรยายการสรุปข้อมูลมีน้อย

### ค. จัดเวทีเสวนาไทบ้านเรื่องภูมิปัญญาคุณค่าทุ่งพັນชน เราจะอาศัยอยู่กับป่าตามแบบที่ยั่งยืนได้อย่างไร

ชาวบ้านมีความคิดหลากหลาย บางคนใช้ชีวิตผูกพันกับป่าตามทุ่งพັນชนมาตั้งแต่เกิด รู้และมีประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาในเรื่องต่าง ๆ มากมาย เช่น เรื่องสมุนไพรในป่าตาม การหาอาหารเพื่อดำรงชีพในป่าตาม อาชีพที่เกิดขึ้น วิธีการอนุรักษ์ป่าตามด้วยการตั้งศาลปู่ตานับว่าเป็นอุบายที่ได้ผลมาก ได้ทั้งพื้นที่ ได้ป่าตาม ได้สัตว์ต่าง ๆ ที่เข้ามาอาศัยในป่าตาม ชาวบ้านในแถบนี้ยังมีความเชื่อเรื่องผี เทวดา โดยมีการปลุกฝังมาแต่ยังเล็ก ต้นไม้ใหญ่ต้องมีเจ้าที่อาศัยอยู่และ ใครไปตัดหรือทำลายจะมีอันเป็นไปต่าง ๆ นา ๆ เป็นต้น

ชุมชนใกล้เคียงเข้ามาหาอาหาร มาเห็นความสมบูรณ์ของป่าตามทุ่งพັນชน ถึงกับย้ายบ้านเรือนมาอยู่ มาซื้อที่ทำมาหากิน สร้างฐานะให้กับตัวเอง ในช่วงปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมามีชาวจากต่างถิ่นอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านคงสารเป็นจำนวนมาก เราจะอาศัยอยู่กับป่าตามแบบที่ยั่งยืนได้อย่างไร ในเมื่อมีคนต่างถิ่นย้ายเข้ามาอยู่ถึงกึ่งหนึ่งของหมู่บ้าน ปัญหาต่าง ๆ ย่อมตามมา เพราะบางครั้งผู้คนที่ย้ายเข้ามาใหม่ไม่เข้าใจกฎระเบียบของชุมชนและไปฝ่าฝืน ทำให้คนในพื้นที่เดิมไม่พอใจ การหาทรัพยากรธรรมชาติในป่าตามก็ได้น้อยลง ในอนาคตน่าจะทำอย่างไรกับทุ่งพັນชนจึงจะเป็นประโยชน์กับชุมชนมากที่สุด

#### 1. ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

ในการจัดเวทีเสวนาไทบ้านเรื่องภูมิปัญญาและคุณค่าของทุ่งพັນชน ทีมวิจัยเป็นทีมนำเสนอให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็นอย่างหลากหลาย นับว่าข้อมูลที่ได้มาเป็นประโยชน์ต่อการจัดเวทีเสวนาเป็นอย่างยิ่ง ข้อมูลที่ได้จากเวทีเสวนา ได้แบ่งแยกทุ่งพັນชนออกเป็นหลาย ๆ ส่วน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดของพื้นที่ เช่น เป็นส่วนที่อนุรักษ์ เป็นส่วนที่ทำการเกษตร เป็นส่วนที่ทำการประมง เป็นส่วนที่ทำเลี้ยงสัตว์เป็นส่วนที่ใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

จากหัวข้อทำอย่างไรคนกับป่าตามจะอยู่กันได้อย่างยั่งยืน จะใช้ภูมิปัญญาในการดำเนินการอย่างไร สรุปได้ว่ามีหลายรูปแบบ หลายความคิด เช่น ตั้งกฎกติกาป่าตาม ทำแนวกันไฟฟ้า แบ่งเขตอนุรักษ์เพื่อฟื้นฟูอย่างชัดเจน คิดป้ายประกาศ ทำถนนให้การคมนาคมได้สะดวก ปลุกป่าปลูกไม้ที่

หายากหรือกำลังจะสูญพันธุ์ ถ้าจะเข้าไปตัดไม้ต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการและต้องปลูกทดแทน ทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าทาม สร้างความรักความผูกพันกับป่าทาม ฯลฯ

## 2.ผู้จัดเก็บข้อมูล

ทีมวิจัยได้แบ่งผู้เข้าร่วมเสวนาออกเป็นหลายกลุ่มโดยมีหัวข้อให้แสดงความคิดเห็น แล้วทีมวิจัยเก็บบันทึกข้อมูลจากผู้เข้าร่วมเสวนาแต่ละกลุ่มว่ามีแนวความคิดอย่างไรบ้าง มีความต้องการไปในทิศทางใด จึงบอกว่าประโยชน์ที่ได้รับจากทุ่งพินันนั้นประเมินค่าไม่ได้

## 3.เครื่องมือสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูล

ทีมวิจัยได้สร้างเครื่องมือสำหรับทีมอำนวยความสะดวกแต่ละเพื่อจัดเก็บข้อมูลของแต่ละกลุ่มดังนี้

- 1.ชื่อกลุ่ม มีประธานกลุ่ม เลขา และผู้ออกมานำเสนอผลงานกลุ่ม
- 2.เรียงลำดับหมายเลขของสมาชิกในกลุ่ม
- 3.ให้สมาชิกในกลุ่มได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่
- 4.หลังจากการนำเสนอของกลุ่มตัวแทนทีมวิจัยกล่าวขอบคุณและสรุปแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม

## ง.จัดทำค่ายเด็กรักป่าทาม

### 1.วิธีการเก็บข้อมูลและกิจกรรม

1.1.จัดเป็นกิจกรรมเข้าค่ายฝึกอบรม โดยใช้สถานที่โรงเรียนบ้านดงสาร ในช่วงวันหยุดราชการ ได้จัดแบ่งออกเป็น 7 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มไก่อ่ป่า ประธานกลุ่มชื่อ นางสาววรรณ นิพันธ์ มีสมาชิก 9 คน มีอุดมการณ์ของกลุ่มเกี่ยวกับป่าทาม 5 ข้อ (ในภาคผนวก)
2. กลุ่มทามอ้อมแก้ว ประธานกลุ่มชื่อ นายชาตรี กับพะวงศ์ มีสมาชิก 11 คน มีอุดมการณ์ของกลุ่มเกี่ยวกับป่าทาม 5 ข้อ (ในภาคผนวก)
3. กลุ่มกระต่ายป่า ประธานกลุ่มชื่อ นางสาวราตรี วงศ์จันดี มีสมาชิก 12 คน มีอุดมการณ์ของกลุ่มเกี่ยวกับป่าทาม 5 ข้อ (ในภาคผนวก)
4. กลุ่มเต่าทาม ประธานกลุ่มชื่อ นายสาคร บุญชาญ มีสมาชิก 11 คน มีอุดมการณ์ของกลุ่มเกี่ยวกับป่าทาม 5 ข้อ (ในภาคผนวก)
5. กลุ่มเดอะสตาร์ คนรักป่าทาม ประธานกลุ่มชื่อ นางสาววาสนา ท้าวหา มีสมาชิก 10 คน มีอุดมการณ์ของกลุ่มเกี่ยวกับป่าทาม 4 ข้อ (ในภาคผนวก)
6. กลุ่มสิง ประธานกลุ่มชื่อ นางสาววาสนา จานแก่น มีสมาชิก 9 คน มีอุดมการณ์ของกลุ่มเกี่ยวกับป่าทาม 5 ข้อ (ในภาคผนวก)
7. กลุ่มฉลามทาม ประธานกลุ่มชื่อ นางสาวจิราภรณ์ โสมศรี มีสมาชิก 11 คน มีอุดมการณ์ของกลุ่มเกี่ยวกับป่าทาม 5 ข้อ (ในภาคผนวก)

1.2.เชิญผู้นำชุมชนร่วมเปิดงาน เป็นวิทยากร ใช้เวลา 3 วัน ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน ความรู้เรื่องทุ่งพันชัน ให้เยาวชนมีความรักความผูกพันหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติของหมู่บ้าน มีแนวการอนุรักษ์ที่ชัดเจน ผู้นำชุมชนในกิจกรรมครั้งนี้ เช่น นายวาสนา กุลกา กำนัน ตำบลโพนงาม กล่าวเปิดงานและบรรยายพิเศษการส่งตำบลโพนงามเข้าประกวดแข่งขันเรื่องสิ่งแวดล้อม นายแสวง บุญชาญ นายกอบต.โพนงามเล่าประวัติความผูกพันกับป่าทาม นายวิโรจน์ ช่วยรักษา อดีตนายกอบต.โพนงามเล่าบรรยายทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน นายประชัน บงศ์บุตร ปลัดตำบลโพนงาม บรรยายวิธีตำบลโพนงามกับป่าทามทุ่งพันชัน นายสุรินทร์ บุญชาญ นายสอน บุตรสุวรรณ ตัวแทนทีมวิจัยบรรยายเรื่องพืชสมุนไพรในป่าทาม นายอุดมศักดิ์ นาอุดม อาจารย์โรงเรียนโพนงามศึกษา นายสากล ช่วยรักษา อาจารย์โรงเรียนบ้านโนนสวรรค์ บรรยายประโยชน์ของป่าทามการรักษาป่าทามจัดฉายวีดิทัศน์ นายสมหมาย นิพันธ์ ผู้ใหญ่บ้านบ้านดงสาร ให้ความรู้เรื่องหนองน้ำในเขตหมู่บ้าน นายสุวรรณ บงศ์บุตร พร้อมทีมวิจัย บรรยายเรื่องเล่าในป่าทาม นายไชยา บรรยายความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับสกว. นายรังสรรค์ บงศ์บุตร ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดงสาร ได้บรรยายความผูกพันกับป่าทาม

1.3 นำทีมศึกษาดูงาน ออกค่ายปฏิบัติจริง ศึกษาพืชสมุนไพรในป่าทาม ร่วมปลูกต้นไม้ในป่าทาม ป่าทามในอุดมคติของแต่ละกลุ่ม—นายสอน บุตรสุวรรณ พร้อมทีมวิจัย นำเด็กเยาวชนออกค่ายไปศึกษาพืชสมุนไพรในป่าทาม มีการปลูกต้นไม้ในป่าทาม พร้อมทั้งพัฒนาตัดต้นไม้รายักษ์รอบ ๆ หนองหมากแซว เยาวชนได้ไปศึกษาดูงานที่โรงเรียนบ้านหนองบาฟ้าว อ.ศรีสงคราม จังหวัดนครพนม เกี่ยวกับปฏิกิริยาเคมีพืชสิ่งแวดล้อม ไปให้อาหารลิงที่บ้านโคกสว่าง ต.ศรีสงคราม แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเยาวชนบ้านหนองบาฟ้าว ประดิษฐ์เครื่องมือวัดความสูงของต้นไม้

1.4 แข่งขันกิจกรรมก่อนการอบรม ระหว่างการอบรม และหลังการอบรม ก่อนการอบรม ได้มีการทดสอบข้อสอบแบบปรนัย เกี่ยวกับป่าทาม ชุมชน ผู้นำชุมชน ประวัติหมู่บ้าน แม่น้ำสงคราม ป่าทามทุ่งพันชัน จำนวน 30 ข้อ ระหว่างการอบรมมีการร้องเพลง เล่นเกม ให้ความรู้จากผู้นำ แต่งเพลงแต่ละกลุ่ม แข่งขันการวาดภาพป่าทามในฝัน การเขียนเรียงความเกี่ยวกับป่าทาม รับประทานอาหารร่วมกัน สัรวางพันธุ์ไม้ในป่าทาม

## 2.ผู้จัดเก็บข้อมูล

ทีมวิจัยได้จัดเก็บข้อมูลโดยวิธีการออกปฏิบัติงานร่วมกับสมาชิกกลุ่มค่ายเด็กรักป่าทาม ซึ่งมีเยาวชนให้ความสนใจเขียนใบสมัครเข้าร่วมกิจกรรม 80 คน นำแนวคิดแนวปฏิบัติในรูปแบบของเยาวชนมาวางแผนในการอนุรักษ์ทุ่งพันชันต่อไป เป็นการสร้างความตระหนักความรักความผูกพัน สร้างอุดมการณ์ของกลุ่มเกี่ยวกับความรักป่าทุ่งป่าทาม

## จ.เพิ่มพันธุ์ไม้หายากในทุ่งพันชน (โดยการปลูกติดตามดูความเจริญงอกงาม)

ทีมวิจัยและชาวบ้านบางส่วนบางส่วนได้ร่วมกันเพาะกล้าไม้เพื่อใช้ปลูกในป่าทาม เช่น ต้นเห้ ต้นแสง ต้นกระเบา ต้นยางนา โดยเฉพาะต้นยางนาซึ่งเป็นไม้ในท้องถิ่นเจริญเติบโตได้ดีได้เพาะไว้มากกว่า800 และมีการแจกให้กับชุมชนใกล้เคียงนำไปปลูก ให้กับวัดไปปลูก ในอนาคตอันใกล้นี้ไม้หลายชนิดในป่าทามจะต้องสูญหายไปจากป่าทามอย่างแน่นอน ถ้าเราไม่ช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟูไว้ป่าทามที่เคยอุดมสมบูรณ์ในอดีตก็คงจะเป็นตำนานเล่าขานให้ลูกหลานฟัง เช่น เรื่องการล่าเสือ เสือล่าควาย ควายทามขวิดกัน หลงป่าทาม เจ้าที่หยอกล้อ การล่าปลาใหญ่ในลำน้ำ ฯลฯ นับว่าเป็นความโชคดีของไพบ้านที่ สกว.ได้สนับสนุนงบประมาณมาทำการวิจัยตามโครงการและบรรลุไปตามจุดประสงค์ของโครงการ แต่ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นหลังโครงการสิ้นสุดลงนั้น นับเป็นค่ามหาศาลที่มีอาจประเมินได้ เป็นรูปธรรมขึ้นมากจนกลายเป็นชุมชนตัวอย่างในการอนุรักษ์ป่าอนุรักษ์วังปลา

## ฉ.สรุปวิเคราะห์ข้อมูลเขียนรายงานการวิจัย

### 1.วิธีการเก็บข้อมูล

1.1 ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ การสอบถาม การสังเกต นำมาปรึกษา ลงความเห็น ว่าเท็จจริงอย่างไร ตรงประเด็นที่ต้องการหรือไม่

1.2 จัดเวทีสนทนากลุ่ม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ผ่านการเห็นชอบในเวทีสนทนา เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมเวทีได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่

### 2.ผู้จัดเก็บข้อมูล

1. ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจ การสอบถาม การสังเกต นำมาปรึกษา ลงความเห็น ว่าเท็จจริงอย่างไร ตรงประเด็นที่ต้องการหรือไม่ ทีมวิจัยได้สร้างแบบสำรวจข้อมูลและให้ทีมวิจัยทุกคนเป็นผู้จัดเก็บตามที่ได้ตกลงไว้

2.การจัดเวทีถอดบทเรียนเกี่ยวกับความรู้และประสบการณ์ สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้อย่างเต็มความสามารถ ทีมวิจัยได้จัดเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการจัดเวทีสนทนากลุ่ม

### 3.เครื่องมือสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูล

แนวทางในการสนทนากลุ่ม สร้างขึ้นโดยทีมวิจัย ซึ่งเป็นแนวคำถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูลที่ สามารถยืดหยุ่นได้ เนื้อหาประกอบได้ดังนี้

## ข.จัดเวทีเสวนาถอดบทเรียน การอนุรักษ์และฟื้นฟูทุ่งพันทัน ภูมิปัญญาไทบ้านเฮา

### ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าตามทุ่งพันทัน

ในอดีต คนในพื้นที่บ้านดงสารจะมีวิถีชีวิตปรับตัวเข้ากับทรัพยากรในทุ่งพันทันได้ดีมาก เช่น การขุดมันแซงชาวบ้านเขาจะรู้ว่ารากใดที่ให้หัว รากใดที่เอาไว้ขยายพันธุ์ การเอาหน่อไม้ก็จะปล่อยให้หน่อไม้ขยายพันธุ์ไม่เอาหมด (ป่าตามทุ่งพันทันมีป่าไผ่มาก) การขุดเอาบัว (บัว คือ แม่ง กูดจีนิดหนึ่ง ตัวใหญ่สีออกทอง ๆ ชอบขุดรูเป็นหลุมลึกในมูลขี้ควายตัวผู้ไปฝังไข่ของตัวเองไว้ โดยใช้มูลควายนั่นห่อหุ้มและเป็นอาหารของตัวอ่อน ช่วงลูกอ่อนของกูดจีนิดเป็นนางชาวบ้านนิยมขุดมาทำอาหารในช่วงเดือนมกราคม – มีนาคม) ชาวบ้านจะปล่อยแม่พันธุ์ไว้ การถอนฝอยมาทำเชื้อ ชาวบ้านจะไม่ถอนเอาหมด หรือแม้แต่การตัดต้นไม้ไปทำประโยชน์ต่าง ๆ ก็ทำในเชิงอนุรักษ์กันได้

ในปัจจุบัน กฎกติกาที่เคยทำในอดีตเริ่มเพิกเฉย ไม่ช่วยกันอนุรักษ์ไว้เหมือนแต่ก่อน สาเหตุใหญ่ก็คือการเพิ่มของประชากร การคมนาคมสะดวกชาวบ้านใกล้เคียงได้มาเอาผลประโยชน์จากทุ่งพันทันทุกวัน มาโดยรถจักรยานยนต์ส่วนตัว หรือว่าพากันเช่าเหมารถยนต์มา จึงเป็นการมาแย่งอาหารของคนในพื้นที่ และคนที่มาก็เอาผลประโยชน์มากเกินไปจนลืมนุรักษ์ไว้บ้าง มาหาปลา เก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ เก็บผัก ลำสัตว์ป่า ฯลฯ อาหารทุกอย่างอยู่ในป่าตามทุ่งพันทัน **ปลอดสารพิษ**และไม่เคยทำให้ชาวบ้านผิดหวังในการมาหาอาหารเพราะยังมีความสมบูรณ์ของอาหารอยู่ อาจารย์พฤกษ์ ยิมมันตะสิริ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อเดือนพฤษภาคม 2547 ได้มาศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านและสอบถามเรื่องที่ชุมชนใกล้เคียงมาหาอาหารในทุ่งพันทันน่าจะมีการเสียภาษี หรืออะไรสักอย่างเป็นการช่วยกันบำรุง แต่ชาวบ้านตอบว่าในอดีตชาวบ้านดงสารยากจน น้ำท่วมตลอดทำนาปีไม่ได้ (ในอดีตยังไม่ได้ทำนาปรัง ปัจจุบันนาปรังได้ผลชาวบ้านดงสารมีข้าวไว้รับประทาน) จึงได้นำหน่อไม้ ปลา ผัก สัตว์ป่า ฯลฯ ไปขอแลกเปลี่ยนข้าวกับญาติพี่น้องชุมชนใกล้เคียงและเขาเหล่านั้นก็ให้ความเมตตาตลอด ปัจจุบันชุมชนเขาเดือดร้อนเรื่องอาหารจึงไม่ได้คิดกันอะไร แต่อีกไม่กี่ปีข้างหน้าถ้าอาหารในป่าตามเริ่มลดลงมากอาจจะมีการเสียภาษีตลาดป่าก็ได้เพื่อนำเงินมาพัฒนาป่าในเชิงอนุรักษ์ และคนในพื้นที่บ้านดงสารก็ได้มีการเสนอแนะการนำภูมิปัญญาไทบ้านสู่การอนุรักษ์ทุ่งพันทัน ดังนี้

1. ปลุกพันธุ์ไม้ที่หายไปหรือกำลังจะสูญพันธุ์ หมายถึง การหาพันธุ์ไม้ดั้งเดิมที่เคยมีในบริเวณนั้น ๆ มาปลูก โดยขอพันธุ์ไม้จากกรมป่าไม้ หรือหาจากชุมชนใกล้เคียงที่มีมาปลูกทดแทน เช่น ไม้แอ้ ไม้กระเบา ไผ่ ไม้ซี้ ไม้ทองทอย ไม้คอนฝิ่ง ไม้ตะเคียนน้ำ ไม้ยางนา โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเพาะกล้าต้นไม้ การปลูก การดูแลรักษา และการหาพันธุ์ไม้ต่าง ๆ
2. การปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนเห็นความสำคัญของป่า หมายถึง โดยการไม่จุดไฟเผาป่า ซึ่งจะทำให้ต้นไม้ขนาดเล็กตาย สัตว์ป่าไร้ที่อยู่ พืชผักที่เคยเก็บหาได้ก็หดหายไป หายากมากขึ้น อาหาร

ที่เป็นของคนและสัตว์ก็ร่อยหรอหมดไป เป็นการทำลายผืนป่าและระบบนิเวศของป่าอย่างมหันต์ ผืนป่าที่เคยตกต้องตามฤดูกาลก็มีการเปลี่ยนไปเป็นความแห้งแล้ง

3. การออกกฎระเบียบในการอนุรักษ์รักษาผืนป่าและการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชน หมายถึง โดยการอาศัยหลักการประชาคมหมู่บ้าน ร่วมกันในการตั้งกฎเกณฑ์ โดยไม่ให้เกิดการประกอบอาชีพของคนในชุมชน เช่น ไม่ให้มีการตัดไม้มาเผาถ่าน หากมีความจำเป็นในการใช้ไม้ เช่น ใช้ไม้สร้างบ้าน จะต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านและผ่านมติประชาคมหมู่บ้านด้วย ถ้าหากตัดต้นไม้ไป 1 ต้น จะต้องทำการปลูกทดแทนเป็น 3 ต้น ขึ้นไปในพื้นที่บริเวณที่ตัดต้นไม้ต้นนั้น
4. ประเพณีความเชื่อของชุมชน หมายถึง คนในชุมชนเชื่อว่า ในต้นไม้ใหญ่จะมีเทพอารักษ์อาศัยอยู่ ทำให้ต้นไม้ใหญ่ยังคงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีพิธีสู่ขวัญปลา สืบชะตา ป่าบุงป่าทาม การปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันพ่อ วันแม่ การปล่อยนกปล่อยปลาในวันสงกรานต์
5. อธิบายถึงความสำคัญของแหล่งอาหารที่มีความสำคัญต่อชุมชนในการดำรงชีวิต หมายถึง อธิบายความสำคัญของป่าบุงป่าทามที่มีต่อชุมชน ซึ่งป่าบุงป่าทามเป็นแหล่งอาหารที่มีความสำคัญต่อคนในชุมชน ที่ไม่จำเป็นต้องไปหาแลกเปลี่ยนมาให้สิ้นเปลือง เพียงแค่การลงทุนลงแรงบวกกับภูมิปัญญาที่มีติดตัว ซึ่งอาหารที่ได้ในป่าบุงป่าทามมีความหลากหลาย เช่น หน่อไม้ เห็ดชนิดต่าง ๆ ที่สามารถหาเก็บได้ตามฤดูกาล แมลง ผัก หรือแม้แต่ยาสมุนไพร
6. จัดทำป้ายคำขวัญป้ายประกาศ หมายถึง เป็นป้ายคำขวัญ ป้ายประกาศเชิญชวนให้ช่วยกันดูแลช่วยกันรักษา ใช้ทรัพยากรที่อยู่ในทุ่งพันชันให้คุ้มค่า ให้เกิดความรักธรรมชาติ ปรับตัวเข้ากับทุ่งป่าทามอย่างเหมาะสม
7. จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าทาม หมายถึง จัดทำเอกสาร จัดสอน จัดการเรียนรู้ ให้คนในชุมชน หรือบุตรหลานได้รักป่าทาม เห็นคุณค่าของป่าทามในหมู่บ้าน เกิดความรักความผูกพันให้มีความสำคัญของป่าทาม
8. แบ่งเขตพื้นที่ชัดเจน หมายถึง การจัดทำเขตให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์ของพื้นที่ทุ่งพันชันให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น ส่วนที่เป็นที่เลี้ยงสัตว์ ส่วนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน ส่วนที่เป็นที่ทำกิน ส่วนที่เป็นแหล่งประมง ส่วนที่เป็นสวนป่าธรรมชาติ ให้ชุมชนใช้ประโยชน์ตามจุดประสงค์ของแต่ละเขต
9. ทำถนนให้การคมนาคมสะดวก หมายถึง ในป่าทามการคมนาคมยังไม่สะดวกถนนไม่ดีพอต้องหาแหล่งเงินทุนมาจัดทำให้ถนนมีคุณภาพในการสัญจรไปมา
10. ทำแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หมายถึง จัดหางบประมาณในการทำแหล่งท่องเที่ยว ให้ชุมชนใกล้เคียงเข้ามาท่องเที่ยวเห็นความสำคัญร่วมกัน ผู้นำชุมชนหันมาให้ความสำคัญเรื่องการอนุรักษ์ป่าบุงป่าทาม

11. หางบประมาณมาสนับสนุน หมายถึง เป็นกระบวนการหางบประมาณจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มองค์กร ภาครัฐ เอกชน ที่ให้การสนับสนุนมาทำการพัฒนาพื้นที่ชุมชน ป่าทาม ให้มีความยั่งยืนและมีความสมบูรณ์ตลอดไป
12. เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาให้ความรู้กับชุมชน หมายถึง เพื่อให้การรักษาผืนป่าที่มีคุณภาพ และมีความสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา เจ้าหน้าที่ภาครัฐจะต้องลงมาช่วยหนุนเสริมความรู้ ทักษะ วิธีการในการดำรงรักษา และคอยสนับสนุนในเรื่องพันธุ์กล้าไม้และงบประมาณ
13. จัดประกวดหมู่บ้านในเชิงอนุรักษ์ หมายถึง ให้ความสำคัญกับชุมชนที่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ จัดการประกวดในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด จะทำให้ชุมชนตื่นตัว มีการมอบเกียรติบัตร รางวัลให้กับหมู่บ้านหรือผู้นำชุมชนอย่างต่อเนื่อง

### วิธีวิเคราะห์ข้อมูล

โดยการวิเคราะห์กระบวนการขั้นตอนการจัดเสวนา เนื้อหาคำถามที่ป้อนให้กับเวที หรือกลุ่มงาน การนำเสนอหัวข้อเป็นไปแบบกันเอง

### ขั้นตอนการดำเนินการ

เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

#### 1.ขั้นเตรียมการ

1. นำทีมวิจัยเข้าร่วมอบรมการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการที่บ้านปากยามสองครั้ง ที่บ้านท่าบ่อ อำเภอสหัสขันธ์ครั้ง พี่เลี้ยงทีมวิจัยลงมาแนะนำสองครั้ง เตรียมหัวข้อเวทีให้สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ของโครงการ
2. จัดการประชุมสัมพันธอย่างต่อเนื่องก่อนเวลาการเสวนาบนเวที ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีเสวนา
3. จัดเตรียมเวที สถานที่ เอกสาร อาหาร วิทยากร ให้พร้อมก่อนการดำเนินการ

#### 2.ขั้นดำเนินการ

1. ทีมวิจัยเก็บข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้านต่างๆดังนี้ ประวัติของชุมชน สภาพทางสังคม สภาพทางเศรษฐกิจ การปกครอง ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มต่างๆในชุมชน สภาพปัญหาของชุมชน
2. ทีมวิจัยจัดเวทีสนทนากลุ่มระหว่างทีมวิจัย ลงทะเบียนแยกกลุ่มมีทีมวิจัยเป็นพี่เลี้ยงกลุ่ม
3. ทีมวิจัยกำหนดหัวข้อเสวนาให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการ เช่น ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าทามของทุ่งพันขันมีอะไรบ้าง ให้เปรียบเทียบ

ความอุดมสมบูรณ์ของทุ่งพินันในอดีตรและปัจจุบันของป่าไม้ สัตว์ป่า ปลา หน่อไม้ ผัก พืชสมุนไพร

4. ตัวแทนกลุ่มนำเสนอแนวคิดที่ได้จากการรวมความคิดเห็น
5. นำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียง วิเคราะห์ความถูกต้องเป็นจริงของข้อมูลที่ได้
6. ประชาสัมพันธ์ข้อมูลที่ได้ ขอบคณผู้ให้ความร่วมมือ

#### ณ.พิมพ์รายงานการวิจัย

หลังจากการประเมินผลติดตามการดำเนินงาน โดยจัดเวทีสนทนากลุ่ม ทบทวนปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น และหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันในทุกกระยะ และจัดทำรายงานผลการศึกษาศึกษาวิจัย

#### ขั้นตอนต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการมา พอสรุปได้ 10 กระบวนการ ดังนี้

1. ประชุมทีมวิจัยทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ประเด็นคำถามของโครงการ ที่เสี่ยงดำเนินงานชี้แจงแนวทางในการปฏิบัติงาน สร้างความมั่นใจให้กับทีมงาน
2. ประชาสัมพันธ์โครงการให้กับชาวบ้านได้รับทราบ ขอความร่วมมือกับผู้นำชุมชน
3. กำหนดหัวข้อวิจัยเพื่อจัดทำพิมพ์เป็นรายงานฉบับร่างและฉบับสมบูรณ์
4. กำหนดแนวคำถาม คำถาม แบบสอบถาม ให้มีรูปแบบในการจัดเก็บข้อมูล
5. กำหนดทีมที่จะออกสัมภาษณ์ ข้อมูลที่ต้องการจัดเก็บต้องมีความเป็นจริงสูง มีความมั่นใจในการออกสัมภาษณ์
6. ออกสัมภาษณ์ ตามหัวข้อ ตามขั้นตอน ตามข้อมูลที่ได้เตรียมไว้
7. ประชุมกลุ่มย่อย ประชุมกลุ่มใหญ่ จัดสถานที่ เตรียมหัวข้อ เตรียมเอกสาร เตรียมวิทยากร เตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ รวมทั้งอาหารระหว่างการดำเนินงาน
8. ศึกษาดูงาน อบรมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ทีมวิจัยมีประสบการณ์ มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล ข่าวสาร ทีมที่เสี่ยงลงมาเสนอแนะวิธีดำเนินการ ชี้แนะแนวทางการแก้ปัญหาลอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างทีมวิจัยทำงาน
9. ประชุมวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มา มีความสมบูรณ์ถูกต้อง เป็นไปตามแนวทางหรือวัตถุประสงค์ที่วางไว้
10. เขียนรายงาน ทีมงานเป็นผู้มีประสบการณ์น้อยในเชิงการเขียนแบบวิชาการ มีความมั่นใจในการนำเสนอข้อมูลแบบหลักวิชาการน้อย แต่มุ่งมั่นทำงานอย่างเต็มความสามารถ เพื่อให้งานสำเร็จไปได้



## บทที่ 4

### ผลจากการศึกษา ศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาทำให้ได้ข้อมูลต่าง ๆ มากมาย

#### สภาพพื้นที่

##### ประวัติศาสตร์ชุมชน

บ้านดงสาร ตำบลโพรงงาม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร เดิมบ้านดงสารมีชื่อว่า “บ้านดงอีเสียน” สาเหตุที่เรียกชื่อนี้เพราะ มีต้นยางใหญ่ด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน มีฝิ่งมาทำรังจำนวนมาก จนทำให้ต้นยางใหญ่ต้นนั้นเอียนเตียนมองไปไม่มีใบยาง มีแต่รังฝิ่งเต็มไปหมดและฝิ่งที่มาทำรังที่ต้นยางใหญ่นี้มีนิสัยดุร้ายมาก ไทบ้านที่มาอาศัยอยู่ก่อนจึงพากันเรียกว่า “บ้านดงอีเสียน”

คำว่า “เสียน” มาจากความหมาย 3 นัย คือ

1. อาการที่ไม่สมบูรณ์ เช่น ต้นยางใหญ่ไม่มีใบ มีแต่กิ่งและลำต้น
2. อาการดุร้ายของฝิ่งที่ทำรังอยู่บนต้นยางจนไทบ้านไม่กล้าเข้าใกล้ เสียน หมายถึงความดุร้าย เช่น ฝิ่งเสียนที่สุดในคุ้มตอนนี้
3. ไทบ้านเชื่อเรื่องผีอีเสียน (เป็นผีผู้หญิงที่ใส่เสื้อผ้าครุ้งริ้ง) ซึ่งมักปรากฏตัวให้ไทบ้านเห็นตอนเข้ามิด หรือตอนหัวค่ำตะวันตก (ผีตากผ้าอ้อม) ที่บริเวณชายป่าที่ไทบ้านไปหาอาหาร หรือหาของป่า จากคำบอกเล่าของยายจันทร์ ช่วยรักษา

ชาวบ้านจะมีการสังเกตสิ่งเด่น ๆ ประจำถิ่นในการเรียก เช่น เรียกดอนเล่าข้าว ก็เพราะว่าชาวบ้านสังเกตเห็นแถบจำนวนมากอยู่บริเวณริมหนองน้ำใกล้ ๆ ดอนเล่าข้าว ซึ่งฟูขึ้นมาเองโดยไม่ทราบสาเหตุว่าแถบนี้มาจากไหน แถบนี้เป็นส่วนที่กระเพาะออกมาจากข้าวเปลือก จึงเป็นที่มาการเรียก ดอนเล่าข้าว บริเวณตั้งบ้านดงสารในอดีตจะมีต้นยางใหญ่อยู่มากมาย (ปัจจุบันเหลือให้เห็นที่ดอนเล่าข้าว) ต้นยางใหญ่ชาวบ้านจะเรียกตามลักษณะ เช่น

1. ต้นอีเสียน จะมีลักษณะไม่ค่อยมีใบ อยู่บริเวณบ้านดงสารปัจจุบัน
2. ต้นอีแฝงม้า จะมีลักษณะเป็นคูด เป็นแผง หรือเป็นแถบยาว ลามตามลำต้นคล้ายขนอยู่บนคอมาอยู่บริเวณบ้านดงปลาปาก
3. ต้นอีเตี้ย จะมีลักษณะเป็นต้นยางที่เตี้ยมากแต่ใหญ่ชาวบ้านเข้าไปนั่งทานข้าวได้ถึง 10 คน อยู่บริเวณชำป่าในในปัจจุบัน ห่างจากบ้านดงสารไปทางทิศเหนือประมาณ 1,000 เมตร
4. ต้นอีสองช่อง จะมีลักษณะเหง้าของลำต้นอันเดียว แต่มีลำต้นแยกออกจากกันสองลำเท่า ๆ กันอยู่บริเวณหลังบ้านนายทองดี ยะคำสีในปัจจุบัน

ต่อมาไทบ้านมีการพัฒนา มีการตั้งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คือผู้ช่วยกา บุญชาญได้มีการประชุมไทบ้านเพื่อที่จะตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่จากคำว่า “บ้านดงอีเสียน” ซึ่งเป็นคำไม่สุภาพและไม่เป็นมงคลต่อ

หมู่บ้าน จึงได้มีการตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า “บ้านดงสาร” ในราวปี พ.ศ. 2440 เนื่องจากบริเวณที่ไทบ้านมาตั้งถิ่นฐานอยู่ จะมีต้นสารขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ต้นสารเป็นพืชตระกูลหวายแต่ไม่มีหนาม ไทบ้านนิยมนำไปประกอบอาหารแบบเดียวกันกับหวายได้ และปัจจุบันนิยมนำต้นสารมาปลูกเป็นไม้พืชมงคลประดับบริเวณบ้านให้สวยงาม จึงพากันเรียกว่า “บ้านดงสาร” ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. 2530 ไฟฟ้าได้เข้าสู่หมู่บ้านสมัย นายปาน นิพันธ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน

บ้านดงสารมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญ ๆ จำนวน 2 กลุ่มคือ ชาวไทญ้อ ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พบมากที่สุดในหมู่บ้าน เข้ามาอยู่เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2440 และกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวซึ่งพึ่งอพยพเข้ามาอยู่ภายหลัง เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2535 ได้อพยพเข้ามาเรื่อย ๆ จนปัจจุบันมีเกือบเท่ากับชาวบ้านเดิม ชาวบ้านต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่ ๆ จะมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ไทครัว” ด้วยเหตุผลที่ย้ายเข้ามา เช่น ที่ทำกินราคาถูก ทรัพยากรธรรมชาติยังอุดมสมบูรณ์ เมื่อมีครอบครัวเข้ามาอยู่จำนวนมาก จึงมีการแก่งแย่งการทำมาหากิน และเริ่มมีปัญหาการจัดแย้งกันหลาย ๆ เรื่อง จนมีสำนวนเรียกกันว่า “ไทครัวห่วย” ซึ่งก็คงจะหมายถึงเมื่อเดินทางเข้ามาอาศัยในหมู่บ้านใหม่ ๆ ยังไม่มีความพร้อมในด้านต่าง ๆ จึงเกิดความวุ่นวายในการดำเนินชีวิตในแต่ละวัน เช่น การหาและทำที่อยู่อาศัย การหาพื้นที่ทำการเกษตร การปรับตัวประกอบอาชีพประมงน้ำจืด แม้กระทั่งบุตรหลานในวัยเรียนก็ลำบากสำหรับเด็ก ๆ เหล่านั้นจะปรับตัวเข้ากับโรงเรียนแห่งใหม่ หรือการปรับตัวเข้ากับชาวบ้านเดิมจึงทำให้เกิดความยุ่งยาก จึงได้มีสำนวน “ไทครัวห่วย” ในด้านศาสนา ความเชื่อ ประเพณี ไทบ้านดงสารนับถือศาสนาพุทธ ผสมกับความเชื่อเรื่องผี โดยจะทำพิธีเช่น ไห้วีผีเป็นประจำทุกปีทั้งก่อนและหลังฤดูเพาะปลูกเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ของระบบธรรมชาติที่ส่งผลต่อการผลิตและการประกอบอาชีพประมงของชุมชน พิธีกรรมต่างๆ ของบ้านดงสาร ได้แก่ การเซ่นไหว้วีปู่ตา การเซ่นไหว้วีนา การไหว้วีนางเทียม ( ผีไต้ ) และการเซ่นไหว้วีหนองปลา (เฉพาะเวลาการกักปลา)

หมู่บ้านดงสารตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ราบน้ำท่วมถึง ( floodplain ) หรือในอาณาบริเวณลุ่มน้ำสงครามตอนล่างหมู่บ้านดงสารตั้งอยู่ในบริเวณห่างจากริมน้ำสงครามประมาณ 3 - 5 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศของหมู่บ้านประกอบด้วยที่ราบลุ่มซึ่งเป็นพื้นที่นา ห้วยลำเลียงสัตว์ ป่าทาม รวมทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น หนองน้ำ ลำห้วย ต่างๆ จำนวนมาก แหล่งน้ำเหล่านี้ถือเป็นแหล่งหาปลาสำคัญของไทบ้านดงสารและหมู่บ้านใกล้เคียง การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณหมู่บ้านดงสารปัจจุบัน เนื่องจากต้องการแสวงหาที่ดินทำกินใหม่ เพราะพื้นที่ทำกินในหมู่บ้านเดิมคือบ้านโพนงาม (บ้านที่เป็นที่ตั้งของตำบลด้วยในปัจจุบัน) มีไม่เพียงพอ ไทบ้านโพนงามในสมัยนั้นจึงได้ด่อนฝูงสัตว์เข้ามาเลี้ยงในบริเวณที่เป็นที่ตั้งของบ้านดงสารในปัจจุบัน ซึ่งเป็นพื้นที่ทุ่งหญ้ากว้างใหญ่เหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์ จากนั้นก็ได้เริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร ประมาณปี พ.ศ. 2440

วิถีชีวิตของไทบ้านดงสารทุกครัวเรือนล้วนต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพค่อนข้างสูง การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของไทบ้านดงสารจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในป่าทาม และการจับปลาตามแหล่งน้ำธรรมชาติและแม่น้ำ โดยเฉพาะใน

ป่าทามทุ่งพันชันซึ่งเป็นผืนทามขนาดใหญ่ที่ยังเหลืออยู่ในแถบนั้น การใช้ประโยชน์จากทามผืนนี้มีได้ มีเฉพาะไทบ้านดงสารเท่านั้น แต่ไทบ้านจากชุมชนใกล้เคียงหรือไกลออกไปก็เข้ามาใช้ประโยชน์ใน ทามแห่งนี้เช่นกัน มีการใช้ประโยชน์จากป่าทามทุ่งพันชันในหลายลักษณะ ได้แก่ แหล่งอาหาร ไม้ใช้ สอยและเครื่องมือการเกษตร พื้นที่เลี้ยงสัตว์ ยารักษาโรค เชื้อเพลิง และเป็นแหล่งทรัพยากรประมง ป่า ทามทุ่งพันชันยังมีบทบาทหน้าที่ในทางนิเวศวิทยา คือ แหล่งความหลากหลายทางชีวภาพ การทำ หน้าที่เป็นห่วงโซ่อาหารของปลาในระบบลุ่มน้ำสงคราม ป่าทามยังช่วยปรับสภาพเงือนไขทางด้าน ระบบนิเวศน์ และสังคมของชุมชนให้สามารถดำรงอยู่อย่างเหมาะสมเกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่าง ธรรมชาติกับชาวบ้าน

บ้านดงสารถึงแม้จะได้รับอิทธิพลจากลุ่มน้ำสงครามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ยังมีสถานที่ต่าง ๆ ของหมู่บ้านที่พอจะเป็นหน้าเป็นตาได้อวดโฉมกัน เช่น ทุ่งนาปรัง หนองน้ำใหญ่ ดันไม้ใหญ่ มี ปลาใหญ่ชุกชุม มีพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างทุ่งพันชัน จนมีคำขวัญของหมู่บ้านดังนี้

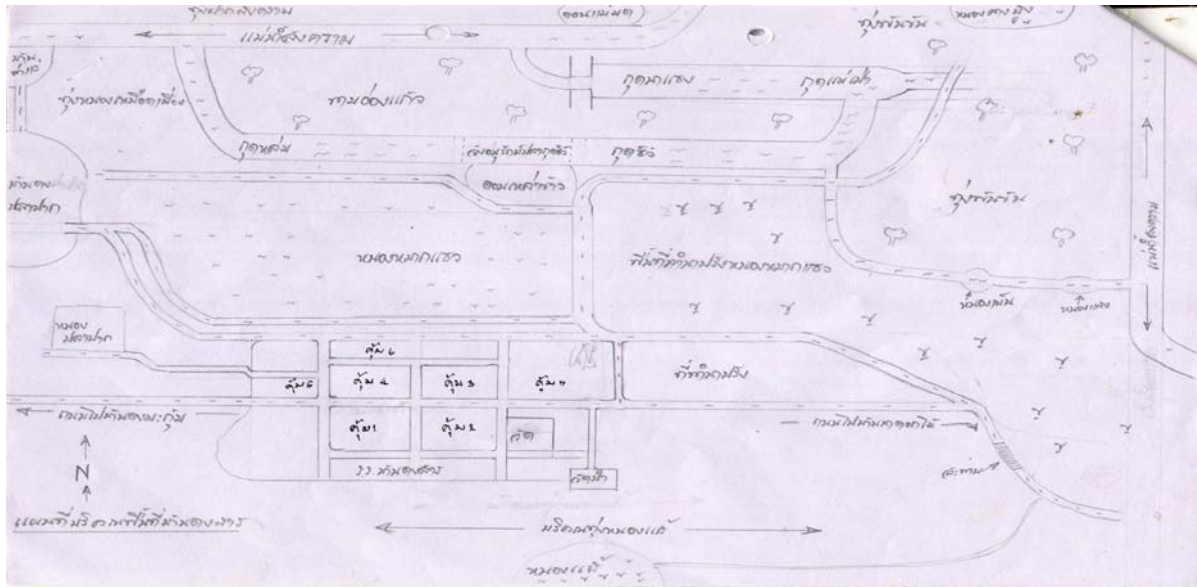
**“นาปรังข้าวขาว ดอนเล่าข้าวดันไม้ใหญ่ กูดลื่นน้ำใส ทุ่งพันชันกว้างไกล ปลาใหญ่**

**หนองหมากแซว ไร่แล้วบ้านดงสาร”**

คำขวัญนี้ได้รับเกียรติจากผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดงสาร นายรังสรรค์ บงศ์บุตร และนาย สุวรรณ บงศ์บุตร ครูอันดับ คศ. 2 โรงเรียนบ้านดงสาร เป็นผู้ประพันธ์คำขวัญของหมู่บ้าน อธิบายได้ ดังนี้ “นาปรังข้าวขาว” อธิบายถึงชาวบ้านดงสารเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ ประกอบอาชีพนาปรัง “ดอน เล่าข้าวดันไม้ใหญ่” อธิบายถึงบ้านดงสารมีดันไม้ใหญ่มากมายที่ดอนเล่าข้าวซึ่งเป็นดอนที่ชาวบ้าน ช่วยกันอนุรักษ์ไว้ “กูดลื่นน้ำใส” อธิบายถึงลำน้ำกูดลื่นซึ่งในอดีตเคยเป็นส่วนหนึ่งของลำน้ำสงคราม แต่ถูกเปลี่ยนสายน้ำกลายเป็นกูดความยาวประมาณ 4,000 เมตร เป็นรูปโค้งวงแหวนและยังทำ เป็นวังอนุรักษ์สัตว์น้ำ 12.5 ไร่ “ทุ่งพันชันกว้างไกล” อธิบายถึงความกว้างไกลของทุ่งพันชันมีพื้นที่ถึง 4,625 ไร่ อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านห่างประมาณ 3 – 5 กิโลเมตร “ปลาใหญ่หนองหมากแซว” อธิบายถึงหนองน้ำที่อยู่ติดกับหมู่บ้านทางทิศเหนือมีพื้นที่ 720 ไร่ ชาวบ้านทำเป็นวังอนุรักษ์สัตว์น้ำ 125 ไร่ ชาวบ้านจับปลาใหญ่ได้บ่อย ๆ “ไร่แล้วบ้านดงสาร” อธิบายถึงการบ่งบอกว่าที่กล่าวมา ทั้งหมดนี้มีอยู่ที่บ้านดงสาร

วิถีชีวิต การเอาตัวรอด การหารายได้พิเศษโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น ไม่ได้ ทำแต่เฉพาะชาวบ้านดงสารเท่านั้น ชาวบ้านในแถบใกล้เคียงกันนี้ทำกันหมดทุกหมู่บ้านนั่นก็คือ การ ทำไร่เดือนตากแห้งขาย ช่วงที่ทำประมาณปลายเดือนสิงหาคมถึงเดือนพฤศจิกายน เมื่อประมาณ พ.ศ. 2540 ได้เริ่มทำกันมาเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน

## ที่ตั้ง – อาณาเขต (แผนที่ประกอบ)



- |             |        |                                   |
|-------------|--------|-----------------------------------|
| ทิศเหนือ    | ติดกับ | บ้านดงปลาปาก , แม่น้ำสงคราม       |
| ทิศใต้      | ติดกับ | ทุ่งหนองแซะ (พื้นที่บ้านดงมะกุ่ม) |
| ทิศตะวันออก | ติดกับ | สายหนองแซะ (พื้นที่บ้านนาดอกไม้)  |
| ทิศตะวันตก  | ติดกับ | ดงหนองบัว (พื้นที่บ้านดงเสียว)    |

### ลักษณะทางภูมิศาสตร์

หมู่บ้านดงสารตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ราบน้ำท่วมถึง (Floodplain) หรือในอาณาบริเวณลุ่มน้ำสงครามตอนล่างหมู่บ้านดงสารตั้งอยู่ในบริเวณห่างจากริมน้ำสงครามประมาณ 5 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศของหมู่บ้านประกอบด้วยที่ราบลุ่มซึ่งเป็นพื้นที่นา ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ป่าทาม รวมทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น หนองน้ำ ลำห้วย ต่างๆ จำนวนมาก แหล่งน้ำเหล่านี้ถือเป็นแหล่งหาปลาสำคัญของไ้บ้านดงสารและหมู่บ้านใกล้เคียง

ป่าทุ่งป่าทามทุ่งพันชัน อยู่ในพื้นที่และการดูแลของบ้านดงสาร ตำบลโพธิ์งาม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนคร มีพื้นที่ตามทะเบียนที่สาธารณประโยชน์ หนังสือสำคัญที่หลวง (นสล.) รวมทั้งสิ้น 4,625 ไร่ ติดกับลำน้ำสงคราม ด้านทิศเหนือของหมู่บ้าน ป่าทามทุ่งพันชันในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์สูง หนาแน่นไปด้วยไม้ขนาดใหญ่หลายคนโอบ อาทิ ต้นหว้าจ้อย ตะเคียน กะเบา ชี แส้ กะลันทม หว้า แสง เปื้อย ฯลฯ และซุกซุ่มไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด เช่น เสือ เก้ง กวาง ฯลฯ เนื่องจากสภาพความแน่นทึบของป่าไม้กลายเป็นที่มาของชื่อเรียกผืนป่าแห่งนี้ว่า “ทุ่งพรานขาน” เนื่องจากนายพรานที่เข้าป่าล่าสัตว์ต้องค่อยร้องเรียกกันเป็นช่วงๆ ให้รู้กันว่ายู่ตรงไหน เพื่อป้องกันการหลงป่า ต่อมาชื่อป่าทาม “ทุ่งพรานขาน” ได้กลายเสียงมาเป็น “ทุ่งพันชัน” อันเป็นชื่อเรียกขานกันปัจจุบัน

## สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

ประชากร (จำนวนประชากร ชาย – หญิง ,ขนาดและวัยของประชากร) มกราคม พ.ศ. 2549

ข้อมูลประชากรบ้านดงสาร ตำบลโพนงาม อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรี

| กลุ่มที่ | จำนวนครัวเรือน | เพศ |      |      | ขนาดและวัย       |                  |                     |                    |                    |
|----------|----------------|-----|------|------|------------------|------------------|---------------------|--------------------|--------------------|
|          |                | ชาย | หญิง | รวม  | เด็กแรกเกิด-13ปี | วัยรุ่น 14-20 ปี | วัยผู้ใหญ่ 21-40 ปี | วัยกลางคน 41-60 ปี | วัยชรา 61 ปีขึ้นไป |
| 1        | 42             | 103 | 80   | 183  | 43               | 25               | 64                  | 43                 | 8                  |
| 2        | 41             | 89  | 79   | 168  | 33               | 34               | 52                  | 41                 | 8                  |
| 3        | 21             | 54  | 48   | 102  | 25               | 11               | 34                  | 19                 | 8                  |
| 4        | 14             | 31  | 35   | 66   | 17               | 11               | 23                  | 12                 | 3                  |
| 5        | 49             | 106 | 100  | 206  | 65               | 28               | 61                  | 38                 | 12                 |
| 6        | 30             | 69  | 66   | 135  | 28               | 15               | 55                  | 24                 | 4                  |
| 7        | 54             | 123 | 96   | 219  | 51               | 25               | 82                  | 45                 | 17                 |
| รวม      | 251            | 575 | 504  | 1079 | 262              | 149              | 371                 | 222                | 60                 |

### การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน (รูปแบบดั้งเดิม,รูปแบบใหม่)

การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณหมู่บ้านดงสารปัจจุบัน เนื่องจากต้องการแสวงหาที่ดินทำกินใหม่ เพราะพื้นที่ทำกินในหมู่บ้านเดิมคือบ้านโพนงาม (บ้านที่เป็นที่ตั้งของตำบลด้วยในปัจจุบัน) มีไม่เพียงพอ ไทบ้านโพนงามในสมัยนั้นจึงได้ด่อนฝูงสัตว์เข้ามาเลี้ยงในบริเวณที่เป็นที่ตั้งของบ้านดงสารในปัจจุบัน ซึ่งเป็นพื้นที่ทุ่งหญ้ากว้างใหญ่เหมาะแก่การเลี้ยงสัตว์ จากนั้นก็ได้เริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร ประมาณปี พ.ศ. 2440 ปัจจุบันอายุบ้านดงสาร ประมาณ 109 ปี

#### ครอบครัวที่เข้ามาอยู่ก่อน

- พ่อกา – แม่กง บุญชาญ (อพยพจากบ้านโพนงาม)
- พ่อจันทร์ – แม่จันทร์ ชัยรักษา (อพยพจากบ้านโพนงาม)
- พ่อสีดา – แม่กาสี ชัยรักษา (อพยพจากบ้านโพนงาม)
- พ่อบุญมา – แม่ป้อม ชัยรักษา (อพยพจากบ้านโพนงาม)
- พ่อโสน – แม่คำฟอง บุตรสุวรรณ (อพยพจากบ้านโพนงาม)
- พ่อคำสิงห์ – แม่คำใบ นิพันธ์ (อพยพจากบ้านโพนงาม)
- พ่อทูล – แม่น้อย อุดม (อพยพจากบ้านข้ามเปี้ย)
- พ่อยม – แม่เงา อินธิราช (อพยพจากบ้านข้ามเปี้ย)
- พ่ออ่อน – แม่เครือ บุตรสุวรรณ (อพยพจากบ้านโพนงาม)

- พ่อไคร – แม่น้อย                      แก้วศรีรัง                      (อพยพจากอุบลราชธานี)
- พ่อพิมพ์ – แม่บัว                      ดกเอีย                      (อพยพจากบ้านข้าวเก่า อำเภอนิवास)
- พ่อวร – แม่สอ                      ลือประสิทธิ์                      (อพยพจากอำเภอสว่างแดนดิน)

### เส้นทางคมนาคม,การติดต่อกับภายนอก

เส้นทางคมนาคมเข้ามาภายในหมู่บ้าน มีทางเข้าออก 4 เส้นทางคือ

1. ถนน ร.พ.ช. จากบ้านนาดอกไม้ ถึง บ้านดงสาร เป็นระยะทาง 6 กิโลเมตร
2. ถนน ร.พ.ช. จากบ้านบง ถึง บ้านดงสาร เป็นระยะทาง 10 กิโลเมตร
3. ถนน กรมโยธา จากอำเภออากาศอำนวย ถึง บ้านดงสาร เป็นระยะทาง 20 กิโลเมตร
4. ถนน ร.พ.ช. จากบ้านดงสาร ผ่านบ้านดงปลาปากไปบ้านท่าก้อน ระยะทาง 10 กิโลเมตร

### การศึกษา

การศึกษาในระบบ (ก่อนวัยเรียน,ประถมศึกษา,มัธยมศึกษา,มหาวิทยาลัย)

บ้านดงสารเป็นหมู่บ้านขนาดกลาง มีโรงเรียนประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง คือโรงเรียนบ้านดงสาร มีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 272 คน มีครูอาจารย์ทั้งหมด 11 คน ครูอัตราจ้าง 3 คน และนักการภารโรง 1 คน เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ถึง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (โรงเรียนขยายโอกาส ปี พ.ศ. 2540) ข้อมูล 30 มิถุนายน 2548

ปี พ.ศ. 2546 บ้านท่าแร่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง ได้มีการยุบหลอมรวมโรงเรียนเข้าร่วมกับโรงเรียนบ้านดงสาร เนื่องจากโรงเรียนบ้านท่าแร่เป็นโรงเรียนขนาดเล็กและมีบุคลากรน้อย โดยมีนักเรียนจำนวน 34 คน ครูจำนวน 3 คน

การศึกษานอกระบบ (กศน. เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ)

นอกจากจะมีการศึกษาในระบบแล้ว บ้านดงสารยังมีศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน (นอกระบบ) ซึ่งตั้งอยู่ที่ศูนย์อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เมื่อเวลาสอบเทียบ จะไปทำการสอบที่โรงเรียนในอำเภออากาศอำนวย

ประวัติการจัดการศึกษา ชาวบ้านดงสารได้อาศัยศาลาวัดทำการจัดการศึกษา วันที่ 21 พฤษภาคม 2498 เป็นวันสร้างจัดตั้งโรงเรียน โดยนายกระจำน บุญอาจ นายอำเภอนิवास (สมัยนั้นขึ้นกับอำเภอนิवास) เด็กชายสุรินทร์ บุญชาญ ได้ลงทะเบียนเรียนคนแรก เมื่อวันที่ 21 พฤษภาคม 2498 และจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2503 ครูใหญ่คนแรกที่เข้ามาบริหารงานคือนายชัยรัตน์ ศรีพรหมทัศน์ โดยอาศัยศาลาวัดปัญญาธรรมเป็นที่จัดการศึกษา มาเมื่อ 13 ธันวาคม 2498 และย้ายไปในปีเดียวกัน นายศรีจันทร์ กวานปรีชา มาดำรงตำแหน่งแทน พ.ศ. 2512 ย้ายจากศาลาวัดบ้านดงสารมาสร้าง

โรงเรียนหลังใหม่ในปัจจุบัน ที่ราชพัสดุหมายเลขโฉนด สน. 810 จำนวน 20 ไร่ 25.5 ตารางวา ปี 2525 นายรังสรรค์ บงศ์บุตร ครูใหญ่โรงเรียนบ้านท่าแร่ ย้ายมาแทนครูใหญ่คนก่อนที่เกษียณอายุราชการไป ปี พ.ศ. 2533 ผู้บริหารได้เลื่อนเป็นตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่ ปี 2546 ผู้บริหารเลื่อนตำแหน่งเป็น ผู้อำนวยการโรงเรียน

### สาธารณสุข (อนามัยชุมชน,ระบบประกันสุขภาพหรือสวัสดิการสุขภาพ)

ในด้านสาธารณสุข ไทบ้านดงสารเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน ไม่มีสถานอนามัยประจำหมู่บ้าน เกิดการเจ็บป่วยขึ้นมาจะต้องไปรักษาที่สถานอนามัยบ้านหนองสามขา ซึ่งเป็นสถานอนามัยที่ใกล้บ้านที่สุด ห่างจากบ้านดงสารประมาณ 8 กิโลเมตร และสถานอนามัยบ้านโปงงาม ซึ่งเป็นสถานอนามัยระดับตำบล ห่างจากบ้านดงสารประมาณ 12 กิโลเมตร หรือถ้าเกิดป่วยหนักก็ต้องเดินทางไปรักษาที่โรงพยาบาลอากาศอำนวย ซึ่งเป็นโรงพยาบาลประจำอำเภอ ห่างจากบ้านดงสารประมาณ 23 กิโลเมตร หรือบางคนที่มีฐานะดีก็ไปรักษาที่โรงพยาบาลประจำจังหวัดหรือโรงพยาบาลเอกชนที่ตนเองคิดว่าดีที่สุด

### วัฒนธรรมและประเพณี

วัฒนธรรมและประเพณีที่ดำรงรักษาไว้หรืออนุรักษ์ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่

ไทบ้านดงสารมีการปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรมไทยที่กระทำอยู่เป็นประจำทุกปี ไม่ว่าจะเป็นงานบุญประเพณีวันสำคัญทางศาสนา เช่น งานบุญประเพณีวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา บุญกฐิน ซึ่งชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญตักบาตร งานประเพณีวันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่

นอกจากนี้ไทบ้านดงสารจะทำพิธีเช่น ไหว้ผีเป็นประจำทุกปีทั้งก่อนและหลังฤดูเพาะปลูกเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ของระบบธรรมชาติที่ส่งผลต่อการผลิต และการประกอบอาชีพประมงของชุมชน พิธีกรรมต่างๆ ของบ้านดงสาร ได้แก่ การเช่น ไหว้ผีปู่ตา การเช่น ไหว้ผีนา การไหว้ผีนางเทียม ( ผีไต้ ) และการเช่น ไหว้หนองปลา (เฉพาะเวลาการกักปลา)

วัฒนธรรมและประเพณีที่เปลี่ยนแปลงไปหรือขาดการสืบทอด

1. การเลี้ยงผีตาแฮก เป็นการทำพิธีก่อนฤดูช่วงลงทำดำนานา
2. บุญข้าวจี จะทำในช่วงหน้าหนาว ช่วงเดือนกุมภาพันธ์
3. บุญผะเหวด

### ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

ในด้านศาสนา ความเชื่อ ประเพณี ไทบ้านคงสารนับถือศาสนาพุทธ ผสมกับความเชื่อเรื่องผี 80% โดยจะทำพิธีเซ่นไหว้ผีเป็นประจำทุกปีทั้งก่อนและหลังฤดูเพาะปลูกเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ของระบบธรรมชาติที่ส่งผลต่อการผลิต และการประกอบอาชีพ ประมงของชุมชน พิธีกรรมต่างๆ ของบ้านคงสาร ได้แก่ การเซ่นไหว้ผีปู่ตา การเซ่นไหว้ผีนา การไหว้ผีนางเทียม ( ผีไต้ ) และการเซ่นไหว้หนองปลา (เฉพาะเวลาการกักปลา)

### การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาวะผู้นำ (ผู้นำทางการและผู้นำทางธรรมชาติ)

ผู้นำหมู่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

|               |         |                       |                      |
|---------------|---------|-----------------------|----------------------|
| 1. นายกา      | บุญชาญ  | พ.ศ. 2440 – พ.ศ. 2499 | ตำแหน่ง ผู้ช่วยกำนัน |
| 2. นายคำสิงห์ | นิพันธ์ | พ.ศ. 2500 – พ.ศ. 2514 | ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน  |
| 3. นายอิน     | บุญชาญ  | พ.ศ. 2515 – พ.ศ. 2518 | ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน  |
| 4. นายปาน     | นิพันธ์ | พ.ศ. 2519 – พ.ศ. 2529 | ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน  |
| 5. นายคร      | นิพันธ์ | พ.ศ. 2530 - พ.ศ. 2535 | ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน  |
| 6. นายเด่น    | นิพันธ์ | พ.ศ. 2536 – พ.ศ. 2544 | ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน  |
| 7. นายสมหมาย  | นิพันธ์ | พ.ศ. 2545 – ปัจจุบัน  | ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้าน  |

### ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับกลุ่มชุมชน

ระบบเครือญาติ,ระบบอุปถัมภ์,ระบบกลุ่มการช่วยเหลือกัน,ระบบกลุ่มทางเศรษฐกิจ

จากการศึกษาข้อมูลบริบทชุมชน พบว่า ไทบ้านคงสารจะมีระบบเครือญาติใหญ่ อยู่ 10 กลุ่ม คือ

1. นามสกุล “นิพันธ์” จะเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดในหมู่บ้าน ส่วนมากจะมาจากทางบ้าน โพนงาม มาตั้งรกรากที่บ้านคงสาร และมีการขยายออกเป็นครอบครัวใหญ่ กลายเป็นกลุ่มเครือญาติขนาดใหญ่ ส่วนมากจะกระจายอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งมีอยู่ประมาณ 30 หลังคาเรือน
2. นามสกุล “แก้วศรีรัง” เป็นกลุ่มใหญ่รองลงมาจากกลุ่มเครือญาติของนามสกุล “นิพันธ์” มาจากอำเภอดอนนาหว้า ซึ่งมีอยู่ประมาณ 12 หลังคาเรือน
3. นามสกุล “ช่วยรักษา” ส่วนมากจะมาจากทางบ้าน โพนงาม มาตั้งรกรากที่บ้านคงสาร และมีการขยายออกเป็นครอบครัว มีประมาณ 8 หลังคาเรือน
4. นามสกุล “บุตรสุวรรณ” ส่วนมากจะมาจากทางบ้าน โพนงาม มาตั้งรกรากที่บ้านคงสาร และมีการขยายออกเป็นครอบครัว มีประมาณ 11 หลังคาเรือน



5. นามสกุล “อินธิราช” มาจากบ้านศรีเวินชัย จังหวัดนครพนม มีประมาณ 13 หลังคาเรือน
6. นามสกุล “ลือประสิทธิ์” มาจากอำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร มีประมาณ 5 หลังคาเรือน
7. นามสกุล “บุญชาญ” มาจากบ้านโพนงาม เป็นผู้นำชุมชนมาตั้งรกรากที่บ้านดงสารปัจจุบันมีประมาณ 5 หลังคาเรือน
8. นามสกุล “บงศ์บุตร” เป็นกลุ่มที่มาจากทางบ้านข้าวเป็ง ตำบลวาวใหญ่ อำเภออากาศอำนวย มีครอบครัวอยู่ประมาณ 4 หลังคาเรือน เป็นลูกเขยของ คุณพ่อ จันทรา คุณแม่จันทร์ ช่วยรักษา
9. นามสกุล “ยะคำศรี” เป็นกลุ่มที่มาจากทางบ้านดอนทอย ตำบลสามัคคีพัฒนา อำเภออากาศอำนวย มีครอบครัวอยู่ประมาณ 5 หลังคาเรือน
10. นามสกุล “อุดทุม” มาจากจังหวัดนครพนม มีประมาณ 4 หลังคาเรือน

ในระบบเครือญาติของไทบ้านดงสาร จะเป็นแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ในยามเจ็บป่วยก็จะพากันไปหาหมอ หารถไปส่งที่โรงพยาบาล ไปนอนเฝ้า เยี่ยมไข้ และให้กำลังใจซึ่งกันและกัน หรือแม้แต่งานเทศกาลต่าง ๆ จะมาประชุมพร้อมหน้ากัน พูดคุยสารทุกข์สุขดิบของแต่ละครอบครัว หรือแม้แต่ยามหาปลาหรือหาอาหารได้เยอะก็จะแบ่งปันกันในกลุ่มเครือญาติหรือแม้แต่แบ่งปันชาวบ้านด้วยกัน

นอกจากนามสกุลที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีกลุ่มเครือญาติอื่น ๆ อีกมากมายที่เข้ามาอาศัย และปักหลักรกรากที่บ้านดงสาร ทำให้มีกลุ่มชนหลากหลายเผ่าพันธุ์ มาจากทางจังหวัดอื่นก็มี เช่น มาจากจังหวัดขอนแก่น กาฬสินธุ์ อุดรธานี นครพนม หรือบางครั้งก็ข้ามมาจากประเทศลาว

### **การจัดการความสัมพันธ์และการจัดการกลุ่ม**

ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ บางกลุ่มก็ความสัมพันธ์กับแบบสายเลือด คือออกจากครอบครัวหนึ่ง ไปเป็นอีกครอบครัวหนึ่ง แบบญาติสนิท หรือแบบญาติห่าง ๆ เมื่อมีงานหรือประเพณีในหมู่บ้านหรือชุมชน ก็จะมาพบปะเจอจัน ถามสารทุกข์ของกันและกัน เป็นวิถีชีวิตที่มีมาแต่ยาวนาน

### **การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน**

ในช่วงงานกิจกรรมประเพณีของชุมชน หรือแม้แต่งานภายในกลุ่มเครือญาติ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญลูกชาย งานแต่งงาน งานวันเกิด ฯลฯ ญาติพี่น้องก็จะมาทำกิจกรรมร่วมกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา มีการพาลูกหลานมารู้จักกับญาติผู้ใหญ่ มีการกินข้าวกินปลาด้วยกัน ทำความรู้จักมักคุ้นและสร้างความสนิทสนมกันยิ่งขึ้น

### **ปัญหา,ความขัดแย้งและการช่วยเหลือ**

ปัญหาความขัดแย้งภายในกลุ่มเครือญาติไม่ค่อยมี แต่เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างเครือญาติกับบุคคลอื่น ญาติพี่น้องก็จะช่วยกันแก้ปัญหา ช่วยไกล่เกลี่ยและสุดท้ายปัญหาก็จบลงได้ด้วยดีทั้งสองฝ่าย

### **ระเบียบข้อปฏิบัติ กฎเกณฑ์ของชุมชน**

กฎระเบียบหมู่บ้านของบ้านดงสารมีดังนี้

1. ห้ามยิงปืน จุดประทัดภายในหมู่บ้านทุกเวลา ตลอด 24 ชั่วโมง (ยกเว้นเวลาเคลื่อนศพไปเผา)
2. ห้ามทำการซื้อตปลาทุกสถานที่
3. ห้ามใส่เบ็ดในนาข้าวของคนอื่น
4. ศพตายโหง (ตายจากอุบัติเหตุ) ห้ามนำเข้าบ้าน
5. ห้ามขับรถเสียงดัง และขับรถเร็วภายในหมู่บ้าน
6. ห้ามเปิดเครื่องเสียงส่งเสียงดังรบกวนผู้อื่น
7. ห้ามทะเลาะวิวาทในงานพิธีต่าง ๆ ที่หมู่บ้านจัดขึ้น
8. ห้ามลักขโมยสิ่งของของผู้อื่น เช่น หน่อไม้ไผ่บ้าน มะละกอ ฯลฯ ถ้าจับได้ปรับครั้งละ 500 บาท

### **การจัดการความขัดแย้ง, ความผิด, บทลงโทษ, การลงโทษ**

1. กล่าวตักเตือน 3 ครั้ง
2. หลังจากมีการตักเตือนไปแล้วหากมีการฝ่าฝืนหรือมีการล่วงเกิน ทำการปรับตั้งแต่ 500 – 20,000 บาท

## **3. ทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์**

### **พื้นที่ดิน**

จากที่ผ่านมามทุ่งพันชันมีความอุดมสมบูรณ์สูง เต็มไปด้วยแมกไม้มานานพันธุ์ มีการใช้ประโยชน์ในหลายลักษณะ ได้แก่ แหล่งอาหาร ไม้ใช้สอยและเครื่องมือการเกษตร พื้นที่เลี้ยงสัตว์ ยารักษาโรค เชื้อเพลิง และเป็นแหล่งทรัพยากรประมง ความสำคัญของป่าตามทุ่งพันชันนอกเหนือจากมีบทบาทหน้าที่ด้านเศรษฐกิจของชุมชนค่อนข้างสูงแล้ว ป่าตามทุ่งพันชันยังมีบทบาทหน้าที่ในทางนิเวศวิทยา คือ แหล่งความหลากหลายทางชีวภาพ การทำหน้าที่เป็นห่วงโซ่อาหารของปลาในระบบลุ่มน้ำสงคราม ป่าตามยังช่วยปรับสภาพเงื่อนไขทางด้านระบบนิเวศน์ และสังคมของชุมชนให้สามารถดำรงอยู่อย่างเหมาะสมเกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์

| ลักษณะพื้นที่  | การใช้ประโยชน์                                                                                               | ความเสื่อมโทรม/สาเหตุ<br>และผลกระทบ                                                                                                                                                                | การถือครองที่ดิน/กรรมสิทธิ์                                                  |                                                                         |                  |
|----------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------|------------------|
|                |                                                                                                              |                                                                                                                                                                                                    | บุคคล                                                                        | กลุ่ม/<br>ชุมชน                                                         | นายทุน/<br>คนนอก |
| ดอน            | การใช้ประโยชน์จากไม้<br>ทำเชื้อเพลิง ที่เลี้ยงสัตว์                                                          | ความเห็นแก่ตัวของผู้ที่<br>เข้าไปใช้ทรัพยากร เช่น<br>การตัดโค่นต้นไม้เพื่อเอา<br>ผล ทำให้พื้นที่นั้นเกิด<br>ความเสื่อมโทรม                                                                         | ไทบ้าน                                                                       | หมู่บ้าน<br>ใกล้เคียง                                                   | -                |
| ป่าบุ่งป่าทาม  | ทำประมงในฤดูน้ำ<br>หลาก เป็นแหล่งหา<br>หน่อไม้ ของป่า สัตว์ป่า<br>เลี้ยงสัตว์ หลังน้ำลด<br>และเป็นที่พักผ่อน | มีพืชที่ไม่ต้องการ คือ<br>ไมยราบยักษ์เกิดขึ้นในป่า<br>บุ่งป่าทามเมื่อปีพ.ศ.2544<br>และปัจจุบัน ต้นไมยราบ<br>ได้มีการขยายตัวอย่าง<br>รวดเร็ว                                                        | เป็นที่<br>สาธารณะของ<br>ชาวบ้าน เพื่อ<br>ใช้ประโยชน์<br>ร่วมกัน             | เป็นที่<br>สาธารณะ<br>ของ<br>ชาวบ้าน<br>เพื่อใช้<br>ประโยชน์<br>ร่วมกัน | -                |
| พื้นที่ราบลุ่ม | ใช้ทำนาปรัง นาปี เลี้ยง<br>สัตว์                                                                             | จากการทำนาแต่ละปี<br>ชาวบ้านมีการใช้ปุ๋ยเคมี<br>เป็นจำนวนมาก จึงทำให้<br>หน้าดินเปลี่ยนสภาพ ดิน<br>แข็ง                                                                                            | มีการจัดพื้นที่<br>เป็นสัดส่วน<br>พื้นที่บางส่วน<br>ยังไม่มี<br>เอกสารสิทธิ์ | -                                                                       | -                |
| คูย            | ใช้ทำเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์<br>หาอาหาร ของป่า สัตว์<br>ป่า                                                   | จากการทำประมง<br>ชาวบ้านมีการตัดกอไผ่<br>ตามคูยสงครามเพื่อทำ<br>เป็นที่หลบอาศัยของปลา<br>แล้วชาวบ้านก็ทำการ<br>ประมงแบบวนทัตตลิ่ง<br>ทำให้บริเวณคูยสงคราม<br>เกิดการพังทลายของหน้า<br>ดิน และตลิ่ง | เป็นที่<br>สาธารณะของ<br>ชาวบ้าน เพื่อ<br>ใช้ประโยชน์<br>ร่วมกัน             | เป็นที่<br>สาธารณะ<br>ของ<br>ชาวบ้าน<br>เพื่อใช้<br>ประโยชน์<br>ร่วมกัน | -                |

### 3.1 พื้นที่น้ำ

| ที่ | แหล่งน้ำ     | การจัดการ/ระบบชลประทาน | การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ |           |          |             |                     |
|-----|--------------|------------------------|---------------------------|-----------|----------|-------------|---------------------|
|     |              |                        | อุปโภค/บริโภค             | เกษตรกรรม | การประมง | เลี้ยงสัตว์ | ธุรกิจและอุตสาหกรรม |
| 1   | แม่น้ำสงคราม |                        |                           |           | ✓        | ✓           |                     |
| 2   | น้ำกุดสิ่ว   |                        | ✓                         | ✓         | ✓        |             |                     |
| 3   | น้ำกุดหล่ม   |                        | ✓                         | ✓         | ✓        |             |                     |
| 4   | หนองคางสูง   |                        |                           |           | ✓        | ✓           | ✓                   |
| 5   | หนองหมากแหว  | ✓                      | ✓                         | ✓         | ✓        | ✓           | ✓                   |
| 6   | หนองเบ็น     |                        |                           |           | ✓        | ✓           | ✓                   |
| 7   | หนองน้ำขุ่น  |                        |                           |           | ✓        | ✓           | ✓                   |
| 8   | หนองแสงสูง   |                        |                           |           | ✓        | ✓           | ✓                   |

#### ความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมโทรม การสูญเสีย และผลกระทบ

เมื่อปี พ.ศ.2521 โครงการที่เข้ามาในการสร้างฝายเก็บน้ำเพื่อทำนาปรังในฤดูแล้ง เนื่องจากบ้านดงสารเป็นพื้นที่ราบลุ่ม ทำนาปีไม่ได้ผลเนื่องจากน้ำท่วมขังทุกปีในฤดูน้ำหลาก น้ำจะท่วมประมาณ 2 – 3 เดือน จึงทำให้พื้นที่ป่าเกิดความเสียหายและสูญพันธุ์ไปในบางส่วน

#### ป่าไม้และป่าชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าตามทุ่งพันขันและบริเวณใกล้เคียงเกิดขึ้นใน 2 ยุคสมัย คือ

**ยุคแรก** การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้(ป่าตาม)เพื่อการค้า ได้แก่ การสัมปทานเผาถ่าน (พ.ศ. 2508-2522) และการสัมปทานทำไม้ (พ.ศ. 2515) การเผาถ่านในช่วงแรกส่วนใหญ่มักเผาเพื่อใช้ในครัวเรือน ต่อเมื่อมีพ่อค้าจากจังหวัดนครพนม สกลนคร อุดรธานี เข้ามารับซื้อ จึงทำให้มีการเผาถ่านเป็นการค้าอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2517-2519 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเผาถ่านกันอย่างหนัก

**ยุคที่สอง** นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลยุคนายกรัฐมนตรีนครราชสีมา ชุณหวัน ด้วยการดำเนินนโยบายการเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้าได้พุ่งเป้าไปที่ภาคอีสาน ในฐานะประตูที่เข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขง เพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจมากขึ้นในภาคอีสาน ส่งผลให้มีการลงทุนพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรในกลุ่มน้ำสงครามมากขึ้น โดยมีการตั้งบริษัทด้านอุตสาหกรรมเกษตรขนาดใหญ่จำนวน 5 บริษัท ซึ่งเริ่มขึ้นในต้นทศวรรษที่ 2520 กระทั่งถึง

ปลายทศวรรษที่ 2530 ประกอบด้วยบริษัทใหญ่ ๆ คือ บริษัทตะวันฟาร์ม ( ตั้งปี พ.ศ. 2521 ) บริษัทอุตสาหกรรมเกษตรอีสาน ( ตั้งปี พ.ศ. 2527 ) บริษัทชนเทก กรุ๊ป จำกัด (มหาชน) ( ตั้งปี พ.ศ. 2531 ) บริษัททุ่งสงคราม อินดัสทรี จำกัด ( ตั้งปี พ.ศ. 2533 ) ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นบริษัท เอเชียเทค กรุ๊ป จำกัด (มหาชน) ในปี พ.ศ. 2538 และ บริษัท เอเชียเทค พัลฟ์ แอนด์ เปเปอร์ จำกัด (มหาชน) ในปี พ.ศ. 2539

บริษัทชนเทกฯ เป็นบริษัทแรกที่เข้ามาใช้ประโยชน์พื้นที่ทุ่งพันชันโดยการทำแปลงทดลองปลูกดอกทานตะวัน มะเขือเทศ และยูคาลิปตัสบนพื้นที่ประมาณ 10-20 ไร่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2533 ผู้ว่าราชการจังหวัดในสมัยนั้นนำที่ดินทุ่งพันชันมาจัดสรรให้กับชาวบ้านดงสาร 160 ครอบครัว จำนวน 996 ไร่ (ในขณะนั้นฝ่ายราชการและบริษัทเอกชนเข้าใจว่าป่าทามทุ่งพันชันเป็นพื้นที่รกร้างว่างเปล่า แต่ภายหลังจึงพบว่าป่าทามทุ่งพันชันได้ขึ้นทะเบียนที่สาธารณประโยชน์ไว้ก่อนหน้านี้แล้ว) พื้นที่ส่วนนี้เองที่บริษัทชนเทกฯ ได้กว้านซื้อจากชาวบ้านด้วยวิธีบีบบังคับทางอ้อมในราคาไร่ละ 1,000-2,000 บาท และต่อมาบริษัทชนเทกฯ ก็ได้ไถดินและตัดฟันป่าทามเพื่อปลูกยูคาลิปตัสในพื้นที่เพิ่มเติมอีก 3,000 ไร่ โดยอ้างว่าได้เช่าพื้นที่จากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสกลนครเรียบร้อยแล้ว รวมพื้นที่ที่บริษัทบุกเบิกป่าทามปลูกยูคาลิปตัสทั้งสิ้นประมาณ 4,000 ไร่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 มีการก่อตั้งบริษัทเอเชียเทค กรุ๊ป จำกัด (มหาชน) ขึ้นเป็นบริษัทแม่ของกลุ่มธุรกิจการเกษตร ( เดิมคือบริษัททุ่งสงครามอินดัสทรี จำกัด ซึ่งก่อตั้งในปี พ.ศ. 2533 ) บริษัทเอเชียเทคฯ ต้องการพื้นที่ขนาดใหญ่เพื่อปลูกกระถินเทพาและยูคาลิปตัสสำหรับเป็นวัตถุดิบให้กับอุตสาหกรรมเยื่อและกระดาษ

#### **ขอบเขตพื้นที่, ขนาดพื้นที่, แผนที่**

ป่าทุ่งป่าทามทุ่งพันมีพื้นที่ตามทะเบียนที่สาธารณประโยชน์ หนังสือสำคัญที่หลวง (นสล.) รวมทั้งสิ้น 4,625 ไร่ ติดกับลำน้ำสงคราม ด้านทิศเหนือของหมู่บ้าน

#### **ลักษณะของทรัพยากรในป่า**

ป่าทามทุ่งพันชันเป็นป่าเบญจพรรณ ในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์สูง หนาแน่นไปด้วยไม้ขนาดใหญ่หลายคนโอบ อาทิ ต้นหว้าจ้อย ตะเคียน กะเบา ชี แส้ กะลัน ท่ม หว้า แสง เปื่อย ฯลฯ และซุกซุมไปด้วยสัตว์ป่านานาชนิด เช่น เสือ เก้ง กวาง ฯลฯ

#### **การจัดการและการใช้ประโยชน์ (รัฐ,เอกชน,ชุมชน)**

- รูปแบบ/วิธีการจัดการป่า
- การใช้ประโยชน์จากป่า (อาหาร,รายได้,การรักษาโรค)

ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าทามทุ่งพันชันและบริเวณใกล้เคียง เกิดการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเกิดมาจากการเข้ามาใช้ประโยชน์ของทรัพยากรดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้เพื่อการค้า ได้แก่ การสัมปทานเผาถ่าน (พ.ศ. 2508-2522) และการสัมปทานทำไม้ (พ.ศ. 2515) การเผาถ่านในช่วงแรกส่วนใหญ่มักเผาเพื่อใช้ในครัวเรือน ต่อเมื่อมีพ่อค้าจากจังหวัดนครพนม สกลนคร

อุดรธานี เข้ามารับซื้อ จึงทำให้มีการเผาถ่านเป็นการค้าอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2517-2519 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเผาถ่านกันอย่างหนัก

2. การเข้ามาของบริษัสด้านอุตสาหกรรมเกษตรขนาดใหญ่จำนวน 5 บริษัท เพื่อหวังผลประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ และพื้นที่อันกว้างขวางของทุ่งพันชัน ซึ่งเริ่มขึ้นในต้นทศวรรษที่ 2520 กระทั่งถึงปลายทศวรรษที่ 2530 ประกอบด้วยบริษัทใหญ่ ๆ คือ บริษัทตะวันฟาร์ม ( ตั้งปี พ.ศ. 2521 ) บริษัทอุตสาหกรรมเกษตรอีสาน ( ตั้งปี พ.ศ. 2527 ) บริษัทชันเทค กรุ๊ป จำกัด (มหาชน) ( ตั้งปี พ.ศ. 2531 ) บริษัททุ่งสงคราม อินดัสทรี จำกัด ( ตั้งปี พ.ศ. 2533 ) ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นบริษัท เอเชียเทค กรุ๊ป จำกัด (มหาชน) ในปี พ.ศ. 2538 และ บริษัท เอเชียเทค พัลฟ์ แอนด์ เปเปอร์ จำกัด (มหาชน) ในปี พ.ศ. 2539

หลังจากที่ได้พื้นที่สาธารณะทุ่งพันชันคืนมาแล้วชาวบ้านได้พยายามดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าบุงป่าทาม เช่น การตั้งกฎกติกาไม่ให้ชาวบ้านดงสารและหมู่บ้านอื่นตัดไม้ใหญ่ในเขตป่าทามทุ่งพันชัน การจัดขอบเขตการอนุรักษ์วังปลา เขตที่ทำกิน ไม่ใช้สอยเป็นคัน สภาพของป่าทามในปัจจุบันจึงค่อยๆ ฟื้นตัวตามธรรมชาติจากลูกไม้ที่ยังเหลืออยู่ มีพืชยาสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรค เป็นอาหารของคนและสัตว์ ทำให้วิถีชีวิตของไทบ้านดงสารดีขึ้นตามลำดับ

## สภาพทางเศรษฐกิจ

## การประกอบอาชีพ

ภาคการเกษตร (การผลิตและการแปรรูป)

| ชนิดพืช | เดือน/กิจกรรม |         |                |                |               |       |         |         |      |      |                |                |
|---------|---------------|---------|----------------|----------------|---------------|-------|---------|---------|------|------|----------------|----------------|
|         | ม.ค.          | ก.พ.    | มี.ค.          | เม.ย.          | พ.ค.          | มิ.ย. | ก.ค.    | ส.ค.    | ก.ย. | ต.ค. | พ.ย.           | ธ.ค.           |
| นาปี    |               |         |                |                | หว่าน<br>กล้า | ดำนา  | ใส่ปุ๋ย | ใส่ปุ๋ย |      |      | เก็บ<br>เกี่ยว | เก็บ<br>เกี่ยว |
| นาปรัง  | ใส่ปุ๋ย       | ใส่ปุ๋ย | เก็บ<br>เกี่ยว | เก็บ<br>เกี่ยว |               |       |         |         |      |      | หว่าน<br>กล้า  |                |

นอภาคการเกษตร (การผลิตและการแปรรูป)

[illegible]

| รายการ            | เดือน/กิจกรรม |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     |     |
|-------------------|---------------|-----|------|------|-----|------|-----|-----|-----|-----|-----|-----|
|                   | ม.ค           | ก.พ | มี.ค | เม.ย | พ.ค | มิ.ย | ก.ค | ส.ค | ก.ย | ต.ค | พ.ย | ธ.ค |
| สาน               |               |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     |     |
| การทอเสื้อจากฝื่อ | ✓             | ✓   |      |      | ✓   | ✓    |     |     |     |     |     | ✓   |
| การทำประมง        | ✓             | ✓   | ✓    | ✓    | ✓   | ✓    | ✓   | ✓   | ✓   | ✓   | ✓   | ✓   |

### การลงทุน (ต้นทุน,ผลตอบแทน)

จากการลงทุนที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นการประมงหนองน้ำธรรมชาติเพื่อจับปลา ทำการประมงหรือแม้แต่การทำกรเกษตร ซึ่งต้องลงทุนสูงมากพอสมควร เช่น การประมงหนองน้ำธรรมชาติเพื่อจับปลา อาจมีมูลค่าสูงประมาณ 100,000 บาท/หนองน้ำ ซึ่งบางปีอาจจะได้กำไรประมาณ 10,000 บาท – 20,000บาท บางปีอาจไม่ได้กำไรอะไร แต่ได้ปลาทำปลาร้า ปลาสามแทน หรือบางปีต้องขาดทุน

นอกจากการลงทุนเรื่องการประมงแล้ว ไทบ้านดงสารยังมีการทำนาปรังเป็นส่วนมาก และได้กำไรจากการทำนาปรังพอสมควร ซึ่งอาศัยพื้นที่ทุ่งพันชันคิดเป็นร้อยละ 25 ของพื้นที่ทั้งหมดในการทำนาปรัง โดยอาศัยน้ำจากหนองน้ำธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น น้ำจากหนอง หมากแซว น้ำจากกุดลัว กุดหล่ม

ในปี พ.ศ. 2546 เกิดปัญหาความแห้งแล้งเป็นบริเวณกว้าง ทำให้การประมงจับปลาในพื้นที่ทุ่งพันชัน และในหนองน้ำธรรมชาติไม่ได้ผลตามเป็นที่วางไว้ เพราะปลาที่ขึ้นมาจากแม่น้ำโขงเพื่อขึ้นมาวางไข่มีน้อย ทำให้ปลาในป่าบึงป่าทามน้อยไปด้วย

### การจัดการปัจจัยการผลิต

#### ปัจจัยที่ผลิตเอง

เนื่องจากไทบ้านดงสารเกือบทุกหลังคาเรือนจะทำการเกษตรแล้ว ยังมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อการใช้งาน ขาย แลกเปลี่ยน ทำให้คนในชุมชนมีปุ๋ยชีวภาพ (ปุ๋ยที่ได้จากมูลสัตว์) ไม่ว่าจะเป็นมูลจากวัว ควาย หรือแม้แต่ปุ๋ยหมักที่ผลิตขึ้นเพื่อใช้ภายในครอบครัว ทำให้ลดต้นทุนการผลิตเรื่องปุ๋ยลงมาก แต่ก็ยังพึ่งพาปุ๋ยเคมีที่มีขายอยู่ในท้องตลาดอยู่

#### ปัจจัยที่ซื้อจากภายนอก, ราคา

ถึงแม้ว่าไทบ้านจะมีการผลิตและใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ได้จากมูล วัว ควาย หรือปุ๋ยหมักแล้ว ไทบ้านยังมีความจำเป็นต้องพึ่งพาปุ๋ยเคมีที่มีขายอยู่ในท้องตลาดอยู่ ซึ่งมีราคาสูง และมีอยู่ทั่วไป ทำให้การผลิตผลการเกษตรแต่ละปีต้องลงทุนสูง ปีละหลายหมื่นบาท เมื่อเทียบกับผลผลิตแล้ว บางปีอาจไม่คุ้มกับการลงทุนซื้อปุ๋ย

## การจัดการผลผลิต,ผลิตภัณฑ์ และการบรรจุหีบห่อ

### ลักษณะผลผลิต,ผลิตภัณฑ์ หีบห่อ

ผลผลิตที่ได้ในแต่ละปีจะประกอบไปด้วย ข้าว ปลา ของป่า ซึ่งทำรายได้ให้กับไทบ้านและครอบครัวเป็นจำนวนไม่น้อย ซึ่งลักษณะการหาจะเป็นดังนี้

1. ข้าว จะมีฤดูกาลทำนาอยู่ 2 ช่วง คือ นาปีและนาปรัง ซึ่งส่วนมากจะได้จากการทำนาปรังเป็นหลัก เพราะลักษณะพื้นที่เป็นแบบน้ำท่วมถึง จึงไม่เหมาะในการทำนาปี
2. ปลา ไทบ้านดงสามารถจับหาปลาได้ได้ตลอดปี เนื่องจากมีหนองน้ำธรรมชาติในพื้นที่ป่าตามทุ่งพินันเป็นจำนวนมาก และยังมีแม่น้ำสงคราม ซึ่งห่างจากหมู่บ้านประมาณ 5 กิโลเมตรช่วงที่มีการจับปลามากที่สุด คือ ช่วงเดือน ตุลาคม – เดือน พฤศจิกายน ของทุกปี
3. ของป่า ป่าตามทุ่งพินันในพื้นที่เขตบ้านดงสารเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของไทบ้านดงสารและบ้านใกล้เคียง ซึ่งอุดมไปด้วยพืชพันธุ์ต่างๆ ที่เป็นสมุนไพร ยารักษาโรค อาหาร และยังมีสัตว์ป่าอีกมากมาย เป็นแหล่งที่หารายได้เพิ่มเติมของไทบ้าน

### รูปแบบการจัดการผลผลิต,ผลิตภัณฑ์ หีบห่อ

- ประเภทปลาจะเป็นการขายปลาสดมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงบ้าน ถ้าเหลือจากนั้นจะเป็นการทำปลาร้า และจะมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้ออีกทีหนึ่ง
- ประเภทข้าวจะขายเป็นข้าวเปลือก มีพ่อค้ามารับซื้อหรือบางทีเอาไปขายที่โรงสีใหญ่ที่จังหวัด

## การตลาด การค้า และการขนส่ง

### รูปแบบการขนส่งและรูปแบบการตลาด

รูปแบบการตลาด การค้าขาย จะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อสินค้าถึงที่ ไม่ว่าจะเป็นปลาสด ปลาร้า หน่อไม้ ของป่า ฯลฯ เพื่อนำไปขายต่อที่ตลาดภายในอำเภอ หรือในจังหวัดใกล้เคียง

แหล่งตลาด,ราคาจำหน่ายและความเปลี่ยนแปลง

จะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อสินค้าในหมู่บ้าน ซึ่งราคาผลผลิตจะแตกต่างกันไปตามชนิด ขนาดและปริมาณ ซึ่งพ่อค้าคนกลางจะเป็นคนกำหนดราคา ถ้าผลผลิตมาก ก็จะมีการกดราคาสินค้าลง ทำให้ชาวบ้านเสียเปรียบดุลการค้าให้กับพ่อค้า



### การใช้แรงงาน (แรงงานครอบครัว,แรงงานภายในชุมชน,แรงงานภายนอก)

ในช่วงที่มีการพัฒนาหรือมีงานต่าง ๆ ส่วนมากจะใช้แรงงานภายในหมู่บ้าน เช่นการรับเหมาทำถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้าน การทำนาจะมีการจ้างคนในชุมชนและแรงงานภายในครอบครัวด้วย และในอนาคตการทำนามีการเปลี่ยนไป เช่น การใช้เทคโนโลยี ใช้รถไถนาแบบนั่งขับได้ ใช้รถเกี่ยวข้าวแบบนั่งขับได้

### การสนับสนุนขององค์กรภายนอก

- ความสัมพันธ์ขององค์กรกับหน่วยงานการผลิต/ชุมชน

มีการติดต่อขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรบริหารส่วนตำบล กรมชลประทาน

- รูปแบบการสนับสนุน/ความต่อเนื่อง

มีการเข้ามาให้ความช่วยเหลือและให้การสนับสนุนเรื่องน้ำมัน ในการทำนาปรังจาก อบต. โพนงาม และเครื่องสูบน้ำจากการสนับสนุนของการกรมชลประทานเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับไทบ้าน

### สภาพปัญหาของชุมชน/สังคม

#### ปัญหาด้านเศรษฐกิจ

- การค้าข้าวในแต่ละปี ไทบ้านต้องเสียเปรียบดุลการค้าให้กับพ่อค้าคนกลาง เพราะไม่สามารถต่อรองราคากับพ่อค้าได้
- การค้าขายปลาเหมือนกัน

#### ปัญหาด้านสังคมและวัฒนธรรม

- ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ความไม่เข้าใจกัน
- เกิดวัฒนธรรมใหม่ที่มีผลกระทบมาจากทางสื่อโทรทัศน์ เช่น การข้อมสืผสมดูคาด
- ปัญหาเยาวชนมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม เช่น มีความก้าวร้าวมากขึ้น ไม่เชื่อฟังผู้ปกครองหรือผู้ใหญ่ มีแนวโน้มดื่มเครื่องแอลกอฮอล์มากขึ้น มีความสัมพันธ์ทางเพศเร็วเกินไป

#### ปัญหาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

- การทิ้งขยะไม่เป็นที่เป็นทาง ทำให้ป่าทามสกปรก
- การซื้อปลาในแหล่งน้ำ
- สารเคมีจากการใช้ของเกษตรกร

#### ปัญหาอื่น ๆ

- ปัญหาที่เกิดการจี้รถในหมู่บ้านเร็วและส่งเสียงดัง

## การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าตามทุ่งพันชัน ความเชื่อที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์และพิธีกรรม

ชุมชนบ้านดงสารเป็นชุมชนที่มีความเชื่อและให้ความเคารพนับถือผีเป็นส่วนมากร้อยละ 80 % โดยมีสถานที่สำคัญอยู่ 2 ที่ คือ คอนเหล้าข้าวและคอนปู่ตา ซึ่งเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านในชุมชนให้ความเคารพนับถือสืบต่อกันมาตั้งแต่รุ่นผู้เฒ่าผู้แก่จนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน มีการตั้งหอปู่ตา<sup>1</sup> ประจำอยู่

ในบริเวณคอนเหล้าข้าวและคอนปู่ตาจะมีต้นไม้ใหญ่อยู่มากมาย และต้นไม้ใหญ่จะมีผ้าแดงผูกเอาไว้ เป็นลักษณะความเชื่อของคนในหมู่บ้านว่า “ในต้นไม้ใหญ่นั้นมีรุกขเทวดา อารักษ์หรือแม่กระทั่งผีสิงสถิตอยู่ในต้นไม้” จึงทำให้ไม่มีใครกล้าเข้าไปตัดทำลายต้นไม้ ถ้ามีคนเข้าไปบุกรุกหรือตัดไม้ทำลายป่าแถวนั้นก็จะถูกคนในชุมชนตำหนิได้

ในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบุญประเพณี การเดินทางไปทำงานต่างจังหวัด การทำนา เกี่ยวข้าว การทำประมงลงหาปลา หรือแม้แต่กิจกรรมอื่น ๆ จะมีการบอกกล่าวต่อปู่ตาทุกครั้งก่อนที่จะทำกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคล ความมีโชคลาภ ความปลอดภัย และเพื่อความอุดมสมบูรณ์

ในการทำพิธีกรรม จะทำในทุกวันพระ โดยจะมีจำ<sup>2</sup> ไปบอกกล่าวต่อผีปู่ตา สิ่งที่น่าไปประกอบพิธีด้วยคือ ดอกไม้สีขาวหรือสีแดง 1 คู่ เทียน 1 คู่ โดยชาวบ้านจะนำไปให้จำเพื่อประกอบพิธีกรรมอย่างละหลังคาครัวเรือน ส่วนบุคคลที่ไปทำกิจกรรมทั่วไป เช่น หาปลา เข้าป่าก็จะเป็นการเรียกบอกกล่าวอย่างเดียว ไม่จำเป็นต้องเข้าไปบอกกล่าวถึงคอนปู่ตา

ถ้าหากมีการบอกกล่าวว่า “จะมีการเลี้ยงผีเมื่อกลับมาถึงบ้าน” ก็จำเป็นต้องมีการเลี้ยงผีตามที่บอกเอาไว้ โดยใช้เครื่องเช่น ไหว้ดังนี้ ไก่ที่ทำสุกแล้ว 1 ตัว เหล้า 1 ขวด ขันห้ำ<sup>3</sup> โดยมีจำเป็นผู้พาไปทำพิธีกรรม

ถ้าหากมีการรับบุคคลอื่นเข้ามาอยู่ในบ้านด้วย ก็ต้องมีการบอกกล่าวต่อผีปู่ตาเพื่อให้ท่านคอยช่วยเหลือปกป้องรักษาเหมือนคนในหมู่บ้าน

## การทำประมง/การจับปลา

ในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านดงสารมีการทำประมงน้ำจืด ประมาณ 90 เปอร์เซ็นต์ เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากลำน้ำสงครามตอนล่างโดยเฉพาะในฤดูฝน ชุมชนบ้านดงสารจะมีแหล่งน้ำล้อมรอบ ๆ ดังนี้

<sup>1</sup> หอปู่ตา คือ ศาลที่ตั้งอยู่ในป่าใหญ่เป็นที่สถิตของผีปู่ตา รุกขเทวดา

<sup>2</sup> จำ คือ ตัวแทนของคนในชุมชนที่ทำพิธีกรรมในการเซ่นไหว้ผีปู่ตา

<sup>3</sup> ขันห้ำ คือ จานหรือถาดที่ประกอบไปด้วย ดอกไม้ขาว 5 คู่ เทียน 5 คู่

1. แม่น้ำสงคราม อยู่ทิศเหนือของหมู่บ้าน ห่างประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งมีต้นกำเนิดจากอำเภอสังขาวไหลผ่านตอนล่างจังหวัดอุดร อำเภอสว่างแดนดิน อำเภอบ้านดุง อำเภอบ้านม่วง อำเภอดำรงดำ อำเภออากาศอำนวย อำเภอบ้านแพง อำเภอศรีสงคราม ไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่ปากน้ำไทรบุรี ความยาว ประมาณ 420 กิโลเมตร ไหลผ่านพื้นที่บ้านดงสาร ด้านทิศเหนือความยาวประมาณ 5 กิโลเมตร
2. แม่น้ำกุด (กุดหล่ม กุดสิ่ว กุดแม่เป่า กุดนาแซง) อยู่ทิศเหนือของหมู่บ้าน ห่างประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นรูปโค้งวงแหวน มีความยาวประมาณ 3,500 เมตร ความกว้างโดยเฉลี่ยของลำน้ำ ประมาณ 80 เมตร
3. หนองหมากแซว อยู่ทิศเหนือของหมู่บ้าน ห่างประมาณ 60 เมตร มีพื้นที่ประมาณ 700 ไร่ ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนทำคูกันน้ำจากทางราชการ 19 ล้านบาท เมื่อปี 2545
4. หนองปลาปาก อยู่ทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ห่างประมาณ 300 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 8 ไร่ ได้รับงบประมาณขุดลอกจากทางราชการเมื่อปี พ.ศ. 2544 จำนวน 3 ล้านบาท
5. หนองคางสูงและหนองน้ำขุ่น อยู่ทิศเหนือของหมู่บ้าน ห่างประมาณ 2.5 กิโลเมตร อยู่ในพื้นที่ทุ่งพันชันชาวบ้านทำคูกันน้ำยาวประมาณ 300 เมตร
6. หนองเป็นหนองแสงสูง อยู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ห่างประมาณ 2.5 กิโลเมตร อยู่ในพื้นที่ทุ่งพันชันชาวบ้านทำคูกันน้ำยาวประมาณ 100 เมตร
7. ปากหนองแสง ปากบึงเจียง เป็นสายห้วยน้ำไหลลงสู่แม่น้ำสงคราม น้ำจะแห้งขอดในหน้าแล้ง

#### ตารางการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ

| ลำดับที่ | ชื่อแหล่งน้ำ                                    | การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ                                                                          | หมายเหตุ                                                                                                                                                                                             |
|----------|-------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | แม่น้ำสงคราม                                    | 1. ทำการประมง<br>2. อุปโภคบริโภค<br>3. เลี้ยงสัตว์                                                 | ปลาที่ได้จากแหล่งน้ำต่าง ๆ ส่วนมากมีใกล้เคียงกันยกเว้นแม่น้ำสงครามซึ่งเป็นแม่น้ำใหญ่จะมีชนิดปลามากกว่า มีปลาต่าง ๆ ดังนี้<br>ปลากดหม้อ ปลากด ปลาอีโถ ปลาป้อม ปลาชวย ปลาฮอน ปลาอุบ ปลาเถิง ปลาหนุ ปลา |
| 2.       | แม่น้ำกุด (กุดหล่ม กุดสิ่ว กุดแม่เป่า กุดนาแซง) | 1. ทำการประมง<br>2. อุปโภคบริโภค<br>3. เลี้ยงสัตว์<br>4. ทำการเกษตร เช่น ทำนาปราง<br>5. ที่พักผ่อน |                                                                                                                                                                                                      |

| ลำดับที่ | ชื่อแหล่งน้ำ            | การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ                                                                          | หมายเหตุ                                                                                                                                                                                                                     |
|----------|-------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 3.       | หนองหมากแซว             | 1. ทำการประมง<br>2. อุปโภคบริโภค<br>3. เลี้ยงสัตว์<br>4. ทำการเกษตร เช่น ทำนาปรัง<br>5. ที่พักผ่อน | โจก ปลาอีร้า ปลาปลาเชื่อม<br>ปลานาง ปลาชะโด ปลาช่อน<br>ปลาดุก ปลาหมอ ปลาค้าว<br>ปลาบู่ ปลากระดี่ ปลาทราย<br>ปลาขาวสร้อย ปลาหมากกลุ่ม<br>ปลากระจน ปลาชีว ปลา<br>ตะเพียน ปลาแขยง ปลาหลด<br>ปลาหลด ปลาเข็ม ปลากราก<br>กล้วย ฯลฯ |
| 4.       | หนองปลาปาก              | 1. ทำการประมง<br>2. อุปโภคบริโภค<br>3. เลี้ยงสัตว์<br>4. ทำการเกษตร เช่น ทำนาปรัง<br>5. ที่พักผ่อน |                                                                                                                                                                                                                              |
| 5.       | หนองคางสูงและหนองน้ำขุน | 1. ทำการประมง<br>2. อุปโภคบริโภค<br>3. เลี้ยงสัตว์                                                 |                                                                                                                                                                                                                              |
| 6.       | หนองเป็นหนองแสงสูง      | 1. ทำการประมง<br>2. เลี้ยงสัตว์                                                                    |                                                                                                                                                                                                                              |
| 7.       | ปากหนองแสง ปากนุ่งเชือก | 1. ทำการประมง<br>2. เลี้ยงสัตว์<br>3. ทำการเกษตร เช่น ทำนาปรัง                                     |                                                                                                                                                                                                                              |

### ฤดูกาลจัดเตรียมเครื่องมือในการลงหาปลา

คนหาปลาแบ่งฤดูกาลในการจัดเตรียมเครื่องมือในการหาปลาออกเป็น 3 ช่วงฤดูกาลดังนี้

**ฤดูร้อน** เริ่มตั้งแต่กลางเดือนมกราคม ถึงเดือนพฤษภาคม จะใช้เครื่องมือจำพวก มอง (ตา ขนาดตั้งแต่ 3 เซนติเมตร ถึง 16 เซนติเมตร) ลอบนอน จัน เบ็ดเบอร์ 18 กับเบอร์ 19 เบ็ดฝีก (เบ็ดราว) เบ็ดคันซอ แห ขา ลอบ ตุ่มปลาขาว

**ฤดูฝน** ปลายเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนพฤศจิกายน จะเป็นช่วงที่น้ำขึ้นและกระแสน้ำไหลเชี่ยวแรง จะเป็นการใช้เครื่องมือประเภท มอง ลอบตั่ง โทง แห ยอเล็ก เบ็ด ตุ่มปลาขาว ตุ่มปลากด ตุ่มปลาหลด/ปลาหลด โดยจะวางเครื่องมือในพื้นที่ทุ่งพินันที่ระดับน้ำท่วมถึง และเครื่องมือบางอย่างต้องวางตามริมน้ำสงคราม

**ฤดูหนาว** (ช่วงน้ำลด) เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนพฤศจิกายน ถึง เดือนกุมภาพันธ์ ระดับน้ำเริ่มลดลงและไหลเอื่อย ๆ ชาวบ้ายจะทำการวางเครื่องมือประเภท กัดคางเขียว โคน ลอบตั่ง มองปลาขนาดใหญ่

เบ็ดราว เบ็ดปลานาง และเบ็ดปลาขนาดใหญ่ โดยจะใช้ตั้งแต่ เบอร์ 8 ถึงเบอร์ 19 แต่ส่วนมากจะใช้เบอร์ 17

เครื่องมือที่สามารถหาปลาได้ตลอดปี ได้แก่ จัน มง เบ็ด มงกวด (อวนทับตลิ่ง) ซ้อน (อวนรุน)

**เครื่องมือจับปลาของชุมชน / การถ่ายทอดภูมิปัญญา**

| ลำดับที่ | ชื่ออุปกรณ์จับปลา | เหยื่อล่อปลา                                                                                                       | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                                | ปลาที่ได้                                                                                                                                                                             |
|----------|-------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | เบ็ดคัน เบ็ดฝอยก  | ไส้เดือน ดักแด้ เจียด กุ้ง<br>ไข่มดแดง แม่เป้งมด<br>แดง ปลาหมอ ปลาราก<br>กล้วย ปลาเคี้ยวใกล้<br>หมาหมัก สบู่ปลาตุก | - เบ็ดคันจะใช้ไม้ไผ่ในการ<br>ทำคันยาวประมาณ 70 –<br>100 เซนติเมตร เสียบคัน<br>เบ็ดตามริมตลิ่ง<br>- เบ็ดฝอยก(เบ็ดราว) ใช้เชือก<br>เจียวจึงตามแนวแม่น้ำ ผูก<br>เบ็ดตามเชือกกระยะห่าง 1<br>เมตร                              | ปลาตุก ปลาซ่อน<br>ปลาเขื่อน<br>ปลากด ปลานาง<br>ปลาหลด ปลา<br>หลด ปลาแขยง<br>ปลาเข็ม ปลาบู๋                                                                                            |
| 2.       | ลอบนอน ลอบตั้ง    | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา                                                                                              | - ลอบนอน ทำจากไม้ไผ่<br>เหลาเป็นคี่ว ใช้เชือก หรือ<br>เถาว์ลยัดักเป็นแผ่นมัดใส่<br>กงไม้ ถักงาใส่ ใส่ตาม<br>หนองมีเจียดกันเพื่อให้<br>ปลาเลาะมาเข้าลอบ<br>- ลอบตั้ง ใช้ดางเจียว หรือ<br>ไม้ไผ่เหลาเป็นคี่วถักขึงใส่<br>กง | - ปลาตุก ปลา<br>ซ่อน ปลา<br>หมอ ปลาอี<br>โท ปลาบู๋<br>ฯลฯ<br>- ปลาแขยง ปลา<br>เคี้ยวใกล้ ปลา<br>หลด ปลาหลด<br>ปลาหมอ ปลา<br>สร้อย ปลาราก<br>กล้วย ปลาหมาก<br>กลุ่ม กุ้ง ปลาชีว<br>ฯลฯ |
| 3.       | ยอ(สะอั้ง)        | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา                                                                                              | ใช้ขอบริเวณปลาขึ้นมาทอ ที่<br>น้ำไหลลง ปากท่อน้ำ                                                                                                                                                                          | ปลาแขยง ปลา<br>เคี้ยวใกล้ ปลา<br>หลด ปลาหลด<br>ปลาหมอ ปลา                                                                                                                             |

| ลำดับที่ | ชื่ออุปกรณ์จับปลา | เหยื่อล่อปลา                                       | วิธีการใช้                                                                           | ปลาที่ได้                                                                                                                             |
|----------|-------------------|----------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|          |                   |                                                    |                                                                                      | สร้อย ปลาราก<br>กล้วย ปลาหมาก<br>กลุ่ม กุ้ง ปลาชีวิ<br>ฯลฯ                                                                            |
| 4.       | ตุ้ม              | รำอ่อน หัวอาหารปลา<br>ปลวก ไล่เดือน ไช้เม็ด<br>แดง | - ตุ้มปลาขาว ใช้ตั้งติดพื้นดิน<br>น้ำลึกประมาณ 1 – 2 เมตร ใช้<br>เหยื่อล่อข้างในตุ้ม | ปลาแขยง ปลา<br>เคี้ยวใกล้ ปลา<br>หลด ปลาหลด<br>ปลาหมู ปลา<br>สร้อย ปลาชีวิ<br>ปลาอีโท ฯลฯ                                             |
| 5.       | มอง (ตาข่าย)      | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา                              | จึงตามลำนํ้าตามความ<br>เหมาะสม                                                       | ปลาแขยง ปลา<br>เคี้ยวใกล้ ปลา<br>หลด ปลาหลด<br>ปลาหมู ปลา<br>สร้อย ปลาราก<br>กล้วย ปลาหมาก<br>กลุ่ม ปลาอีโท<br>ปลาตุ๊ก ปลาช่อน<br>ฯลฯ |
| 6.       | แห                | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา                              | ใช้ทอดตามลำนํ้า                                                                      | ปลาช่อน ปลาตุ๊ก<br>ปลาขาว ปลา<br>เชือก ปลาอีโท<br>ปลาสร้อย ปลา<br>หมากกลุ่ม ฯลฯ                                                       |
| 7.       | โด้ง              | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา                              | จึงตามลำนํ้าสงครามช่วงนํ้า<br>ไหลเชี่ยว ปัจจุบันชาวบ้านคง<br>สารไม่ทำกัน             | ปลากดหม้อ<br>ปลากด ปลาอีโท<br>ปลาป้อม ปลา<br>ชวย ปลาช่อน<br>ปลาตุน ปลาเค็ง<br>ปลาหนุ ปลาโจก<br>ปลาอีเก๋า ปลา                          |

| ลำดับที่ | ชื่ออุปกรณ์จับปลา | เหยื่อล่อปลา          | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                  | ปลาที่ได้                                                                                                                                                                                                                 |
|----------|-------------------|-----------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|          |                   |                       |                                                                                                                                                                                                             | ปลาเชือก ปลา<br>นาง ปลาชะโด<br>ปลาช่อน ปลาคูก<br>ปลาหมอ ปลา<br>ค้าว ปลานู ปลา<br>กระดี่ ปลาทราย<br>ปลาขาวสร้อย<br>ปลาหมากกลุ่ม<br>ปลากระจน ปลา<br>ชีว ปลาตะเพียน<br>ปลาแขยง ปลา<br>หลด ปลาหลด<br>ปลาเข็ม ปลา<br>กรากกล้วย |
| 8.       | ง่าง              | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา | ใช้เรือหางยาวขนาดใหญ่<br>ส่วนมากใช้ในแม่น้ำสงคราม<br>เรือล่องตามน้ำไหลในเวลา<br>กลางคืน                                                                                                                     | ปลาที่ได้<br>ใกล้เคียงกับโต่ง                                                                                                                                                                                             |
| 9.       | จั่น              | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา | - จั่นหลุม ขุดหลุมตามริม<br>ตลิ่งเพื่อล่อปลาเข้ามาติด<br>จั่น<br>- จั่นลั้งไม้ เอาไม้ทำเป็นลั้ง<br>สี่เหลี่ยม                                                                                               | ปลาช่อน ปลาคูก<br>ปลาทราย ปลา<br>กระจน ฯลฯ                                                                                                                                                                                |
| 10.      | แหลม              | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา | - แหลมปลา ใช้เหล็กแหลม<br>ต่อด้วยคันไม้ยาว ๆ 3 – 4<br>เมตร ใช้วิธีสักระไปเรื่อย<br>ๆ ตามพุ่มไม้ที่อยู่ในน้ำ ถ้า<br>โดนปลาจะมีการ<br>สั่นสะเทือนที่คันแหลม<br>- แหลมแทงปลาไหล จะทำ<br>จากเหล็กเป็นสองง่ามต่อ | - ปลาช่อน<br>ปลาคูก ปลา<br>ชะโด ปลา<br>ทราย ฯลฯ<br><br>- ปลาไหล                                                                                                                                                           |

| ลำดับที่ | ชื่ออุปกรณ์จับปลา | เหยื่อล่อปลา          | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                             | ปลาที่ได้                                                                                             |
|----------|-------------------|-----------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|          |                   |                       | ด้วยด้ามไม้ ยาวประมาณ 1 เมตร ให้สีกตามรูปปลาไหล หรือริมตลิ่ง ถ้าโดนปลา ไหลจะรู้สึกในมือ                                                                                                                |                                                                                                       |
| 11.      | สุ่ม              | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา | - ทำจากด้ามไม้ ใ้ใช้หว่ายถักที่ หัวสุ่ม ใช้สีกไปตามหนองน้ำ โดยเฉพาะช่วงปลาออกวางไข่                                                                                                                    | ปลาช่อน ปลาตุก ปลาหมอ ปลาอี่ โท ฯลฯ                                                                   |
| 12.      | เรือแนบปลา        | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา | - ใช้กบกล้วย หรือ สังกะสี ทาสีขาว ใช้เรือสองลำ ทำเป็น แพงแล้วเอาไปมัดใส่ขั้วเรือ แพงจมลงไปในน้ำพายไปใน เวลากลางวัน ปัจจุบันเลิกทำ เพราะจำนวนปลาลดน้อยลง และมีการใส่ตาข่าย ใ้มองมาก ไม่สะดวกในการแนบปลา | ปลาหมากกลุ่ม ปลาสร้อย ปลา เจริม ปลาเชือก ปลานาง                                                       |
| 13.      | ลัน , ตุ่มเอียน   | ไส้เดือน ปลาเน่า      | เอาไส้เดือนผสมกับดินแล้วสับ ให้เป็นท่อน ๆ ใส่ลงในลัน หรือตุ่มเอียน ความลึกของน้ำ ประมาณ 1 เมตร                                                                                                         | ปลาไหล                                                                                                |
| 14.      | ขา                | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา | สานด้วยไม้ไผ่ทำเป็นปากกว้าง ก้นแหลม เอาเศษไม้เข้าไปล่อ ให้ปลาเข้าไปหลบภัย 5 – 10 วัน จะไปยกขึ้นเอาปลาที่เข้าไป หลบภัย                                                                                  | ปลาที่เข้าไป อาศัยอยู่และออก ไม่ทันปลาช่อน ปลาตุก ปลาขาว ปลาเชือก ปลาอี่ โท ปลาสร้อย ปลาหมากกลุ่ม ฯลฯ |
| 15.      | ไซ                | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา | สารจากไม้ไผ่ ใ้ตามน้ำไหล                                                                                                                                                                               | ปลาชีว ปลา เจริม ปลาแขยง ปลาตุก ปลาช่อน ปลาหมอ กุ้ง                                                   |



| ลำดับที่ | ชื่ออุปกรณ์จับปลา       | เหยื่อล่อปลา          | วิธีการใช้                                                                                                                                                            | ปลาที่ได้                                                                              |
|----------|-------------------------|-----------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------|
| 16.      | หุ้ม (เยาะ)             | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา | ตัดไม้รวมกันลงไว้ตามลำน้ำ ส่วนมากจะเป็นต้นไผ่ป่า เมื่อปลามาอาศัยจำนวนมาก ๆ จะใช้ดางกวาดจึงรอบแล้วดึงขึ้นริมตลิ่ง                                                      | ปลาที่เข้าไปอยู่อาศัย ได้คล้าย ๆ กับปลาโต้ง                                            |
| 17.      | กวด(มองกวด,อวนทับตลิ่ง) | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา | ใช้มองกวด หรืออวนกางออกไปโดยรอบแล้วลากอวนขึ้นตลิ่ง                                                                                                                    | ได้คล้าย ๆ กับปลาโต้ง                                                                  |
| 18.      | คันโซ่                  | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา | ใช้ไม้ไผ่จักสาน เป็นอุปกรณ์วิดน้ำให้แห้งจากลำคลองหรือหนองน้ำที่ไม่มีขนาดใหญ่เกินไป                                                                                    | ปลาช่อน ปลาตุก ปลาหมอ ปลาอีไท ฯลฯ                                                      |
| 19.      | กั๊ดปลา                 | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา | ใช้ดางเขี้ยวจึงรอบต่อกัน กั๊ดในช่วงน้ำลดช่วงเดือนพฤศจิกายน – มกราคม บริเวณน้ำหลากท่วมถึงปลาที่ขึ้นมาจะติดกั๊ดลงลำน้ำใหญ่ไม่ได้                                        | ปลาช่อน ปลาตุก ปลาหมอ ปลาอีไท ปลารากกล้วย ปลาหมู ปลาเคียวโกส ปลาสร้อย ปลาขาวต่าง ๆ ฯลฯ |
| 20.      | แง่ง                    | ไม่ได้ใช้เหยื่อล่อปลา | ลักษณะของแง่งใช้ตาข่าย หรือดางเขี้ยว ยาว 2 – 4 เมตร กว้าง 1.50 – 2 เมตร ด้านล่างจะผูกโซ่ให้น้ำหนักถ่วงตลอดแนว ทำให้มีทั้งสองด้าน วิธีการจับปลาจึงล่องไปตามริมน้ำสองคน | กึ่ง ปลาชีว ปลา รากกล้วย ปลาตุกเล็ก ปลาช่อนเล็ก ปลาขาว ชนิดต่าง ๆ ฯลฯ                  |

เครื่องมือจับสัตว์ของชุมชน / การถ่ายทอดภูมิปัญญา

| ลำดับที่ | ชนิดเครื่องมือ     | เหยื่อที่ใช้ล่อ   | วิธีการใช้                                                                                                                   | สัตว์ที่ได้                                               |
|----------|--------------------|-------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------|
| 1.       | แร้ว               | ปลา แมลงสาบ       | จะมีคัน โกงเพื่อเป็นอุปกรณ์ดีดให้เชือกกรัด                                                                                   | นกที่กินปลาหรือแมลง                                       |
| 2.       | ตั้งบาน            | หนู แมลงสาบ       | นำไปตั้งไว้บริเวณที่นกชอบผ่านไปมา ถ้านกบินโฉบลงมาเอาหนูหรือแมลงก็จะโดนกับดักทันที                                            | นกที่ชอบกินหนูหรือแมลงต่าง ๆ                              |
| 3.       | ชิงนกคุ้ม          | ไม่มีเหยื่อล่อ    | ทำจากตาข่ายยาว 30 – 40 เซนติเมตร ขนาดตาข่าย 3.50 – 4 เซนติเมตร ปักไว้ตามผิวดินที่นกคุ้มวิ่งไปมา                              | นกคุ้มชนิดต่าง ๆ                                          |
| 4.       | กั๊บนัน            | ไม่มีเหยื่อล่อ    | ทำจากไม้ไผ่ นำไปไว้ที่หนู พังพอน ฯลฯ ผ่านไปมา ถ้าลอดช่องกั๊บนันจะทับสัตว์นั้นทันที                                           | หนู พังพอน กระรอก กระแต งู ไก่ป่า ฯลฯ                     |
| 5.       | หน้าแก็ก (หน้าไม้) | ไม่มีเหยื่อล่อ    | ทำจากไม้เนื้อแข็ง ลูกหน้าทำจากไม้ไผ่ ใช้ยิงสัตว์ต่าง ๆ                                                                       | นก งู หนู ปลา กบ ไก่ป่า                                   |
| 6.       | ปิ่นแก๊ป           | ไม่มีเหยื่อล่อ    | ทำจากไม้เนื้อแข็ง กระสุนปิ่นทำจากตะกั่ว ดินปิ่นทำจากดินปะสิ่ว มาด และถ่านไม้ (นิยมทำจากต้นพริก, ต้นไม้สะค่างหรือต้นขี้เหล็ก) | นกต่าง ๆ ไก่ป่า งู หนู ปลา กบ (ปัจจุบันชาวบ้านเลิกทำแล้ว) |
| 7.       | หนังสติก           | ไม่มีเหยื่อล่อ    | ทำจากง่ามไม้ และยางสติกมีขายตามร้านค้าทั่วไป                                                                                 | งู หนู นก ฯลฯ                                             |
| 8.       | ส่ว้นลม            | ปลา กุ้ง ขนมห ฯลฯ | นำไปวางในที่ที่หนูชอบผ่านไปมา                                                                                                | หนู                                                       |
| 9.       | ลั้งดักสัตว์       | ปลา กุ้ง ขนมห ฯลฯ | นำไปวางในที่ที่สัตว์ชอบผ่านไปมา                                                                                              | หนู งู พังพอน ไก่ป่า นกต่าง ๆ                             |
| 10.      | กะทิด              | ไม่มีเหยื่อล่อ    | นำไม้สองลำยาวพอประมาณ ขนาดเท่าด้ามพร้า นำไปห่างไว้ตามช่องที่สัตว์ชอบผ่านไปมา                                                 | ไก่ป่า งู หนู พังพอน เห็น                                 |

## การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ

### การใช้ประโยชน์น้ำอุปโภค/บริโภคและการทำน้าบาดาล

การใช้น้ำในการอุปโภค ในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านดงสารจะใช้น้ำอุปโภคโดยการทำน้าบ่อซึ่งชุมชนได้มีการกำหนดร่วมกันส่วนน้ำในการอุปโภคหรือน้ำดื่มชาวบ้านจะใช้น้ำบ่อน้ำจั้นซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากตามริมฝั่งกุ๊ดสัว-กุ๊ดหล่ม(บ่อน้ำจั้น)จะเป็นบ่อน้ำที่อยู่ริมน้ำโดยชาวบ้านจะไปขุดไวน้ำจะไหลออกมาใสสะอาดชาวบ้านใช้ดื่มเวลาไปเลี้ยงวัว-ควาย หาของป่าหรือหาปลา บ่อน้ำจั้นบางบ่อจะใช้ไม้ไผ่บ้านตัดยาวประมาณ 2 – 3 ขื่อ แล้วผ่าเป็นซีกเอาไปรองรับน้ำที่ไหลออกมาตลอดเวลาน้ำก็จะไหลมาตามไม้ไผ่ซึ่งมีเสาไม้รองรับไว้คล้ายทำน้ำตก ชาวบ้านจะใช้อุปโภคบริโภคได้เป็นอย่างดี ส่วนบ่อน้ำดินจะอยู่ในเขตใกล้บ้านซึ่งหมู่บ้านดงสารจะมีบ่อน้ำดิน 3 - 4 บ่อ การเรียกชื่อบ่อน้ำจะเรียกบริเวณเจ้าของที่ หรือไม่กี่ชื่อผู้ริเริ่มขุดบ่อตรงนั้น เช่น บ่อพ่อทอน (ชาวบ้านเรียกบ่อน้ำสร้างพ่อทอน) บ่อพ่อกางส์ บ่อสร้างวัดสมัยก่อนชาวบ้านจะนิยมขุดบ่อที่วัด เพื่อพระสงฆ์จะได้สะดวกในการใช้อุปโภคบริโภค โดยจะใช้ไม้เนื้อแข็งทำเป็นแผงกั้นดินที่จะทรุดตัวลงไปตลอดจนถึงบริเวณที่เป็นหินแข็งชาวบ้านเรียกว่า “ลงแข็ง” โดยชาวบ้านจะช่วยกันขุดหรือ เมื่อถึงเดือนเมษายนของทุกปีจะมีการช่วยกันขุดลอกบ่อเดิมให้ลึกลงไปเพื่อให้ได้น้ำมาก เป็นบ่อน้ำที่ใช้ทั้งกินทั้งอาบมีทั้งของส่วนรวมและส่วนบุคคล ซึ่งเป็นบ่อดินชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ทั้งชุมชนและช่วยกันดูแลรักษา เช่น ห้ามบุคคลลงอาบถ้าจะให้อาบให้ตักขึ้นมาอาบ วิธีการเอาน้ำขึ้นมาจากบ่อก็โดยใช้ไม้ไผ่ส่งไฟ ทำเป็นขอยาว ๆ เกี่ยวกับถึงน้ำขึ้นลงไปตัก เรียกว่า “ไม้คันขอ” เพราะตรงสุดของไม้จะมีขอไว้เกี่ยวกับถึงน้ำแล้วใช้แรงดึงขึ้น ชาวบ้านบางครั้งถึงกับเกิดอุบัติเหตุลื่นตกลงไปจนได้รับอันตราย เพราะทำลื่นตรงที่ยืนดึงไม้คันขอ

ในปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าได้เปลี่ยนไปมาก ชาวบ้านนิยมใช้ไคปั่นน้ำประจำครัวเรือนประมาณ 90 เปอร์เซนต์ ซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ใช้พลังไฟฟ้า ลงทุนประมาณ 2,500 – 3,000 บาท ก็จะได้น้ำใช้อย่างสะดวกสบาย ส่วนอีก 10 เปอร์เซนต์ จะใช้บ่อน้ำบาดาลแบบมีคันโยก ลงทุนประมาณ 1,000 บาท ก็จะได้บ่อน้ำบาดาลแบบมีคันโยกไว้ใช้กัน ทางราชการได้มาขุดไว้ 2 บ่อ ที่โรงเรียนบ้านดงสาร 1 บ่อ และที่หน้าบ้านของนางกาลทอน แก้วศรีรัง 1 บ่อ แต่ในปัจจุบันได้เลิกใช้แล้ว สาเหตุมาจากน้ำที่โยกขึ้นมานั้นมีสีเหลืองขุ่น ประกอบกับการขุดเจาะน้ำใช้ของแต่ละครัวเรือนไม่มีปัญหาเจาะได้ทุกที่ ซึ่งปีงบประมาณ 2546 ทางราชการจะนำน้ำประปามาใช้ในหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนมากยังลงความเห็นว่ตอนนี้ยังไม่มีความจำเป็นน้ำอุปโภคบริโภคมีเพียงพอ ต้องการงบประมาณมาพัฒนาด้านการเกษตรกรรมมากกว่า เช่น การทำคลองส่งน้ำนาปรัง การพัฒนาที่ทำกิน การปรับปรุงแปลงเกษตรกรรม เป็นต้น



[illegible]

| ชนิดพืช/ของป่า | ผู้ใช้ประโยชน์ |       | ช่วงเวลาของการเก็บ (เดือน) |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     |     |  |
|----------------|----------------|-------|----------------------------|-----|------|------|-----|------|-----|-----|-----|-----|-----|-----|--|
|                | คน             | สัตว์ | ม.ค                        | ก.พ | มี.ค | เม.ย | พ.ค | มิ.ย | ก.ค | ส.ค | ก.ย | ต.ค | พ.ย | ธ.ค |  |
| ใบแสง          | ✓              | ✓     | x                          | x   | x    | x    | x   | x    | x   | x   | x   | x   | x   | x   |  |
| หมากแซว        | ✓              | ✓     |                            |     |      | x    |     |      |     |     |     |     |     |     |  |
| มะดัน          | ✓              | ✓     |                            |     |      |      |     |      | x   | x   |     |     |     |     |  |
| หมากกระเบา     | ✓              | ✓     |                            |     |      |      |     |      | x   | x   |     |     |     |     |  |
| หมากห้วลิง     | ✓              | ✓     |                            |     | x    | x    |     |      |     |     |     |     |     |     |  |
| หมากดำนิล      | ✓              | ✓     | x                          | x   | x    | x    | x   | x    | x   | x   | x   | x   | x   | x   |  |
| หมากหว่า       | ✓              | ✓     |                            |     |      | x    | x   |      |     |     |     |     |     |     |  |
| หมากเม่าขี้มด  | ✓              | ✓     |                            |     |      |      |     |      | x   | x   |     |     |     |     |  |
| หมกกระบก       | ✓              | ✓     |                            |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     | x   |  |
| หมากข้าวจี     | ✓              | ✓     |                            |     |      |      |     |      |     |     |     |     | x   | x   |  |

พืชอาหารประเภทเห็ด ส่วนมากจะสามารถพบเห็นได้ในช่วงก่อนฤดูฝน หรือฝนตกใหม่ ๆ ได้แก่

| ชนิดของเห็ด  | ช่วงเวลาของการเก็บ (เดือน) |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     |     |
|--------------|----------------------------|-----|------|------|-----|------|-----|-----|-----|-----|-----|-----|
|              | ม.ค                        | ก.พ | มี.ค | เม.ย | พ.ค | มิ.ย | ก.ค | ส.ค | ก.ย | ต.ค | พ.ย | ธ.ค |
| เห็ดปลวก     |                            |     |      |      |     |      |     |     | x   | x   |     |     |
| เห็ดกระด้าง  |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     | x   | x   |
| เห็ดเผาะ     |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |
| เห็ดเผาะหนัง |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |
| เห็ดหูหนู    |                            |     |      |      |     | x    | x   |     |     |     |     |     |
| เห็ดผึ้งทาม  |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |
| เห็ดเกลื้อ   |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |
| เห็ดแตก      |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |
| เห็ดทา       |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |
| เห็ดตีนแฮด   |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |
| เห็ดหัวหญ้า  |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |
| เห็ดคิน      |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |
| เห็ดละเือง   |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |
| เห็ดขาว      |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |
| เห็ดดำ       |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |

| ชนิดของเห็ด | ช่วงเวลาของการเก็บ (เดือน) |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     |     |
|-------------|----------------------------|-----|------|------|-----|------|-----|-----|-----|-----|-----|-----|
|             | ม.ค                        | ก.พ | มี.ค | เม.ย | พ.ค | มิ.ย | ก.ค | ส.ค | ก.ย | ต.ค | พ.ย | ธ.ค |
| เห็ดหน้าวัว |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |
| เห็ดแดง     |                            |     |      |      | x   | x    |     |     |     |     |     |     |

### พืชที่เป็นสมุนไพร ได้แก่

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                                                                                                           | ใช้รักษาโรค                                                                                            | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- กล้วยเหินทาม</li> <li>- ลักษณะ เป็นไม้เถา ลำต้นใช้ทำกบลอยเป็นอุปกรณ์จับปลาได้</li> </ul>                                          | <ul style="list-style-type: none"> <li>- รักษาโรคท้องบิด</li> </ul>                                    | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ให้นำรากของต้นกล้วยเหินทามาเผาไฟแล้วต้มดื่มเป็นประจำผู้ที่เป็นโรคท้องบิดจะหายจากอาการบิดได้</li> <li>- ผลกล้วยเหินทามชาวบ้านนิยมนำมารับประทานรสหอมหวาน</li> </ul>                                                                                   |
| 2.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ต้นข่อยท่ง</li> <li>- ลักษณะ เป็นไม้เตี้ย รากเหลือง ใบน้อยและสร้อยผลคล้ายหมากยอบ้าน แต่ผลเล็กกว่า พบมากที่ทามท่งพันชัน</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย</li> <li>- เลือดลมเดินสะดวก</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ใช้รากคองกับสุราขาว 1 ขวดใช้ราก 2 – 4 รากต้มก่อนรับประทานอาหารเช้า – เย็น ทุกวัน</li> <li>- ใช้ราก 1 กำมือ ต้มกับน้ำ 2 ขัน ให้เหลือน้ำ 1 ขัน ดื่มเช้า – เย็น ครั้งละ 1 แก้ว ทุกวันก่อนรับประทานอาหารเช้า ถ้าดื่มมากเกินไปจะทำให้หง่วงนอน</li> </ul> |
| 3.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- เป้าท่ง</li> <li>- ลักษณะเป็นพืชยืนต้น พบมากที่ทามท่งพันชัน ใบคล้ายใบเป่าป้าสีเหลืองขาว เรียว กลิ่นคล้ายต้นเป่าป้า</li> </ul>     | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ท้องอืด ท้องพอง</li> <li>- ปวดท้อง</li> </ul>                 | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ถ้ามีอาการปวดท้องที่ป้าทามให้ใช้รากเคี้ยวกินทันทีอาการทางท้องจะดีขึ้น</li> <li>- ใช้ราก 1 กำมือต้มกับน้ำ 2 ขัน ให้เหลือน้ำ 1 ขัน ใช้ดื่มแก้ท้องอืดที่ละ 1 แก้ว</li> <li>- ใช้รากคองกับสุราขาวดื่มเป็นประจำจะทำให้ระบบทางเดินอาหารดีขึ้น</li> </ul>  |

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                                                                                    | ใช้รักษาโรค                                                                                         | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                                                                                         |
|----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 4.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- เครือเป็น</li> <li>- ลักษณะเป็นพืชมชอบอยู่ตามหนองน้ำเป็นไม้เถาพุ่ม ใบอ่อนสีคล้ำ ๆ</li> </ul>               | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้โรคท้องบิด</li> <li>- โรคกระเพาะอาหาร</li> </ul>        | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ใช้นางเป็นเผาไฟแล้วต้มดื่ม น้ำจะออกสีเหลือง ๆ แดง ๆ (นางเป็นคือกิ่งเป็นกิ่งที่งอกออกมาประมาณ 1 ปี)</li> <li>- ใ้ยอดอ่อน ๆ ใบอ่อน ๆ ของเครือเป็นรับประทานเป็นผักสดกับลาบ ก้อย ปิ้งปลา</li> </ul>                                           |
| 5.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- เครือตาปลา</li> <li>- ลักษณะ เป็นไม้เถาวัลย์เลื้อยกับต้นไม้อื่น ๆ ใบเล็กมน</li> </ul>                      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้โรคกระเพาะอาหาร</li> <li>- แก้โรคตับ</li> </ul>         | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้โรคกระเพาะอาหาร ให้ตัดเครือตาปลาเป็นท่อน ๆ แล้วต้มดื่มทุกวันอาการจะหายดี</li> <li>- แก้โรคตับ ให้ตัดเครือตาปลาเป็นท่อน ๆ ผสมกับผากห้วลิง ต้มดื่มทุกวัน (ผากห้วลิงคือ กาฝากที่ขึ้นอยู่ตามต้นห้วลิง บางพื้นที่เรียกต้นห้วมาน)</li> </ul> |
| 6.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- นมน้อย</li> <li>- ลักษณะเป็น ไม้เถาวัลย์ ชอบขึ้นตามทาม ผลสุกสีแดง รสหวาน ชาวบ้านนิยมนำรับประทาน</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- เป็นยาระบายอ่อน ๆ</li> <li>- แก้โรคกระเพาะอาหาร</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ใช้ราก หรือ ลำต้นต้มดื่ม 1 ถ้วยจะระบายท้องได้ดี</li> <li>- ตัดต้นนมน้อยเป็นท่อน ๆ ต้ม หรือ ถ้าก่อนดื่มให้นำไปเผาไฟก่อนจะทำให้มีกลิ่นหอม และน้ำที่ต้มมีสีเหลืองแดงนำรับประทานยิ่งขึ้น</li> </ul>                                           |
| 7.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- กะเบา</li> <li>- เป็นไม้ยืนต้นสูงใหญ่ ชอบขึ้นตามป่าทาม</li> </ul>                                          | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้โรคผิวหนัง เช่น โรคหิด กลากเกลื้อน โรคเรื้อน</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ผล หรือ หมากกะเบา ถ้ากินมากจะมีอาการเมา</li> <li>- ใช้เป็นเหยื่อล่อเบ็ดปลาชวย ปลาป้อม ปลา ยาง ปลาปิ้ง ฯลฯ</li> <li>- ใช้เมล็ดบดให้ละเอียดผสมกับน้ำมันหมู รักษาโรคผิวหนัง</li> </ul>                                                       |
| 8.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- เสียวน้ำ</li> <li>- ลักษณะ เป็นไม้เถาพุ่ม บางคนเรียกกะแซ่น้ำ</li> </ul>                                    | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้โรคนิ่ว</li> </ul>                                      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ใช้ลำต้นและราก ผสมต้นอินทนิลต้มดื่มในอัตราส่วนเท่า ๆ กัน ต้มทุกวันทีกระหายน้ำ เช่น พกพาใส่กระติกไปด้วย แก่นิ่วได้คืนักแล</li> </ul>                                                                                                       |
| 9.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แสง</li> </ul>                                                                                             | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้พิษปลาฉกปัก</li> </ul>                                  | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ใช้รากเคี้ยวหรือฝนทาบริเวณที่โดนปลาฉก</li> </ul>                                                                                                                                                                                          |



| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                | ใช้รักษาโรค                                                    | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|----------|-----------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|          | - ลักษณะเป็น<br>หญ้ากอลำแข็ง<br>สูงท่วมหัวใบ<br>เรียวยาวเล็ก    | - แก้วริดสีดวงลำไส้                                            | ปักจะหาชนิดนี้<br>- แก้วริดสีดวงลำไส้ ด้วยการนำลำแขมมาต้มดื่ม<br>- ลำต้นชาวบ้านใช้ทำที่อยู่อาศัย ทำขี้ข้าว ด้วย<br>การสานเป็นแผ่นแล้วนำขี้วัวขี้ควายผสมดิน<br>โปนมาทาจะทำให้แข็งแรงทนทาน                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
| 10.      | - หญ้าดอกขาว<br>(ต้นคันช้าง)<br>- เป็นไม้ต้นเล็ก<br>ใบนูน       | - รักษาแผลสด<br>- หยอดเลือด<br>- ยาอยู่กำแม่ลูก<br>อ่อน        | - แผลสด หรือ หยอดเลือด ให้ใช้ยอดสด หรือ<br>ใบเขียวอ่อน บดให้ละเอียดทา ปอก บริเวณที่<br>เป็นแผล หรือ เลือดออก ถ้าใช้เกี่ยวกับน้ำลาย<br>จะสมานแผลได้ดีมาก<br>- ยาอยู่กำแม่ลูกอ่อน ให้ใช้รากเผาไฟต้มดื่ม<br>อาบ ทุกวัน จะมีกลิ่นหอม ช่วยสมานแผล ได้<br>เลือดลม ชาวบ้านเชื่อว่าช่วยรักษาปลายเลือด<br>ด้วย (ปลาย เป็น ผิวนิดหนึ่ง คืนวันพระ วัน<br>ศีล จะออกมาส่งเสียงเรียกลูกคล้ายไก่แม่ลูก<br>อ่อน เป็นแสงสีขาวนวล ไก่ หรือ เป็ด<br>ออกมาบินกลืนเลือดจากแม่ลูกอ่อนที่ได้ลูก<br>ใหม่ นวยพวย อุดทุม ผู้กันปลายประจำ<br>หมู่บ้าน เล่าว่า ถ้าแม่ลูกอ่อนที่โดนปลายสิง<br>จะมีอาการวิงเวียนศีรษะ หน้ามืด สิวสาร<br>ไม่ได้ และตายในที่สุด วิธีกันปลายเข้าสิงใช้<br>ฝ้ายผูกคอ ผูกแขน ผูกขา ลงคาถาไว้ทั้งแม่และ<br>ลูกจะได้รับความปลอดภัย ค่าคายของนาย<br>พวย อุดทุม เงิน 1 บาท ดอกไม้ขาว 1 คู่<br>เทียน 1 คู่) |
| 11.      | - ต้นประดู่<br>- ลักษณะเป็นไม้<br>เนื้อแข็ง ยืนต้น<br>เปลือกหนา | - แก้วเจ็บหลัง ปวด<br>เอว<br>- แก้วพิษปลาไฟไร<br>- ยารักษาท้อง | - แก้วเจ็บหลัง ปวดเอว ชูดเปลือกประดู่อ่อน<br>เปลือกแดงอ่อน ต้นมะไค้น และต้นเป้าบ้าน<br>ให้ใช้ผ้าดำห่ม ห่อ แล้วนั่ง ประคบบริเวณที่<br>ปวดจะหายดี<br>- แก้วพิษปลาไฟไร ให้ใช้ลำไม้ประดู่เผาไฟและ<br>รมบริเวณโดนพิษปลาไฟไรจะหายดี                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                                                                                   | ใช้รักษาโรค                                                                                                                    | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|          |                                                                                                                                                    |                                                                                                                                | ชาวประมงพื้นบ้านจะนิยมทำขึ้นเรือด้วยไม้ประคูลี่ 2 – 4 ชั้น เพื่อใช้แก้พิษเมื่อโดนปลาฉลามแทงจะรีบถอดขึ้นเรือรอมควันไฟทันที                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| 12.      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ใผ่ป่า</li> <li>- ลักษณะเป็นไม้มีหนามเป็นกอเพื่อย</li> </ul>                                              | <ul style="list-style-type: none"> <li>- รักษาเส้นเอ็น</li> <li>- รักษาโรคปัสสาวะขัด</li> <li>- รักษาทวารกึ่ง - ฮาก</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- รักษาเส้นเอ็น ให้ใช้ตาไม้ใผ่ป่าต้มดื่ม เส้นเอ็นบริเวณที่เจ็บปวดจะหายดี</li> <li>- รักษาโรคปัสสาวะขัด ให้ใช้รากต้นใผ่ป่าต้มดื่มทุกวันอาการปัสสาวะขัดจะหายดี</li> <li>- รักษาทวารกึ่ง – ฮาก ให้นำผิวไม้ใผ่มาคั่วต้มให้ทารกดื่มจะหายดีนักแล</li> </ul>                                                                                                                   |
| 13.      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ต้นหูลิง (ต้นหุมาน)</li> <li>- ลักษณะเป็นไม้เนื้อแข็งทำฟันได้ดี บางต้นเลื้อยไปตามต้นไม้อื่นได้</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ยาละลาย</li> <li>- ยาล้างโรค</li> <li>- ทารกถ่ายเหนียว ขางตาลขโมย</li> </ul>          | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ยาละลาย ให้ใช้ผล (หมากหูลิง) ซึ่งจะมียาสเปรี้ยว ให้เคี้ยวกินหรือรับประทานกับเกลือ ถ้ารับประทานมากอาจจะกลายเป็นโรคท้องเดินท้องร่วงได้</li> <li>- ยาล้างโรค ถ้าเราป่วยแล้วหายจากโรคอะไรก็ได้ ให้ใช้เปลือกต้นหูลิง ต้มดื่ม จะทำให้โรคนั้น ๆ หายจากเราไปเด็ดขาด</li> <li>- ทารกถ่ายเหนียว ขางตาลขโมย ให้ใช้ลำต้นต้มหรือแช่น้ำดื่มทารกจะถ่ายได้สะดวก ไม่เป็นขาง</li> </ul> |
| 14.      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ต้นเสี้ยว</li> <li>- ลักษณะเป็นไม้ยืนต้น ชอบขึ้นบริเวณที่ทำคูทำฝายได้ดี</li> </ul>                        | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้ปวดท้อง เป็นบิด</li> <li>- สมานลำไส้</li> </ul>                                    | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ให้ใช้ยอดอ่อนต้มดื่ม และเป็นตัวยาเข้ากับยาอื่น</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| 15.      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- มะเฟืองน้ำ</li> <li>- ลักษณะ ใบคล้ายใบมะยม</li> <li>- หนามหรือผล สีแดง ชอบขึ้นอยู่ตามทาง</li> </ul>       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- เป็นยากระษัยแก้ปวดเมื่อย</li> </ul>                                                   | <ul style="list-style-type: none"> <li>- เปลือกและแก่นใช้ต้มดื่ม</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                       | ใช้รักษาโรค                                             | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                                 |
|----------|----------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 16.      | - ต้นแสง<br>- ลักษณะ เป็นไม้<br>ยืนต้น ต้นสูง<br>ใหญ่ให้ร่มเงาได้<br>ดี                | - รักษาโรคปวด<br>เมื่อย เจ็บเส้นเอ็น                    | - ยอดอ่อน ใบอ่อน ใช้เป็นผักสด นึ่ง แกง<br>- เปลือก ลำต้น ใช้เป็นตัวยาต้มดื่ม แก้ปวด<br>เมื่อยตามร่างกาย                                                                                                                    |
| 17.      | - แช่ว (ต้นหมาก<br>แช่ว)                                                               | - แก้โรคท้องบิด<br>- ยาระบาย                            | - เอารากมาต้มดื่ม แก้โรคบิดได้ดี<br>- เอาผลมารับประทานเป็นยาระบาย                                                                                                                                                          |
| 18.      | - ต้นหว่า<br>- ลักษณะ เป็น ไม้<br>ใหญ่เนื้อแข็ง ที่<br>น้ำท่วมก็ขึ้นได้ดี              | - ยาระบาย                                               | - ใบอ่อน หรือ ยอดอ่อน รับประทานจะทำให้<br>ท้องเดิน เปลือกชาวบ้านใช้แช่น้ำผสม<br>ใส่เดือนไม่ให้ตัวลื่นในการใช้เป็นเหยื่อเบ็ด<br>- รากนำมาต้มดื่มเป็นยาระบายท้องได้<br>- ผลที่สุกรสหวาน อร่อย รับประทานจะทำให้<br>ปวดท้องได้ |
| 19.      | - หมากนมวัว<br>- ลักษณะเป็นไม้<br>หนามต้นใหญ่<br>ดอกมีกลิ่นหอม<br>ผลสีเหลือง<br>มะปราง | - เพิ่มน้ำนมแม่อยู่<br>กรรม (หญิงที่<br>คลอดบุตรใหม่ ๆ) | - ใช้ราก หรือ ลำต้น มาต้มให้หญิงคลอดบุตร<br>ใหม่ ๆ จะช่วยประสานครมได้                                                                                                                                                      |
| 20.      | - เครือสุด<br>- ลักษณะ เป็น ไม้<br>เถาวัลย์ขึ้นอยู่<br>ตามป่าทาม                       | - แก้ไข้ป่า                                             | - ชาวบ้านใช้เครือสุดตัดเป็นท่อน ๆ ต้มดื่มแก้<br>โรคไข้ป่า<br>- ชาวบ้านนิยมใช้เครือสุดมาทำถักลอบถัก<br>เจียดเป็นอุปกรณ์การประมงจำจัด                                                                                        |
| 21.      | - ต้นท่มน้ำ                                                                            | - แก้พยาธิ วัว -<br>ควาย                                | - วิธีใช้ ให้นำใบต้นท่มน้ำมาตำ หรือต้มเคี้ยว<br>เอาน้ำที่ได้ไปกรอกให้วัว ควายกิน จะฆ่า<br>พยาธิในลำไส้ของวัว ควายได้ดีมาก<br>- เป็นไม้ที่นิยมขึ้นบริเวณน้ำท่วมถึง ชาวบ้าน<br>นำไปทำแอก ทำคันไถไว้ไถนา                      |
| 22.      | - ผักดินหุ้ง (ดิน<br>รูง)<br>- ลักษณะ เป็นพืช                                          | - แก้ท้องอืด ท้อง<br>ลม ท้องจุกเสียด                    | - วิธีการใช้รักษาโรค ให้นำรากผักดินหุ้งมาต้ม<br>ดื่มแก้ท้องจุกเสียดได้ผลดี<br>- ชาวบ้านนิยมทำเป็นผักใช้แกง นึ่ง เป็นผักสด                                                                                                  |

| ลำดับที่ | ข้อพิพาท / ลักษณะ                                                               | ใช้รักษาโรค                                                                        | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                                                      |
|----------|---------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|          | ล้มลุก ขอบขึ้นตามทุ่ง หรือ ทาม ใบสามง่าม ต้นเดี่ยว รากเป็นคิ้วขด ๆ แบบเท้าตะขาบ |                                                                                    | ร่นไฟ รสขมออกหวานมากกว่า                                                                                                                                                                                                                        |
| 23.      | - ต้นกุ่ม                                                                       | - ยาบำรุงกำลัง                                                                     | - ขอบขึ้นตามริมหนองน้ำ ชาวบ้านนำยอดอ่อน ๆ มาคั้นสับรับประทานเป็นยาบำรุงกำลังได้ดีนัก                                                                                                                                                            |
| 24.      | - ต้นคัตเถาหนาม<br>- ลักษณะ เป็นไม้เถา มีหนาม ขอบขึ้นอยู่ตามป่าดง หรือป่าทาม    | - ยาบำรุงน้ำนมแม่<br>ลูกอ่อน<br>- ยารักษาโรค<br>บาดแผลเน่าเปื่อย<br>จากพิษสุนัขกัด | - ยาบำรุงน้ำนมให้แม่ลูกอ่อน นำรากต้นคัตเถา มาต้มดื่มจะทำให้มีน้ำนมมากขึ้น<br>- ยารักษาโรคบาดแผลเน่าเปื่อยจากพิษสุนัขกัด<br>ให้นำรากของต้นคัตเถา มาฝนทาบริเวณบาดแผลที่เน่าเปื่อยจะหายดีนักแล ถ้ามีกลีเมือกอาจะมีประสิทธิภาพของยามากขึ้น          |
| 25.      | - ต้นจาม                                                                        | - รักษาความดันโลหิตสูง                                                             | - ให้ใช้รักษาความดันโลหิตสูง ใช้เปลือกและแกนเผาไฟต้มดื่มทุกวัน<br>- เป็นไม้ขนาดใหญ่ดอกสีแสดสวยงาม<br>ชาวบ้านนิยมนำดอกจามมาประกอบอาหารด้วยการชุบ และนำไปทอดของใช้สอยได้                                                                          |
| 26.      | - ยานาง                                                                         | - เป็นยาเย็น<br>- แก้อาหารเป็นพิษ                                                  | - เป็นไม้เถาวัลย์มีขึ้นอยู่ทั่วไป ชาวบ้านนิยมใช้ใบยี่เอาน้ำสีเขียวมาประกอบอาหารเป็นยาเย็น เช่น แกงใส่หน่อไม้ แกงใส่หอย ใช้แก้อาหารเป็นพิษ หรือกันเบื้อ เช่น การแกงเห็ดต่าง ๆ ถ้าเรากลัวเห็ดเป็นพิษก็ให้เอาน้ำยานางแกงใส่ด้วยสารพิษจะจัดหายไปได้ |
| 27.      | - หมากผีพวน<br>- ลักษณะเป็นเถาวัลย์แข็งใบชา                                     | - เป็นยาเย็น แก้ท้อง<br>บิด                                                        | - เครื่องหมากผีพวนชาวบ้านนำมาทำกอลบอุปกรณ์จับปลา ผลไม้ที่สุกเป็นหวีสีแดง รสหวาน อร่อย หรือ จะนำมาทานเป็นอาหารว่างก็ได้<br>- นำเครื่องคัตเป็นท่อน ๆ มาแช่น้ำดื่มแก้ท้อง                                                                          |

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                                                            | ใช้รักษาโรค                                                                                                        | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                            |
|----------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|          |                                                                                                                             |                                                                                                                    | บิด                                                                                                                                                                                                   |
| 28.      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ต้นข้าวจี</li> <li>- ลักษณะเป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก ใช้เปลือกทำเชือกได้ดี</li> </ul>    | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้ท้องร่วง แก้โรคบิด</li> </ul>                                          | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ใช้รากต้มดื่มแก้โรคท้องบิด ท้องร่วง</li> <li>- ผล ต้นข้าวจี ผลสุก รสหวานอร่อย ชาวบ้านไปป่านิยมรับประทานช่วงเดือนพฤศจิกายน</li> </ul>                         |
| 29.      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- กระโดนน้ำ</li> <li>- ลักษณะเป็นไม้สูงทนน้ำ</li> </ul>                              | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้โรคท้องร่วง</li> </ul>                                                 | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ชาวบ้านนิยมนำใบอ่อน ๆ มารับประทานเป็นผักสด กับ ลาบปลา ก้อยปลา ปลีงปลา จะมีรสผาด</li> <li>- แก้โรคท้องร่วงด้วยการนำเปลือกไปปิ้งไฟ แฉ่น้ำดื่มทุกวัน</li> </ul> |
| 30.      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ต้นเหมือดเมียง</li> <li>- ลักษณะเป็นไม้ขนาดกลาง</li> </ul>                         | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ</li> </ul>                                             | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ยอดอ่อน หรือ ใบอ่อน เป็นผักสดรับประทาน</li> <li>- แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ ด้วยการนำลำต้นมาต้มดื่ม</li> </ul>                                                      |
| 31.      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ต้นส้มกุ้ง</li> <li>- ลักษณะ เป็นไม้พุ่มเล็กขึ้นอยู่ทั่วไปตามริมหนองน้ำ</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้โรคท้องอืด</li> </ul>                                                  | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ยอดอ่อน หรือใบอ่อน ใช้รับประทานเป็นผักสด มีรสเปรี้ยว ผาด นิด ๆ</li> <li>- แก้ท้องอืดด้วยการรับประทานผักสด หรือนำลำต้น ไปต้มดื่ม</li> </ul>                   |
| 32.      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ผักขี้ขม</li> <li>- ลักษณะ เป็นพืชตระกูลหญ้า ชอบขึ้นตามริมหนองน้ำ</li> </ul>       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ยาบำรุงธาตุ บำรุงกำลัง</li> </ul>                                         | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ชาวบ้านนิยมนำผักขี้ขมมาประกอบอาหาร เช่น แกงไก่ แกงปลา มีรสขม</li> <li>- เคี้ยวเอาน้ำขมดื่มบำรุงกำลังดีนักแล</li> </ul>                                       |
| 33.      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- บัวเผื่อนแดง</li> <li>- ลักษณะเป็นบัวสายชอบขึ้นตามหนองน้ำทั่วไป</li> </ul>         | <ul style="list-style-type: none"> <li>- แก้ร้อนใน รักษาฝี</li> </ul>                                              | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ชาวบ้านนิยมนำมารับประทานสด หรือแกงส้มแก้ร้อนในได้ หรือ รักษาฝีด้วยการลอกเปลือกสายบัวแล้วบดทำละออยคมาพอกที่ฝีจะหายดี</li> </ul>                               |
| 34.      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ต้นกระแต้</li> <li>- ลักษณะเป็นไม้เถาวัลย์ใบเป็น</li> </ul>                        | <ul style="list-style-type: none"> <li>- รักษาแผลสุกดิบ</li> <li>- สุกเปื่อย</li> <li>- รักษาแผลที่เป็น</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- วิธีการรักษาให้ใช้ยอดของต้นกระแต้บดให้ละเอียดมาพอกที่เป็นแผลจะหายดี</li> </ul>                                                                               |

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                                                                      | ใช้รักษาโรค                                                                                    | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|          | ขน ดอกสีม่วง<br>ขาว ยอดคล้ำ                                                                                                           | หนอง                                                                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| 35.      | - เครือตดหมา<br>- ลักษณะเป็น<br>เถาวัลย์ชอบขึ้น<br>ตามริมบึง หรือ<br>โนนทั่วไป ริม<br>หนองเป็น                                        | - แก้ท้องอืด<br>- แก้โรคไก่อท้องร่วง                                                           | - ใช้รากแช่น้ำดื่มกิน<br>- ใช้รากแช่น้ำทำข้าวเกรียบทั้งพองและอ่อยยัด                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 36.      | - หญ้าคา                                                                                                                              | - แก้พิษงูกัด<br>- แก้ไข้ขึ้น<br>- รักษาแผลสด                                                  | - แก้พิษงูกัด ด้วยการนำใบบิดเป็นเกรียวให้<br>เป็นเชือกผูกรัดเหนือแผลที่งูกัด แล้วใช้ราก<br>เคี้ยวกินแก้พิษทันที เพื่อนำส่งโรงพยาบาล<br>ต่อไป<br>- แก้ไข้ขึ้นด้วยการขยี้ใบสดของหญ้าคา ใบสด<br>ของใบไม้ไผ่สังไฟ และใบสดของพุทรา<br>ผสมกันใส่น้ำวกใส (น้ำวกใส คือ น้ำขาว<br>ขาว ทำได้โดย น้ำข้าวสารมาแช่น้ำแล้วใช้มือ<br>ขาวเอาน้ำนั้น) แล้วเอามาใส่หัว หรือศีรษะ<br>ของเด็กอาการไข้ขึ้นจะลดลงทันที<br>- รักษาแผลสด ด้วยการใช้น้ำรากฝนทาแผล |
| 37.      | - ต้นหนามแท่ง<br>(ต้นคนทา)<br>- ลักษณะ เป็นไม้<br>ยืนต้นมีหนาม<br>แข็งเกิดตาค้าง<br>ทั่วไป ถ้าเหยียบ<br>หนามแท่งจะมี<br>พิษเจ็บปวดมาก | - ทำผงซักฟอก<br>- เป็นดั่ง<br>- แก้ไข้ขึ้นสูง<br>- ทำยาสระผม หรือ<br>ฆ่าเชื้อราบนหนัง<br>ศีรษะ | - ทำผงซักฟอก ให้ใช้ผลของต้นหนามแท่ง ผล<br>ที่แก่ หรือ อ่อนก็ได้ ปลูกเอาแกนข้างในขยี้<br>ผสมกับน้ำใช้ซักผ้าได้ขาวสะอาดดี<br>- เป็นดั่ง ใช้ไฟเผาต้นหนามแท่งดิบ ๆ แล้วใช้<br>จี๋เถาผสมกับน้ำกรองเอาน้ำไปเป็นส่วนผสม<br>ในการทำหม้อคราม(ทำเสื้อดำหม้อ ซึ่งเป็น<br>การย้อมสีผ้าพื้นบ้านทางภาคอีสาน)<br>- แก้ไข้ขึ้นสูง ให้ใช้รากของต้นหนามแท่งมา<br>แช่น้ำสะอาดให้คนป่วยดื่มจะลดไข้สูงได้<br>- ให้ทำคล้ายทำผงซักฟอแต่ใช้นาสระผม               |
| 38.      | - เครือพายถง<br>- ลักษณะ เป็น                                                                                                         | - แก้วริมฝีปากเปื่อย<br>(ปากนกกระจอก)                                                          | - การรักษาบาดแผล ให้ใช้ยางของเครือพายถง<br>ทาใสบริเวณที่เป็นแผล เช่น ขอบริมฝีปาก                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                           | ใช้รักษาโรค                                                  | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|----------|--------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|          | เถาวัลย์ ชอบ<br>เลื้อยขึ้นตาม<br>ต้นไม้อื่น ๆ มี<br>ยางข้นสีขาว                            | - รักษาบาดแผลฉีก<br>ฉีก<br>- ใช้รักษาโรคตา<br>แดงฉีก ควบ     | (โรคปากนกกระจอก ชาวบ้านเรียกว่าสบหี<br>ไก่)จะหายดีนักแล<br>- ใช้รักษาโรคตาแดงฉีก ควบ<br>กบดให้ละเอียดผสมกับเกลือเป่าใส่ตาฉีก<br>ควบด้วยก้านมะละกอ หรือใช้ขี้เถ้า<br>(อุปกรณ์ฉีดน้ำของชาวบ้าน) ฉีดใส่ตาฉีก<br>ควบที่แดง                                                                                                              |
| 39.      | - ไคร้หางนาค<br>- เป็นไม้ใบเล็ก ๆ<br>ลำเหนียวแข็ง<br>คล้าย ๆ เถาวัลย์<br>นำไปทำกลอง<br>ได้ | - เป็นยาเย็น รักษา<br>ระบบทางเดิน<br>อาหาร<br>- แก้กระหายน้ำ | - การรักษาหรือการใช้ ให้นำใบมาขยี้ผสมกับ<br>น้ำ กรองเอาน้ำเขียว ๆ ดื่มเป็นประจำจะทำ<br>ให้ระบบทางเดินอาหารดีขึ้น<br>- แก้กระหายน้ำด้วยการเคี้ยวใบ จะทำให้มี<br>น้ำลาย มีความกระชุ่มกระชวย เวลากระหาย<br>น้ำ จะทำให้หายอยากน้ำ<br>- ชาวบ้านมักนำไปทำกลอง กงไซ ใบนำไป<br>เป็นผักสดรับประทานกับปลิงปลา ลาบ ก้อย<br>จะมีรสขม หวาน อร่อย |
| 40.      | - ผักถอบแถบ<br>- ลักษณะเป็นไม้เถา                                                          | - รักษาโรค<br>กระเพาะอาหาร                                   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| 41.      | - ต้นหมากคันเค็ด<br>- ลักษณะ เป็นพืช<br>ล้มลุก ชอบขึ้น<br>ในฤดูฝน ผลยาว<br>ๆ เรียงเม็ด     | - รักษาโรคไอ<br>คอตแห้ง<br>- ยาระบาย                         | - วิธีใช้ ให้กลืนลมหายใจตอนเอารากต้น<br>คันเค็ด มาลนไฟแล้วแช่น้ำประมาณ 30 นาที<br>ใช้ดื่มแก้ไอได้ผลดี<br>- ยาระบายท้อง ให้ใช้ยอดอ่อนต้ม นึ่ง เป็นผัก<br>รับประทานจะระบายท้องได้ดีเหมือน<br>รับประทานมะละกอสุก                                                                                                                       |
| 42.      | - ต้นตำบัก<br>- ลักษณะ เป็นพืช<br>ล้มลุก เถาเนื้อทำ<br>เป็นปล้อง ๆ<br>อวบ                  | - รักษาโรคฝี                                                 | - ใช้รากฝนทาบริเวณรอบ ๆ หัวฝี จะหายดีนัก<br>แล                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| 43.      | - มะดัน                                                                                    | - ยาระบายท้อง                                                | - ผล หรือใบอ่อน ชาวบ้านนิยมนำมารับประทาน<br>เป็นผักสด มีรสเปรี้ยว นำมาประกอบอาหาร                                                                                                                                                                                                                                                   |

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                   | ใช้รักษาโรค                       | วิธีการใช้                                        |
|----------|----------------------------------------------------|-----------------------------------|---------------------------------------------------|
|          |                                                    |                                   | แทนมะนาวได้<br>- รากใช้ต้มดื่ม ใช้เป็นยาระบายท้อง |
| 44.      | - พังคิ<br>- เป็นไม้ต้นเล็ก ๆ<br>ใบหนาชา รากมีรสขม | - แก้ท้องอืด<br>ท้องเฟ้อ ท้องขึ้น | - ใช้รากต้มดื่มแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ จะมีรสขม        |

**พืชสมุนไพรที่ชาวบ้านใช้ทั่วไป รักษาอาการโรค**

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                  | ใช้รักษาโรค                          | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                       |
|----------|-----------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | - หญ้าควยง ตัวผู้<br>- ลักษณะ ถ้าเป็นต้นผู้จะมีดอกยาว ๆ ปีกผ้า ปีกเท้าที่เดินผ่าน | - รักษาอาการโรค (โรคหนองใน ฝีมะม่วง) | - การใช้ผสมกับตัวยาคือรักษาโรค(ผสมกับต้นหญ้าควยงตัวผู้ 1 ส่วน หญ้าควยงตัวเมีย 1 ส่วน แกนยาวควั่นสับปะรด 1 ส่วน ตาไม้ไผ่บ้าน 7 ตา หินสับเท่าหัวแม่มือ 2 ก้อน)                                     |
| 2.       | - ต้นสับปะรด                                                                      | - รักษาอาการโรค (โรคหนองใน ฝีมะม่วง) | - ให้ใช้ส่วนบริเวณใต้ผลสับปะรด ที่เป็นแกนยาว ปลอกเปลือกด้านนอกออก (ผสมกับต้นหญ้าควยงตัวผู้ 1 ส่วน หญ้าควยงตัวเมีย 1 ส่วน แกนยาวควั่นสับปะรด 1 ส่วน ตาไม้ไผ่บ้าน 7 ตา หินสับเท่าหัวแม่มือ 2 ก้อน) |
| 3.       | - ตาไม้ไผ่บ้าน                                                                    | - รักษาอาการโรค (โรคหนองใน ฝีมะม่วง) | - ให้ใช้ส่วนตาไม้ไผ่บ้าน 7 ตา เป็นส่วนผสมของตัวยาคือ                                                                                                                                             |
| 4.       | - หญ้าควยง ตัวเมีย<br>- ลักษณะ เป็นต้นตัวเมียจะมีลักษณะเข้แดงไม่มีดอก             | - รักษาอาการโรค (โรคหนองใน ฝีมะม่วง) | - วิธีการใช้ (ผสมกับต้นหญ้าควยงตัวผู้ 1 ส่วน หญ้าควยงตัวเมีย 1 ส่วน แกนยาวควั่นสับปะรด 1 ส่วน ตาไม้ไผ่บ้าน 7 ตา หินสับเท่าหัวแม่มือ 2 ก้อน)                                                      |



พืชสมุนไพรที่ชาวบ้านใช้ทั่วไป รักษาฝีหนองธรรมดา

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                                        | ใช้รักษาโรค                                                              | วิธีการใช้                                                                                                                              |
|----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ต้นหมีหอม</li> <li>- ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นมีกลิ่นหอม</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- รักษาโรคฝีหนองธรรมดา</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ให้ใช้รากของต้นหมีหอมฝนใส่หินเป็นวันทาใส่บริเวณฝีให้ทั่วน้ำยาจะกัดให้ฝีแตก และหายดี</li> </ul> |

พืชสมุนไพรที่ชาวบ้านใช้ทั่วไป รักษาโรคฝีปอนเอียน (ฝีที่รักษาที่หนึ่งหายแต่จะไปโผล่อีกที่หนึ่ง เรื่อย ๆ)

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                                                                      | ใช้รักษาโรค                                                            | วิธีการใช้                                                                                                       |
|----------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ต้นเข็มแดง</li> <li>- ลักษณะ เป็นไม้พุ่มเตี้ยชอบขึ้นตามป่าทั่วไป มีดอกสีแดง</li> </ul>       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- รักษาโรคฝีปอนเอียน</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ให้ใช้รากเข็มแดงและเข็มขาวฝนทาบริเวณที่เป็นฝีปอนเอียนจะหายดี</li> </ul> |
| 2.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ต้นเข็มขาว</li> <li>- ลักษณะ เป็นไม้พุ่มสูงกว่าเข็มแดง ดอกสีขาวมีขึ้นทั่วไปตามป่า</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- รักษาโรคฝีปอนเอียน</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ให้ใช้รากเข็มแดงและเข็มขาวฝนทาบริเวณที่เป็นฝีปอนเอียนจะหายดี</li> </ul> |

พืชสมุนไพรที่ชาวบ้านใช้ทั่วไป รักษาโรคไอ

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                                                                     | ใช้รักษาโรค                                                                              | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                                                              |
|----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ต้นหมากคั่นเค็ด</li> <li>- ลักษณะ เป็นพืชล้มลุก ชอบขึ้นในฤดูฝน ผลยาว ๆ เรียงเม็ด</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- รักษาโรคไอคอตแห้ง</li> <li>- ยาระบาย</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- วิธีใช้ ให้กลืนลมหายใจถอนเอารากต้นคั่นเค็ด มาลนไฟแล้วแช่น้ำประมาณ 30 นาที ใช้ดื่มแก้ไอได้ผลดี</li> <li>- ยาระบายท้อง ให้ใช้ยอดอ่อนต้ม นึ่ง เป็นผักรับประทานจะระบายท้องได้ดีเหมือนรับประทานมะละกอสุก</li> </ul> |

พืชสมุนไพรที่ชาวบ้านใช้ทั่วไป รักษาโรคท้องบิด

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                                                           | ใช้รักษาโรค                                                              | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|          | <ul style="list-style-type: none"><li>- คื่นช่ายอึ้ง</li><li>- ลักษณะเป็นพืชล้มลุก พบได้ตามสวนครัวหรือตามทุ่งพัน</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>- โรคท้องบิด ท้องเป็นมูก</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>- นำคื่นช่ายอึ้งประมาณ 1 กำมือไปต้มน้ำ 1 ขัน น้ำยาจะออกสีขาว ๆ เทใส่แก้ว 1 แก้วผสมน้ำตาลทราย 2 ช้อนแกง คนให้น้ำตาลละลายแล้วดื่มให้หมด ประมาณ 30 นาที – 60 นาที ดื่มอีกแก้วที่ 2 จะทำให้ระบบทางเดินอาหารดีขึ้นและหายจากโรคบิด</li></ul> |

พืชสมุนไพรที่ชาวบ้านใช้ทั่วไป รักษาโรคเบาหวาน

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                                                                 | ใช้รักษาโรค                                                       | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                                 |
|----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | <ul style="list-style-type: none"><li>- คื่นมอนแก้ว</li><li>- ลักษณะ เป็นพืชยืนต้น ชาวบ้านนิยมปลูกเลี้ยงหม่อน ทำผ้าไหม</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>- รักษาโรคเบาหวาน</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>- วิธีการใช้ ให้นำใบมอญมาชويให้บาง ๆ ตากแดดให้แห้งแล้วบดให้ละเอียดผสมกับน้ำผึ้งแท้ปั้นเป็นลูกกลอนตากแดดขนาดเท่านิ้วก้อยให้แห้งนำมารับประทานเช้าเย็นก่อนอาหารครั้งละ 1 เม็ด</li></ul> |

พืชสมุนไพรที่ชาวบ้านใช้ทั่วไป รักษาโรคปวดฟัน

| ลำดับที่ | ชื่อพืช / ลักษณะ                                                                                                                                             | ใช้รักษาโรค                                                      | วิธีการใช้                                                                                                                                                                                                     |
|----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1.       | <ul style="list-style-type: none"><li>- คื่นผักคาด</li><li>- ลักษณะ เป็นพืชล้มลุก ดอกสีเหลืองชอบขึ้นทั่วไปตามแหล่งที่ปลูกพืชผักสวนครัวหรือหลังบ้าน</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>- รักษาโรคปวดฟัน</li></ul> | <ul style="list-style-type: none"><li>- วิธีการใช้ บุคคลที่ปวดฟัน ฟันเป็นเมง ให้ใช้ดอกผักคาดสีเหลือง 2 – 3 ดอก ใช้นิ้วมือบีบดอกผักคาดแล้วอุดลงบริเวณฟันเป็นรูจะทำให้อาการปวดฟันทุเลาและหายไปในที่สุด</li></ul> |

**ไม้ใช้สอยในป่าตาม แบ่งเป็นประเภทและการใช้ประโยชน์ได้ดังนี้**

ชาวบ้านได้มีการนำไม้จากป่าตามทุ่งพันชันมาทำการใช้สอยตามวัตถุประสงค์ต่าง ๆ พอสังเขปดังนี้

| ลำดับที่ | ชื่อต้นไม้     | ใช้ทำประโยชน์ |            |          |         | หมายเหตุ |
|----------|----------------|---------------|------------|----------|---------|----------|
|          |                | ที่อยู่อาศัย  | เชื้อเพลิง | รั้วบ้าน | สมุนไพร |          |
| 1.       | ไม้แฮะ         | ✓             | ✓          | ✓        | -       |          |
| 2.       | ไม้กะเบา       | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 3.       | ไม้กะสิน       | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 4.       | ไม้หนามแท่ง    | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 5.       | ไม้แสง         | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 6.       | ไม้หูลิง       | -             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 7.       | ไม้ชี          | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 8.       | ไม้คองทอย      | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 9.       | ไม้คอนผึ้ง     | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 10.      | ไม้ท่ม         | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 11.      | ไม้ไผ่ป่า      | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 12.      | ไม้ไผ่กะชะ     | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 13.      | ไม้มะดัน       | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 14.      | ไม้ขี้ผึ้ง     | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 15.      | ไม้หนมน้อย     |               | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 16.      | ไม้กระจาง      | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 17.      | ไม้หว้า        | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 18.      | ไม้มะเฟืองน้ำ  | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 19.      | ไม้กระโดน      | -             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 20.      | ไม้จัน         | -             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 21.      | ไม้เหมือดเมียง | -             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 22.      | ไม้หว้าจอย     | ✓             | ✓          | ✓        | ✓       |          |
| 23.      | ไม้เงี้ยวคุก   | -             | ✓          | ✓        | ✓       |          |

[illegible]

| ชนิดสัตว์และแมลง<br>ที่พบ | ช่วงเวลาที่พบเห็น (เดือน) |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     |     |
|---------------------------|---------------------------|-----|------|------|-----|------|-----|-----|-----|-----|-----|-----|
|                           | ม.ค                       | ก.พ | มี.ค | เม.ย | พ.ค | มิ.ย | ก.ค | ส.ค | ก.ย | ต.ค | พ.ย | ธ.ค |
| นกหว่งวม                  |                           |     |      |      |     |      |     |     |     |     | xx  |     |
| นกนางแอ่น                 | x                         | x   | x    | x    | x   | xx   | x   | x   | x   | x   | x   | x   |
| นกขมิ้น                   |                           | xx  | xx   |      |     |      |     |     |     |     |     |     |
| นกเด้า                    | x                         | x   | x    | x    | x   | x    | x   | x   | x   | x   | xx  | x   |
| นกเด้าปูน                 | x                         | x   | x    | x    | xx  | xx   | x   | x   | x   | x   | x   | x   |
| นกหน้าผี                  | x                         | x   | x    | x    | xx  | xx   | x   | x   | x   | x   | x   | x   |

หมายเหตุ x : พบได้ทั่วไป

xx : พบเห็นเป็นจำนวนมาก

### ประเภทสัตว์เลื้อยคลาน

| ชนิดสัตว์และแมลงที่<br>พบ | ช่วงเวลาที่พบเห็น (เดือน) |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     |     |
|---------------------------|---------------------------|-----|------|------|-----|------|-----|-----|-----|-----|-----|-----|
|                           | ม.ค                       | ก.พ | มี.ค | เม.ย | พ.ค | มิ.ย | ก.ค | ส.ค | ก.ย | ต.ค | พ.ย | ธ.ค |
| เต่าสามสัน                | x                         | x   | x    | x    | x   | x    | x   | x   | x   | x   | xx  | x   |
| งูเหลือม                  | หายสาบสูญ                 |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     |     |
| งูหลาม                    | หายสาบสูญ                 |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     |     |
| งูเห่า                    | x                         | x   | x    | x    | x   | x    | x   | x   | x   | xx  | x   | x   |
| งูจงอาง                   | หายสาบสูญ                 |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     |     |
| งูสา                      | x                         | x   | x    | x    | x   | x    | x   | x   | xx  | xx  | x   | x   |
| งูทำธาร                   | x                         | x   | x    | x    | x   | x    | x   | x   | x   | x   | x   | x   |
| งูตาแห                    | x                         | x   | x    | x    | x   | x    | x   | x   | x   | x   | x   | x   |
| งูเขียว                   | x                         | x   | x    | x    | x   | x    | x   | x   | xx  | xx  | x   | x   |
| งูจิ้งจก                  | x                         | x   | x    | x    | x   | x    | x   | x   | x   | x   | x   | x   |
| งูเหลือมหลาว              | x                         | x   | x    | x    | x   | x    | x   | x   | x   | x   | xx  | x   |

หมายเหตุ x : พบได้ทั่วไป

xx : พบเห็นเป็นจำนวนมาก

## การใช้ประโยชน์จากที่ดิน

### ตารางการใช้ประโยชน์จากที่ดิน

| ประเภทที่ดิน      | เนื้อที่ (ไร่) | หมายเหตุ |
|-------------------|----------------|----------|
| ที่อยู่อาศัย      | 2000           |          |
| ที่ทำกิน          |                |          |
| - นาข้าว          | 2000           |          |
| - สวนปาล์ม/ผลไม้  | 2000           |          |
| ที่สาธารณประโยชน์ | 122            |          |
| ป่าทึบ/ป่าชุมชน   | 3000           |          |
| รวม               | 9122           |          |

### การทำนา

ชาวบ้านดงสารจะมีการทำนา 2 ครั้งใน 1 ปี คือ นาปีและนาปรัง ซึ่งมีพื้นที่อยู่ทางทิศตะวันตก ทิศตะวันออก ทิศใต้ ของหมู่บ้าน โดยแบ่งพื้นที่การทำนาออกเป็น ฤดูกาลคือ

1. **นาปี** จะทำตามพื้นที่ราบดอน จะทำในช่วงฤดูฝน ตรงกับเดือน พฤษภาคม(เดือนหก) โดยจะมีการจัดเตรียมหว่านกล้า ปักดำช่วงเดือน มิถุนายน (เดือนเจ็ด) และเก็บเกี่ยวช่วงเดือน ตุลาคม ถึงเดือน พฤศจิกายน มีการปลูกทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า พันธุ์ข้าวที่ใช้ได้แก่ กข.6 ข้าวหอมมะลิ ผลผลิตที่ได้ตกประมาณ 650 – 700 กิโลกรัมต่อ 1 ไร่ ส่วนมากมีการทำในทิศตะวันตกและทิศใต้ของหมู่บ้าน เนื่องจากน้ำท่วมไม่ถึง
2. **นาปรัง** เป็นการนำน้ำจากคลองชลประทาน จะทำในพื้นที่ราบลุ่มมีพื้นที่ในการทำนาเป็นบริเวณกว้าง ประมาณ 3000 ไร่ น้ำที่ใช้ในการทำนาปรังที่หลัก ๆ ได้แก่ น้ำจากหนองหมากแซว โดยจะมีน้ำพอเพียงต่อการทำนาปรังตลอด ปี หนองหมากแซวจะตั้งอยู่ในพื้นที่สูง เมื่อถึงฤดูทำนาปรังจะมีการปล่อยน้ำผ่านคลองชลประทานเข้าสู่ที่นา ทำให้เป็นการลดรายจ่ายในการทำนาลงไปได้มาก นอกจากนี้ยังมีน้ำจากกุดสิ่ว โดยใช้เครื่องสูบน้ำช่วยโดยผู้นำหมู่บ้านจะทำเรื่องขอยืมเครื่องสูบน้ำจากกรมชลประทานในทุก ๆ ปี พืชนาปรังหรือทุ่งกุลจะมีการแบ่งพื้นที่ในการทำนาข้าวไร่ประมาณ 5 - 6 ไร่ ระยะเวลาการทำนาเริ่มตั้งแต่เดือน กุมภาพันธ์ จะทำการหว่านเมล็ดข้าว และเดือน เมษายน จะทำการเก็บเกี่ยว พันธุ์ข้าวที่ใช้ได้แก่ กข.6 ข้าวหอมภูพาน ข้าวเหนียวประทุม ข้าวอีลาย ผลผลิตที่ได้ตกประมาณ 600 กิโลกรัมต่อ 1 ไร่ ส่วนมากจะเป็นการทำนาหว่าน

เมื่อปลายปีพ.ศ. 2548 ชาวบ้านได้เริ่มเข้าไปทำนาปรังในทุ่งพันชันอย่างจริงจัง โดยการจัดสรรพื้นที่ทำกินให้จำนวน 251 ครอบครัวยุค 5 ไร่

### ปัญหาในการทำนา

ในการทำนาปีของหมู่บ้าน จะไม่ค่อยมีปัญหา แต่ค่อนข้างเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ เช่น ภัยน้ำท่วม บางปีก็แล้งจัด มีความไม่แน่นอน ส่วนพันธุ์ข้าวที่ใช้ก็มีหลายชนิด ที่ใช้หลัก ๆ ได้แก่ กข.6 และข้าวเจ้าหอมมะลิ 501 ที่ทางราชการให้การส่งเสริม ทำให้พันธุ์ข้าวพื้นเมืองหายไป

ในการทำนาแต่ละครั้งมีการลงทุนค่อนข้างสูง ไม่ว่าจะเป็นค่าแรง ค่าปุ๋ยเคมี ค่ายาปราบศัตรูพืช ค่าน้ำมัน และในปัจจุบันได้มีเครื่องจักรกลหนักเข้ามาแทนการเกี่ยวข้าว คือ รถเกี่ยวข้าวที่จ้างมาจากทางอื่น แต่ราคาผลผลิตตกต่ำ ถ้าบางปีราคาดีก็พากันขายบ้างแบ่งไว้กินบ้าง บางหลังคาเรือนก็ทำนาขาย

เมื่อพ.ศ. 2548 การทำนาของชาวบ้านมีเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก มีการใช้เครื่องจักรเข้ามาเกี่ยวข้องกับทุกกระบวนการ ตั้งแต่การเตรียมดินจากที่เคยใช้แรงงานควายในการไถนาก็มาเป็นการจ้างรถไถนา มีทั้งรถไถนาเดินตามและรถไถขนาดใหญ่

### ปัญหาการทำนาปี

1. การทำนาไม่ได้ผลผลิต
2. น้ำท่วมต้นข้าวช่วงตั้งกอใหม่
3. ค่าใช้จ่ายสูง เช่น ค่าแรง ค่าจ้าง ค่าปุ๋ย
4. ราคาข้าวตกต่ำ
5. ข้าวเป็นโรค

### ปัญหาการทำนาปรัง

1. การลงทุนสูง เช่น ค่าน้ำมัน ค่าแรง ค่าปุ๋ย
2. พันธุ์ข้าวแพง
3. ค่าจ้างแรงงานสูง
4. ราคาข้าวตกต่ำ ราคาไม่แน่นอน

### การแก้ปัญหาการทำนาของชาวบ้านดงสาร

1. มีการส่งเสริมและสนับสนุนให้ชาวบ้านหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่หาได้ในครัวเรือน เช่น มูลสัตว์ที่ได้จากวัว ควาย ปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยหมักและเศษใบไม้ใบหญ้า เพื่อเป็นการลดต้นทุนเรื่องปุ๋ยเคมี
2. การทำเกษตรแบบผสมผสาน
3. การคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ดี มีคุณภาพ ที่เป็นที่ต้องการของตลาด
4. การลดความเสี่ยงของการทำนาในช่วงฤดูฝนทิ้งช่วง โดยการขุดบ่อน้ำ สระน้ำ เพื่อกักเก็บน้ำไว้สูบน้ำในนาปี

### การจัดการน้ำ “หนองหมากแหว กุดสิ่ว” ในการทำนาปรัง

กุดสิ่วและหนองหมากแหวเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ อยู่ใกล้พื้นที่นาปรัง โดยหนองหมากแหวจะตั้งอยู่บนพื้นที่สูง เมื่อถึงฤดูการทำนาปรังก็จะมีการปล่อยน้ำจากหนองหมากแหวผ่านคลองชลประทานเข้าสู่นาปรังของชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีการใช้เครื่องสูบน้ำที่ได้จากการขอยืมจากกรมชลประทาน สูบน้ำจากกุดสิ่วเข้าสู่นาปรัง โดยกรมชลประทานจะให้เครื่องสูบน้ำมาเป็นกลุ่ม กลุ่มละประมาณ 2 – 4 คน ซึ่งจะพิจารณาตามพื้นที่นาและความใกล้ – ไกล ของแหล่งน้ำ

รูปแบบเครื่องมือที่ใช้ในการจัดการน้ำของชาวบ้านคงสารในการทำนาปีและนาปรัง สามารถจำแนกออกเป็นชนิดได้ดังนี้

| เครื่องมือ                           | รูปแบบการใช้ประโยชน์                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|--------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| คันไช้                               | <ul style="list-style-type: none"> <li>- ชาวบ้านจะใช้คันไช้วิดน้ำ เพื่อทำการตกกล้า และนำกล้าไปดำนาปี/นาแหว</li> <li>- บางครัวเรือนมีพื้นที่นาแหวอยู่ใกล้ ก็จะทำคลองดินเล็ก ๆ แล้วใช้คันไช้วิดน้ำให้ไหลไปตามคลองน้ำลงสู่แปลงนา</li> <li>- คันไช้นอกจากจะใช้วิดน้ำเข้านาแล้ว ยังสามารถนำไปวิดน้ำออกจากนาได้เมื่อเวลาฝนตกหนัก น้ำล้นและท่วมกล้าข้าว</li> <li>- คันไช้สามารถนำไปดัดแปลงเป็นเครื่องวิดน้ำออกจากหนองเพื่อเอาปลาจากหนองน้ำได้</li> <li>- ปัจจุบันได้มีวิวัฒนาการเกี่ยวกับเครื่องสูบน้ำเข้ามาในชุมชน ทำให้คันไช้หมดความสำคัญ เกิดการเลิกใช้งานและกำลังจะหายสาบสูญไปจากชุมชน</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| เครื่องสูบน้ำจากกรมชลประทาน          | <ul style="list-style-type: none"> <li>- เมื่อประมาณปี 2519 – 2520 ได้ทำการขอเครื่องสูบน้ำจากกรมชลประทาน 2 เครื่อง ใช้สูบน้ำจากกุดสิ่วส่งน้ำตามคลองดินเข้าสู่แปลงนาปรัง</li> <li>- ประมาณ ปี พ.ศ. 2530 ได้ทำการขอเครื่องสูบน้ำเพิ่มอีก 2 เครื่อง ใช้สูบน้ำจากหนองหมากแหว 1 จุด และกุดสิ่ว 1 จุด เพราะได้มีการทำพื้นที่นาปรังเพิ่ม นอกจากจะให้เครื่องสูบน้ำมาแล้วยังมีการให้น้ำมันเชื้อเพลิงมาให้ด้วยประมาณ 200 – 400 ลิตร และมีช่างประจำเครื่องสูบน้ำประจำอยู่ ช่างจะเป็นคนที่คอยให้คำแนะนำวิธีการใช้เครื่องสูบน้ำ เมื่อน้ำมันเชื้อเพลิงหมด ทางกรมชลประทานก็จะส่งน้ำมันเชื้อเพลิงมาสมทบให้อีกจนกว่าจะทำนาปรังเสร็จสิ้น</li> <li>- ประมาณปี 2534 จนถึงปัจจุบัน ทางกรมชลประทานได้ส่งเครื่องสูบน้ำมาช่วยในการทำนาปรังเช่นเคย แต่ไม่มีน้ำมันเชื้อเพลิงมาให้ ทำให้ชาวบ้านต้องทำการออกเงินซื้อน้ำมันเชื้อเพลิงเอง โดยน้ำมันเชื้อเพลิงประมาณ 1 ลิตรสามารถสูบน้ำเข้านาปรังได้ 1 ไร่</li> </ul> |
| เครื่องสูบน้ำที่ต่อพ่วงเครื่องยนต์รถ | ในบางครัวเรือนจะมีทั้งรถไถนาเดินตาม และเครื่องสูบน้ำ ทำให้สามารถสูบน้ำเข้าที่นาของตน และเป็นการขยายพื้นที่การทำนาได้อย่างรวดเร็ว โดยอาศัยเครื่องยนต์จากรถไถ                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |



| เครื่องมือ  | รูปแบบการใช้ประโยชน์                                                                                                                            |
|-------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ไถนาเดินตาม | นาเดินตามเป็นแรงขับเคลื่อน และใช้เครื่องสูบน้ำ (ท่อพญานาค) ที่มีขนาดตั้งแต่ 8 - 10 นิ้ว เป็นตัวดูดน้ำเข้าสู่ที่นา ทำให้น้ำเต็มไร่นาอย่างรวดเร็ว |

#### สรุปตารางการทำนาของชาวบ้านดงสาร

| ลักษณะการทำนา | เดือน/กิจกรรม |     |      |                |               |       |             |     |     |                |     |                        |
|---------------|---------------|-----|------|----------------|---------------|-------|-------------|-----|-----|----------------|-----|------------------------|
|               | ม.ค           | ก.พ | มี.ค | เม.ย           | พ.ค           | มิ.ย  | ก.ค         | ส.ค | ก.ย | ต.ค            | พ.ย | ธ.ค                    |
| นาปี          |               |     |      |                | หว่าน<br>กล้า | ปักดำ | ดูแลใส่ปุ๋ย |     |     | เก็บ<br>เกี่ยว |     |                        |
| นาปรัง        |               |     |      | เก็บ<br>เกี่ยว |               |       |             |     |     |                |     | หว่าน<br>เมล็ด<br>ข้าว |

#### การเลี้ยงสัตว์ในป่าทาม (วัว ควาย)

ในอดีตพื้นที่ทามยังมีพื้นที่กว้างการจับจองพื้นที่ในการทำนายังมีไม่มาก พืชพันธุ์ธัญญาหารของสัตว์อุดมสมบูรณ์ แหล่งน้ำที่เป็น กุด หนอง คลอง ห้วย ในพื้นที่ทามมีกระจายอยู่ทั่วไปและมีน้ำจืดตลอดปี การเลี้ยงวัว – ควาย ง่ายสะดวกไม่ค่อยมีปัญหาสำหรับพื้นที่ในการเลี้ยง จำนวนควายจะมีมากกว่าวัว คือเกือบทุกครัวเรือนจะมีควายเลี้ยง ประมาณ 10 – 15 ตัวขึ้นไป หรือประมาณเกือบ 500 – 600 ตัวต่อหมู่บ้าน ถ้าครัวเรือนใดไม่มีวัว ควายเลี้ยงก็จะนำวัว ควายจากหมู่บ้านใกล้เคียงมาเลี้ยง เช่น จากบ้านโพนงาม จากบ้านดงเสียว โดยลูกวัวควายที่ได้มาจะแบ่งครึ่งกับเจ้าของสัตว์ การเลี้ยงควายในสมัยก่อนชาวบ้านจะเลี้ยงไว้ใช้งานในการไถนา – คลาดนา หรือขายเป็นรายได้ในครัวเรือนเป็นมรดกตกทอดให้กับลูกหลาน ส่วนการเลี้ยงวัวจะมีการเลี้ยงไม่ครบทุกครัวเรือน ชาวบ้านดงสารจะมีวัวเลี้ยงประมาณครึ่งหนึ่งของหมู่บ้าน แต่ละครัวเรือนมีการเลี้ยงวัวเป็นฝูง วัวฝูงหนึ่งจะมีประมาณ 10 – 50 ตัว นอกจากนี้จะเป็นการเลี้ยงวัวคู่สำหรับเทียมเกวียนได้ใช้งานขนลากสิ่งของในครัวเรือน นอกจากใช้แรงงานอย่างอื่นแล้ว ยังเป็นการเลี้ยงไว้สำหรับค้าขายและเป็นมรดกตกทอดให้กับลูกหลาน

สมัยก่อนจ้าวัวจี้ควายไม่นำไปใส่ที่นา เพราะที่นาอุดมสมบูรณ์ จ้าวัว – จี้ควาย จึงไม่มีความจำเป็นหรือสำคัญแต่ในปัจจุบันจ้าวัว จี้ควายมีราคาแพง ชาวบ้านขายกัน จี้ควายราคาเฉลี่ยตั้งแต่ 550 – 700 บาท จ้าวัวราคาเฉลี่ยตั้งแต่ 700 บาทขึ้นไป แต่บางครอบครัวจะไม่ขายจ้าวัวหรือจี้ควาย เพราะนำไปใส่พื้นที่นาของตัวเอง โดยเฉพาะพื้นที่ทำการเพราะปลูกมานานดินเกิดเสื่อมคุณภาพจ้าวัวจะมีคุณภาพดีกว่าจี้ควาย

ปัจจุบันมีเครื่องอำนวยความสะดวกมีเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น มีรถไถนาเดินตาม เข้ามาทดแทนการใช้แรงงานควายถูกลดความสำคัญลงในที่สุดควายถูกขายนำไปซื้อรถไถนาเข้ามาแทนการเลี้ยงควายของชาวบ้านมีจำนวนลดลง เมื่อปี พ.ศ. 2530 – 2540 ในปัจจุบันชาวบ้านมีแนวโน้มการเลี้ยงวัว ควายมากขึ้น วัตถุประสงค์ในการเลี้ยงไม่ได้เลี้ยงไว้ใช้แรงงาน แต่เลี้ยงไว้เพื่อเป็นรายได้เป็นการออมทรัพย์ในครัวเรือน และเลี้ยงไว้เพื่อนำไปทำปุ๋ยใส่พื้นที่นา จากการสำรวจข้อมูลจำนวนการเลี้ยงวัวควายของทีมีวิจัยในพื้นที่หมู่บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร พอสรุปได้ตามตารางต่อไปนี้

ตารางสรุปข้อมูลจำนวน วัว – ควาย บ้านดงสาร สิงหาคม 2548

| กลุ่มที่ | จำนวนหลังคาเรือน | ครัวเรือนที่เลี้ยงวัว |          | ครัวเรือนที่เลี้ยงควาย |           | รวมจำนวน |
|----------|------------------|-----------------------|----------|------------------------|-----------|----------|
|          |                  | จำนวนครัวเรือน        | จำนวนวัว | จำนวนครัวเรือน         | จำนวนควาย |          |
| 1        | 42               | 5                     | 16       | 8                      | 71        | 87       |
| 2        | 41               | 7                     | 9        | 15                     | 240       | 249      |
| 3        | 21               | 4                     | 20       | 2                      | 26        | 46       |
| 4        | 14               | 1                     | 0        | 4                      | 50        | 50       |
| 5        | 49               | 3                     | 16       | 13                     | 95        | 111      |
| 6        | 30               | 7                     | 34       | 7                      | 55        | 89       |
| 7        | 54               | 5                     | 0        | 4                      | 39        | 39       |
| รวม      | 251              | 32                    | 95       | 53                     | 576       | 671      |

#### วิธีการเลี้ยงวัว – ควาย ในเขตหมู่บ้านดงสาร

##### วิธีการและสถานที่ในการเลี้ยง

การเลี้ยง วัว – ควาย ของพื้นที่หมู่บ้านดงสาร จะเป็นการเลี้ยงตามพื้นที่ตามทีโนน - ดอน และตามพื้นที่ราบ รวมทั้งพื้นที่ตามทุ่งหัวไร่ปลายนา โดยการปล่อยเลี้ยงตามพื้นที่จะมีคนคอยตามเลี้ยงตลอดทั้งวันเข้าไปเฝ้ากลับ หรือเลี้ยงแบบปล่อยไปตอนเช้าไม่ต้องตามไปเลี้ยง แต่พอตกเย็นต้องไปรอรับตามชายทุ่งหรือทุ่งติดบ้าน เช่น นาปรัง ทุ่งหนองหมากแซว ทุ่งหนองแห้ เพื่อไล่ต้อนกลับบ้าน ในฤดูทำนาหรือมีน้ำท่วมจะมีการเลี้ยงแบบตามเลี้ยงไปเช้าเย็นกลับ หรือบางรายที่มีสถานที่ส่วนตัวของตัวเองก็จะนำไปปล่อยในพื้นที่นั้นที่มีรั้วล้อมรอบ แต่ก็มียางรายที่มีวัวควายไม่มากแต่ก็จะนำไปผูกล่ามที่ปลายนา หรือเกี่ยวหญ้าให้วัวควายกิน

สรุปตารางเลี้ยงวัว – ควายของหมู่บ้านดงสาร ต.โพรงนาง อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร

| สภาพพื้นที่                                             | ลักษณะการเลี้ยง                                                                                                                                                                | ช่วงเวลา |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     |     |  |
|---------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-----|------|------|-----|------|-----|-----|-----|-----|-----|-----|--|
|                                                         |                                                                                                                                                                                | ม.ค      | ก.พ | มี.ค | เม.ย | พ.ค | มิ.ย | ก.ค | ส.ค | ก.ย | ต.ค | พ.ย | ธ.ค |  |
| 1.เลี้ยงในพื้นที่ทุ่งนาในฤดูแล้ง                        | ปล่อยวัว – ควายออกไปทุ่งในตอนเช้าแล้วกลับบ้านในช่วงบ่าย จะต้องไปคอยดูเพื่อไม่ให้ วัว – ควาย ออกไปนอกพื้นที่ไปกินสิ่งของปลูกไว้ในบริเวณใกล้เคียง ตกเย็นก็ต้อนกลับบ้าน - กลับคอก | x        | x   | x    | x    | x   |      |     |     |     |     |     | x   |  |
| 2.เลี้ยงไว้ในพื้นที่หัวไร่ปลายนาหรือที่โนน – ดอนในฤดูฝน | เลี้ยงแบบตามทั้งวันไปเข้าเย็นกลับ                                                                                                                                              |          |     |      |      |     | x    | x   | x   | x   | x   | x   | x   |  |
| 3.เลี้ยงในพื้นที่ทามในฤดูแล้งหรือช่วงทำนาปรัง           | ตามเลี้ยงอย่างระวังไม่ให้วัวควายออกมากินข้าวชาวบ้าน                                                                                                                            |          |     |      |      |     | x    | x   | x   | x   | x   | x   | x   |  |

| สภาพพื้นที่                 | ลักษณะการเลี้ยง                                                                                                                                                                                                                                                            | ช่วงเวลา |     |      |      |     |      |     |     |     |     |     |     |
|-----------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------|-----|------|------|-----|------|-----|-----|-----|-----|-----|-----|
|                             |                                                                                                                                                                                                                                                                            | ม.ค      | ก.พ | มี.ค | เม.ย | พ.ค | มิ.ย | ก.ค | ส.ค | ก.ย | ต.ค | พ.ย | ธ.ค |
| 4.เลี้ยงในพื้นที่ทามในฤดูฝน | ในช่วงแรกจะไล่วัว – ควายเข้าทามในตอนเช้า ตกเย็นก็ด้อนกลับคอกมี บางรายจะปล่อยวัว – ควายเข้าทามเป็นเวลาหลายวันและค่อยมันเข้าไปดูพอน้ำท่วมพื้นที่ก็จะไล่ออกมาเลี้ยงในที่หัวไร่ปลายนาเช่นเดิมหรือเอาฟางที่เก็บไว้ให้กินมีบางรายที่มีวัว - ควายน้อยก็จะเกี่ยวหญ้ามาให้กินที่คอก |          |     |      |      |     | x    | x   | x   | x   | x   | x   | x   |

### การจัดการน้ำในการเลี้ยงวัว – ควายในหมู่บ้านดงสาร

หมู่บ้านดงสารจัดได้ว่าเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งน้ำธรรมชาติมากมายจึงไม่ค่อยมีปัญหาในการจัดการน้ำในการเลี้ยง วัว – ควาย แหล่งน้ำจะมีอยู่ทั่วทุกแห่ง เช่น หนองแห่ อยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน ทิศเหนือก็มีหนองหมากแซว กุดสิ้ว แม่น้ำสงคราม ส่วนทางทิศตะวันออกจะมีสายฮ้อง หนองหมากแซว, ลำห้วยหนองแห่ ทิศตะวันตกมีหนองปลาปาก,หนองบัว,หนองไขวว,หนองแซ่ ดินกุดและสระน้ำของชาวบ้านตามไร่นา

### ปัญหาในการเลี้ยงวัว - ควายของชาวบ้านดงสาร

ในอดีต การเลี้ยงวัว - ควาย มักจะมีปัญหาในช่วงฤดูฝนเนื่องจากมีน้ำท่วมพื้นที่ทามและทุ่งนา บางส่วนของชาวบ้าน ทำให้พื้นที่การเลี้ยงวัว – ควายน้อยลง ปัญหาที่ตามมาคือวัว – ควาย ขาดแคลนอาหาร ทำให้วัว - ควายไม่ค่อยสมบูรณ์ทำให้มีโรคระบาดติดตามมา เช่น โรคเท้าเปื่อย,ปากเปื่อย และโรคอื่น ๆ การดูแลรักษาในอดีตชาวบ้านใช้สมุนไพรรักษา และใช้สารเคมีช่วย เช่น วัว - ควาย เป็นเท้าเปื่อย ปากเปื่อย ใช้สมุนไพรรักษา บางตัวที่เป็นบาดแผลมีหนองข้างในแผล จะใช้กาบหลอดฉีดคูดปากแผลและระวังโจรลักขโมย

การแก้ปัญหาในการขายวัว – ควาย ของชาวบ้าน ในอดีต จะมีพ่อค้าคนกลาง เรียกว่า นายฮ้อย วัว นายฮ้อยควาย พวกนี้จะมีเงินมากซื้อวัว – ควาย ครั่งละ หลาย ๆ ตัว รวมกันเป็นฝูง ไล่ด้อนไปขาย

เมืองไทย เมืองล่าง (แถว ๆ จังหวัดเพชรบุรี ราชบุรี สระบุรี นครราชสีมา ฯลฯ) โดยการไล่ต้อนลงไป เลี้ยงไปเรื่อย ๆ จะมีควายต่าง วัวต่าง เป็นจำฝูงน้ำดื่ม วัวต่าง ควายต่าง จะนำน้ำฝูงโดยการจูงเลี้ยงไปเรื่อย ๆ วัวควายตัวอื่น ๆ ก็จะตามกันไปเป็นฝูง ถ้าผ่านบ้านใดชาวบ้านต้องการก็จะขายให้ เมื่อขายหมดก็จะขึ้นรถโดยสารกลับบ้าน **นายมาก บุญชาญ** อดีตกำนันตำบลโพรงงาม อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนครเล่าว่า การเป็นนายฮ้อยควายนำควายลงไปขายเมืองไทย เมืองล่างนั้น จะต้องมีความอดทนสูง จดจำเส้นทางที่เคยผ่านไป บางจุดทำเหล้าสาโทฝังดินไว้ ปีต่อไปเมื่อนำควายลงไปขายอีกก็จะขุดเอาเหล้าที่หมักไว้เป็นปีนั้นมาดื่มกินกัน เพราะส่วนมากพวคนายฮ้อยจะนำควายลงไปขายทุกปี ในช่วงหน้าแล้ง หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวนาปีเสร็จก็จะเริ่มนำควายลงไปขาย

ปัญหาในการนำวัว – นำควายลงไปขายในอดีต บางครั้งเดินทางผ่านช่องแคบ ผ่านป่าทึบ ตามเส้นทางที่เดินลัดไป จะมีนักเลงท้องถิ่นมาแอบ **ขโมยวัว – ควาย** บางครั้งก็รู้ว่าถูกขโมยวัว – ควาย บางครั้งก็ไม่รู้ บางหมู่บ้านเมื่อนำวัว – ควาย ไปผูกไว้ท้ายหมู่บ้าน พวคนายฮ้อยจะมีพิธีทางไสยศาสตร์ด้วย เช่น เมื่อจะนอนพัก ณ ที่ใดตกตอนเย็นก็จะมีการบอกกล่าวเจ้าที่ ผูกควายเสร็จ หัวหน้าของพวคนายฮ้อยก็จะเดินวนรอบฝูงวัว – ควายที่ผูกทวนเข็มนาฬิกา 3 รอบ พร้อมกับบริกรรมคาถา (ทำทุกคืน) ฝูงวัว – ควายที่อยู่ข้างในค้ำกับถูกล้อมรอบด้วยรั้วอย่างดี ตัวที่ไม่ได้ผูกก็จะเดินอ้อมวนไปมาออกจากบริเวณนั้นไม่ได้ จนกว่าจะถึงเช้าของวันใหม่ ปัญหาอีกอย่าง เช่น **ถูกเจ้าที่วางอำนาจ** เวลาตกตอนเย็นหลังจากต้อนวัว – ควาย เข้าที่แล้ว จะมีพวกชาวบ้านออกมาดูวัว – ควาย เพื่อซื้อนำไปไว้เป็นพ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ ใช้แรงงาน นำไปเลี้ยง หรือว่านำไปเป็นอาหาร **นายมาก บุญชาญ** เล่าว่า ถึงหมู่บ้านหนึ่งผู้ใหญ่บ้านเองก่อปัญหา อดีตนักเลงเก่า ออกมาซื้อควาย เดินผ่านตัวไหนก็จะใช้สันฟ้่าหวด (มีดฟ้่าที่ทาง ๆ ต่อด้วยค้ำมไ้มยาว ๆ) ใช้ตีหัววัว – ควายที่เดินผ่านไป ฝูงวัว – ควายก็ตกใจแตกกระเจิง วนควายไปหมด เดือดร้อนถึงหัวหน้าพวคนายฮ้อย (คนที่เป็นหัวหน้านายฮ้อยจะเก่งด้านวิชาอาคม อยู่ยงคงกระพัน) เกิดการทะเลาะและต่อสู้กัน หัวหน้านายฮ้อยวัว – ควาย เพียงแต่ป้องกันตัวไม่ได้จริงจังอะไร แต่ผู้ใหญ่บ้านเจ้าของพื้นที่ได้ใช้ฟ้่าหวดฟันตั่งหลายแต่ไม่เข้า หัวหน้านายฮ้อยลักษณะคล้ายอยากให้ผู้ใหญ่บ้านลองของ จนผู้ใหญ่บ้านยอมแพ้และมีการผูกเสี่ยวกัน และช่วยซื้อวัว – ควายกับเสี่ยวอีสานหลายสิบตัว (หัวหน้านายฮ้อยเวลาแหลมไม้แหลมหลักจะนั่งลง แล้วใช้ฝ่าเท้าของตนเองเป็นที่รองไม้ แล้วใช้มีดแหลมหลักโดยที่มีดฟ้่าจะไม่เป็นอันตรายต่อฝ่าเท้าเลย)

การขายวัวควายในปัจจุบัน จะมีพ่อค้ามารับซื้อตราค่าที่คอก บางครั้งเจ้าของก็จะนำไปขายที่ตลาดนัดที่บ้านดอนทอย ตำบลสามัคคีพัฒนาซึ่งห่างจากหมู่บ้านประมาณ 10 กิโลเมตร ขายทุกวันจันทร์ สัปดาห์ละ 1 ครั้งก็จะได้ราคาดีขึ้น

#### **ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าทามทุ่งพันชน**

ในอดีต คนในพื้นที่บ้านดงสารจะมีวิถีชีวิตปรับตัวเข้ากับทรัพยากรในทุ่งพันชนได้ดีมาก เช่น การขุดมันแขงชาวบ้านเขาจะรู้ว่ารากใดที่ให้หัว รากใดที่เอาไว้ขยายพันธุ์ การเอาหน่อไม้ก็จะปล่อยให้หมักหน่อไว้ขยายพันธุ์ไม่เอาหมด (ป่าทามทุ่งพันชนมีป่าไผ่มาก) การขุดเอาเบ้า (เบ้า คือ แมงกูดจีชนิด

หนึ่ง ตัวใหญ่สี่ออกทอง ๆ ชอบบุครเป็นหลุมลึกในมูลขี้ควายตัวผู้ไปฝังไข่ของตัวเองไว้โดยใช้มูลควายนั่นห่อหุ้มและเป็นอาหารของตัวอ่อน ช่วงลูกอ่อนของกูดี้เป็นนางชาวบ้านนิยมขุดมาทำอาหารในช่วงเดือนมกราคม – มีนาคม) ชาวบ้านจะปล่อยแม่พันธุ์ไว้ การถอนฝอยมาทำเชื้อชาวบ้านจะไม่ถอนเอาหมด หรือแม้แต่การตัดต้นไม้ไปทำประโยชน์ต่าง ๆ ก็ทำในเชิงอนุรักษ์กันได้ดี

ในปัจจุบัน กฎกติกาที่เคยทำในอดีตเริ่มเพิกเฉย ไม่ช่วยกันอนุรักษ์ไว้เหมือนแต่ก่อน สาเหตุใหญ่ก็คือการเพิ่มของประชากร การคมนาคมสะดวกชาวบ้านใกล้เคียงได้มาเอาผลประโยชน์จากทุ่งพันธุ์ทุกวัน มาโดยรถจักรยานยนต์ส่วนตัว หรือว่าพากันเหมารถยนต์มา จึงเป็นการมาแย่งอาหารของคนในพื้นที่ และคนที่มาก็เอาผลประโยชน์มากเกินไปจนลืมนุรักษ์ไว้บ้าง มาหาปลา เก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ เก็บผัก ลำสัตว์ป่า ฯลฯ อาหารทุกอย่างอยู่ในป่าตามทุ่งพันธุ์ **ปลอดสารพิษ**และไม่เคยทำให้ชาวบ้านผิดหวังในการมาหาอาหารเพราะยังมีความสมบูรณ์ของอาหารอยู่ อาจารย์พฤษชัย ยิมมันตะสิริ จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อเดือนพฤษภาคม 2547 ได้มาศึกษาวิถีชีวิตของชาวบ้านและสอบถามเรื่องที่ชุมชนใกล้เคียงมาหาอาหารในทุ่งพันธุ์น่าจะมีการเสียหาย หรืออะไรสักอย่างเป็นการช่วยกันบำรุง แต่ชาวบ้านตอบว่าในอดีตชาวบ้านคงสามารถจนน้ำท่วมตลอดทำนาปีไม่ได้ (ในอดีตยังไม่ได้ทำนาปรัง ปัจจุบันนาปรังได้ผลชาวบ้านคงสารมีข้าวไว้รับประทาน) จึงได้นำหน่อไม้ ปลา ผัก สัตว์ป่า ฯลฯ ไปขอแลกเปลี่ยนข้าวกับญาติพี่น้องชุมชนใกล้เคียงและเขาเหล่านั้นก็ให้ความเมตตาตลอด ปัจจุบันชุมชนเขาเดือดร้อนเรื่องอาหารจึงไม่ได้คิดกันอะไร แต่อีกไม่กี่ปีข้างหน้าถ้าอาหารป่าเริ่มลดลงมากอาจจะมีผลกระทบตลาดป่าก็ได้เพื่อนำเงินมาพัฒนาป่าในเชิงอนุรักษ์และคนในพื้นที่บ้านคงสารก็ได้มีการเสนอแนะการนำภูมิปัญญาไทบ้านสู่การอนุรักษ์ทุ่งพันธุ์ ดังนี้

#### แผนฟื้นฟูป่าตามทุ่งพันธุ์

| ลำดับที่ | วิธีการ                                    | การดำเนินการ                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|----------|--------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1        | ปลูกพันธุ์ไม้ที่หายไปหรือกำลังจะสูญพันธุ์  | การหาพันธุ์ไม้ดั้งเดิมที่เคยมีในบริเวณนั้น ๆ มาปลูก โดยขอพันธุ์ไม้จากกรมป่าไม้ หรือหาจากชุมชนใกล้เคียงที่มีมาปลูกทดแทน เช่น ไม้แฉ้ ไม้กระเบา ไม้ ไม้ซี่ ไม้ทองทอย ไม้คอนฝิ่ง ไม้ตะเคียนน้ำ ไม้ยางนา โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเพาะกล้าต้นไม้ การปลูก การดูแลรักษา และการหาพันธุ์ไม้ต่าง |
| 2        | การปลูกจิตสำนึกให้ชุมชนเห็นความสำคัญของป่า | โดยการไม่จุดไฟเผาป่า ซึ่งจะทำให้ต้นไม้ขนาดเล็กตาย สัตว์ป่าไร้ที่อยู่ พืชผักที่เคยเก็บหาได้ก็หดหายไป หายากมากขึ้น อาหารที่เป็นของคนและสัตว์ก็ร่อยหรอหมดไป เป็นการทำลายผืนป่าและระบบนิเวศของป่าอย่างมหันต์ ฝนฟ้าที่เคยตกต้องตามฤดูกาลก็มีการเปลี่ยนไปเป็นความแห้งแล้ง                      |

| ลำดับที่ | วิธีการ                                                                     | การดำเนินการ                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
|----------|-----------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 3        | การออกกฎระเบียบในการอนุรักษ์รักษาผืนป่าและการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชน | โดยการอาศัยหลักการประชาคมหมู่บ้าน ร่วมกันในการตั้งกฎเกณฑ์ โดยไม่ให้กระทบต่อการประกอบอาชีพของคนในชุมชน เช่น ไม่ให้มีการตัดไม้มาเผาถ่าน หากมีความจำเป็นในการใช้ไม้ เช่น ใช้ไม้สร้างบ้าน จะต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านและผ่านมติประชาคมหมู่บ้านด้วย ถ้าหากตัดต้นไม้ไป 1 ต้น จะต้องทำการปลูกทดแทนเป็น 3 ต้นขึ้นไปในพื้นที่บริเวณที่ตัดต้นไม้ต้นนั้น |
| 4        | ประเพณีความเชื่อของชุมชน                                                    | คนในชุมชนเชื่อว่า ในต้นไม้ใหญ่จะมีเทพารักษ์อาศัยอยู่ ทำให้ต้นไม้ใหญ่ยังคงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีพิธีสู่ขวัญปลา สืบชะตาป่าบุงป่าทาม การปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันพ่อ วันแม่ การปล่อยนกปล่อยปลาในวันสงกรานต์                                                                                                       |
| 5        | อธิบายถึงความสำคัญของแหล่งอาหารที่มีความสำคัญต่อชุมชนในการดำรงชีวิต         | อธิบายความสำคัญของป่าบุงป่าทามที่มีต่อชุมชน ซึ่งป่าบุงป่าทามเป็นแหล่งอาหารที่มีความสำคัญต่อคนในชุมชน ที่ไม่จำเป็นต้องไปหาแลกเปลี่ยนมาให้สิ้นเปลือง เพียงแค่การลงทุนลงแรงบวกกับภูมิปัญญาที่มีติดตัว ซึ่งอาหารที่หาได้ในป่าบุงป่าทามมีความหลากหลาย เช่น หน่อไม้ เห็ดชนิดต่าง ๆ ที่สามารถหาเก็บได้ตามฤดูกาล แมลง ผัก หรือแม้แต่ยาสมุนไพร                     |
| 6        | จัดทำป้ายคำขวัญป้ายประกาศ                                                   | เป็นป้ายคำขวัญ ป้ายประกาศเชิญชวนให้ช่วยกันดูแล ช่วยกันรักษา ใช้ทรัพยากรที่อยู่ในทุ่งพันทันให้คุ้มค่า ให้เกิดความรักธรรมชาติ ปรับตัวเข้ากับทุ่งป่าทามอย่างเหมาะสม                                                                                                                                                                                          |
| 7        | จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเรื่องป่าทาม                                           | จัดทำเอกสาร จัดสอน จัดการเรียนรู้ ให้คนในชุมชน หรือบุตรหลานได้รักป่าทาม เห็นคุณค่าของป่าทามในหมู่บ้าน เกิดความรักความผูกพัน ให้ความสำคัญของป่าทาม                                                                                                                                                                                                         |
| 8        | แบ่งเขตพื้นที่ชัดเจน                                                        | การจัดทำเขตให้คนในชุมชนใช้ประโยชน์ของพื้นที่ทุ่งพันทันให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น ส่วนที่เป็นที่เลี้ยงสัตว์ ส่วนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน ส่วนที่เป็นที่ทำกิน ส่วนที่เป็นแหล่งประมง ส่วนที่เป็นสวนป่าธรรมชาติ ให้ชุมชนใช้ประโยชน์ตามจุดประสงค์ของแต่ละเขต                                                                                              |

| ลำดับที่ | วิธีการ                                   | การดำเนินการ                                                                                                                                                                             |
|----------|-------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 9        | ทำถนนให้การคมนาคมสะดวก                    | ในป่าทามการคมนาคมยังไม่สะดวกถนนไม่ดีพอ ต้องหาแหล่งเงินทุนมาจัดทำให้ถนนมีคุณภาพในการสัญจรไปมา                                                                                             |
| 10       | ทำแหล่งท่องเที่ยว                         | จัดหางบประมาณในการทำแหล่งท่องเที่ยว ให้ชุมชนใกล้เคียงเข้ามาท่องเที่ยวเห็นความสำคัญร่วมกัน ผู้นำชุมชนหันมาให้ความสำคัญเรื่องการอนุรักษ์ป่าบุ่งป่าทาม                                      |
| 11       | หางบประมาณมาสนับสนุน                      | เป็นกระบวนการหางบประมาณจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มองค์กร ภาครัฐ เอกชนที่ให้การสนับสนุนมาทำการพัฒนาพื้นที่ชุมชน ป่าทาม ให้มีความยั่งยืนและมีความสมบูรณ์ตลอดไป                             |
| 12       | เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาให้ความรู้กับชุมชน | เพื่อให้การรักษาผืนป่าที่มีคุณภาพ และมีความสมบูรณ์อยู่ตลอดเวลา เจ้าหน้าที่ภาครัฐจะต้องลงมาช่วยหนุนเสริมความรู้ทักษะ วิธีการในการดำรงรักษา และคอยสนับสนุนในเรื่องพันธุ์กล้าไม้และงบประมาณ |
| 13       | จัดประกวดหมู่บ้านในเชิงอนุรักษ์           | ให้ความสำคัญกับชุมชนที่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ จัดการประกวดในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด จะทำให้ชุมชนตื่นตัว มีการมอบเกียรติบัตร รางวัลให้กับหมู่บ้านหรือผู้นำชุมชนอย่างต่อเนื่อง     |



## บทที่ 5

### สรุปผลจากการศึกษาวิจัย

จากการทำงานของทีมวิจัย การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าตามทุ่งพันชัน บ้านดงสาร ต.โพธิ์งาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนครนั้น ได้เห็นผลประจักษ์ชัดเจนแก่ชุมชน สังคมและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลจากการวิจัยสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

#### 1. ผลต่อทีมวิจัยสามารถแบ่งออกเป็นช่วง ๆ ได้ดังนี้

##### 1.1 ก่อนทำงานวิจัย

บ้านดงสาร เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง จนเกือบถึงขั้นขนาดใหญ่ มีประชากรหนึ่งพันเศษ เป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับธรรมชาติ(ป่าทาม,แม่น้ำสงคราม) ซึ่งวิถีชีวิตส่วนใหญ่เป็นภาคเกษตรกรรมและการทำประมงน้ำจืด ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ทำให้กลุ่มนายทุนเล็งเห็นผลประโยชน์มหาศาล มีการกว้านซื้อที่ดินเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ การสัมปทานผาถ่าน ทำให้ทรัพยากรที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ ร่อยหลอน้อยลงไปทุกที จนเกิดกระบวนการหวงแหนในทรัพยากรที่กำลังจะหมดไปให้ยังคงอยู่ ด้วยวิธีการฉวยโอกาสต่อสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เพื่อให้ทรงวินิจฉัยในกรรมสิทธิ์ที่ดินที่กลุ่มนายทุนเอาไป จนกระทั่งทำให้บริษัทคืนที่ดินให้แก่ชาวบ้าน ชาวบ้านดงสาร

แต่ถึงกระนั้นแรงต้านก็ยังคงมีอยู่สูงจากกลุ่มชาวบ้านที่เคยได้รับผลประโยชน์จากบริษัท ทีมวิจัยทำงานลำบากมาก ชาวบ้านที่ไม่เข้าใจการทำงานก็มองว่า กลุ่มมือบหรือ NGO มาศึกษาเอาข้อมูลไปขายกิน จึงไม่ให้ความร่วมมือ อีกทั้งกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นกลุ่มที่ไม่ให้ความร่วมมือในการทำงานอยู่แล้วและค่อนข้างไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปร่วมกิจกรรมของทีมวิจัย รวมทั้งกลุ่มผู้นำที่ต่อต้านได้ร่วมกันทำหนังสือถึงอำเภอให้รับจับโครงการวิจัยเนื่องจากแหล่งเงินทุนการวิจัยได้มาจากที่ใด(ยังไม่เข้าใจสกว.ดี แต่ขออำนาจที่มีอยู่)

การทำงานด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร มักจะมีแรงต้านจากฝ่ายที่เสียผลประโยชน์ เท่าที่สังเกตจะเป็นเกือบทุกโครงการและเกือบทุกงาน ถ้าหากมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องเมื่อไหร่ละก็ ที่นั่นมักจะมีควมวุ่นวาย เกิดความแตกแยก ชุมชนขาดความสามัคคี ทำให้ยากแก่การพัฒนา

##### 1.2 ขณะทำงานวิจัย และกิจกรรมที่ทำ

เมื่อครั้งได้ทุ่งพันชันกลับคืนมาจากบริษัท ชาวบ้านก็ยังคงแตกเป็นก๊กเป็นเหล่า มีทั้งกลุ่มที่ต้องการอนุรักษ์หวงแหนทรัพยากร แต่ก็ยังเป็นกลุ่มน้อยมากเมื่อเทียบกับกลุ่มที่

ไม่เห็นด้วย และที่สำคัญยังเป็นกลุ่มของผู้มีผลประโยชน์เก่าในพื้นที่ป่าตามทุ่งพันชัน (กลุ่มแกนนำหรือผู้นำชุมชน) ชาวบ้านจึงไม่ค่อยสามัคคีกันเท่าที่ควร ส่วนทีมวิจัยก็ยังคงเดินทางทำงาน บางครั้งก็รู้สึกเหนื่อยที่แรงต้านทานหรือแรงเสียดทานยังมีอยู่มาก แต่หัวหน้าโครงการก็ยังคงพาทีมเดินทางต่อ ด้วยการมีกำลังใจจากคนในทีมงาน และครอบครัวที่เป็นกำลังใจหลัก

ด้วยเหตุมีแรงด้านมีอุปสรรคในการทำงาน จึงเป็นการบ้านให้ทีมวิจัย จึงพยายามหาทางที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุดด้วยวิธีการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการลงเรือสำรวจพื้นที่ป่าตามทุ่งพันชันในช่วงฤดูน้ำหลาก (น้ำท่วม) การสำรวจพื้นที่ป่าตามในฤดูน้ำลด การร่วมกันกับชุมชนพัฒนาเส้นทางคมนาคมเข้าหมู่บ้าน การเชิญชวนผู้นำในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด รวมทั้งพระสงฆ์ เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งเมื่อได้ทำงานไประยะหนึ่ง ชุมชนเริ่มตระหนักในสำคัญของป่าตามมากขึ้น จากที่เคยนั่งอยู่บ้านดูทีมวิจัยทำงาน ก็เริ่มเข้าร่วมกิจกรรม โดยทีมวิจัยจะเรียกเพื่อชวนให้เข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง บางคนก็ไม่สนใจเลย บางคนก็สนใจที่จะเข้าร่วมแต่กลัวคนในครอบครัวหรือญาติพี่น้องที่พบเห็นพูดติเตียน บางคนก็เข้าร่วมเพราะเห็นผลประโยชน์ส่วนตน (ค่าตอบแทน) บางคนก็เข้าร่วมด้วยใจรักที่ต้องการจะเห็นชุมชนดีขึ้น

การเรียกชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมแรก ๆ มักจะเป็นการเชิญหรือการเรียกกลุ่มผู้นำ หรือสร้างแกนนำในการทำกิจกรรมก่อน อย่างเช่น การเชิญ อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน พ่อบ้านและคนที่สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม จะมาหรือไม่ก็เรียกหรือเชิญให้เข้าร่วมกิจกรรมไว้ก่อน

เมื่อได้แกนนำในการทำงานแล้ว ทีมวิจัยก็สร้างและทำความเข้าใจกับผู้เข้าร่วมว่า “การที่เราทำโครงการวิจัยนี้ไม่ใช่เราเอาข้อมูลไปขายกิน แต่ข้อมูลที่ใดเราสามารถนำไปอ้างอิงต่อหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีผลต่อการพัฒนาบ้านเมือง ไม่ใช่สร้างไปแล้วพัฒนาไปแล้ว แล้วค่อยมาศึกษาผลดีผลเสีย แทนที่จะเป็นการพัฒนาชุมชน กลับเป็นการทำร้ายชุมชนโดยที่ไม่เจตนาหรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ซึ่งจะเห็นได้จากหลายโครงการของภาครัฐที่ทำไปแล้ว” ซึ่งกลุ่มแกนนำก็เข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้างและทีมวิจัยก็ย้ำในเป้าหมายอยู่ตลอดเวลาว่า “การอนุรักษ์ ไม่ใช่การห้ามไม่ให้ใช้ แต่เป็นการใช้อย่างรู้คุณค่าและให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยอยู่กับธรรมชาติอย่างยั่งยืน” ซึ่งป่าตามเปรียบเสมือนหม้อข้าวหม้อแกง ถ้าหากใช้ไม่รู้คุณค่าหรือทำลายก็เหมือนกับทุบหม้อข้าวในครัวของตัวเอง

เมื่อชุมชนเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมมากขึ้นไม่ว่าจากกรรมวิธีใดก็ตามของทีมวิจัย ก็เริ่มที่จะเห็นความสามัคคี รอยยิ้มให้กันเวลาร่วมกิจกรรม เสียหวัดและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในขณะร่วมรับประทานอาหาร ซึ่งเป็นนิมิต

หมายอันดีแก่ทีมวิจัยว่า อย่างน้อยก็เริ่มเห็นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ดังจะเห็นจากการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผ่านมา

#### กิจกรรมที่ทีมวิจัยสร้างเพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

1. การสำรวจพื้นที่ป่าทามทุ่งพันชันในช่วงฤดูน้ำหลาก มีการล่องเรือติดเครื่องยนต์ดูสภาพพื้นที่ป่าทามทุ่งพันชันและพื้นที่น้ำท่วม และมีการวางแผนทางว่าในทุ่งพันชันแต่ละจุดนี้น่าจะทำกิจกรรมอะไรเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนต่อพื้นที่ให้มากที่สุด เช่น พื้นที่ทำการเกษตร พื้นที่อนุรักษ์ท้องเที่ยว พื้นที่ทำเลสัตว์เลี้ยง พื้นที่ทำการประมง ถนนเข้าสู่ทุ่งพันชัน ฯลฯ
2. การสำรวจพื้นที่ป่าช่วงน้ำลด เป็นการศึกษาสภาพพื้นที่และระบบนิเวศน์ของพื้นที่ป่าทามในช่วงน้ำลด เพื่อเป็นการเปรียบเทียบข้อแตกต่างระหว่างฤดูน้ำหลากกับฤดูน้ำลด โดยเริ่มนำเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านเข้าร่วมกิจกรรม เด็กเยาวชนให้ความสนใจเป็นอย่างมาก เพียงเอ่ยปากชักชวนเท่านั้นแหละว่าจะไปไหนขอไปด้วย โดยมีการศึกษาพันธุ์พืชในป่าทามระบบนิเวศน์ รวมทั้งศึกษาพืชสมุนไพรในป่าทาม
3. การพัฒนาเส้นทางคมนาคมเข้าหมู่บ้าน ด้วยสาเหตุที่ต้องการสร้างความสามัคคีในชุมชนและต้องการทางเข้าของหมู่บ้านให้มีสภาพที่ดี ง่ายต่อการสัญจรไปมา หัวหน้าโครงการและทีมวิจัยจึงประชุมวางแผนกันที่จะพัฒนาทางเข้าหมู่บ้าน โดยประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านเข้าร่วม ผลก็คือ มีชาวบ้านเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก มีกลุ่มผู้นำเข้าร่วมได้แก่ อบต. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
4. กิจกรรมพัฒนาเส้นทางเข้าสู่หอยปูตา เนื่องจากเส้นทางเดิมคับแคบ รกรงรัง แม้แต่เดินเข้าสู่หอยปูตาก็ลำบาก เมื่อมีการพัฒนาเส้นทางนี้ เจ้าของหมู่บ้านเกิดมีกำลังใจที่ทีมวิจัยให้เห็นความสำคัญ และมีงบประมาณเลี้ยงหอยปูตา สืบชะตาวังปลาและป่าทามทุ่งพันชัน ชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี และได้เส้นทางเข้าสู่หอยปูตาที่ได้มาตรฐาน
5. กิจกรรมการขยายวังปลาหนองหมากแซวและการเสริมวังปลากูดลิ้ว กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่เห็นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งเป็นผลพลอยมาจากการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง การขยายวังปลาหนองหมากแซวและการเสริมวังปลากูดลิ้วของทีมวิจัยร่วมกับชาวบ้านดงสาร ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นการ

ทำงานมากขึ้น เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันในเรื่องของกระบวนการคิดของฝ่ายที่เป็นชาวบ้านกับทีมวิจัย

กิจกรรมนี้ใช้เวลาในการเตรียมการทำวังปลาอยู่เกือบเดือนถึงจะแล้วเสร็จ โดยก่อนจะทำวังปลา ได้มีการทำประชาคมหมู่บ้านสร้างความเข้าใจและกฎเกณฑ์ของวังอนุรักษ์ที่สร้างขึ้นร่วมกัน

ในวันปฏิบัติงานจริงต่างก็ช่วยกันอย่างขยันขันแข็ง บ้างก็แบ่งหน้าที่กันไปหาขอนไม้กิ่งไม้ ป่าไผ่กะชะทำเป็นที่หลบอาศัยของปลา บ้างก็นำรถอีแต๋มมาช่วยขนซังลาค เมื่อซังลาคมาถึงหนองน้ำก็มีฝ่ายเรือนำขอนไม้และกอไผ่ที่หามาได้นำไปวางในเขตวังอนุรักษ์ที่กำหนดไว้ มีการทำแนวเขตอย่างชัดเจนในพื้นที่ 125 ไร่ ด้านทิศตะวันออกของหนองหมากแซว

ส่วนในเรื่องพันธุ์ปลา ทางทีมวิจัยได้ทำเรื่องไปถึงศูนย์วิจัยเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจืดจังหวัดสกลนครเพื่อขอสนับสนุนพันธุ์ปลา และทางประมงจังหวัดก็ได้ให้พันธุ์ปลามาจำนวน 1 แสนตัว ซึ่งทางทีมวิจัยและชาวบ้านคงสารได้นำมาอนุบาลไว้ในหนองน้ำเพื่อให้ลูกปลาปรับสภาพกับแหล่งน้ำได้ รวมทั้งยังส่งเจ้าหน้าที่ประมงจังหวัดสกลนครมาให้ความรู้ชาวบ้านเรื่องกฎหมายประมงในวันเปิดป้ายวังปลาด้วย

นอกจากจะทำกิจกรรมทำวังปลาแล้ว ทางทีมวิจัยได้ประสานกับป่าไม้จังหวัด เพื่อขอความอนุเคราะห์หักกล้าไม้(หมากแซว) มาปลูกที่หนองหมากแซวให้ชาวบ้านปลูกที่บ้านของตนเอง

5. กิจกรรมค่ายเด็กรักป่าทาม เป็นกิจกรรมที่ปลูกจิตสำนึกให้เยาวชน มีความรักความผูกพันกับป่าทาม ช่วยกันอนุรักษ์ป่าทามบ้านตัวเอง มีเยาวชนสนใจเข้าร่วมโครงการ จำนวน 80 คน 3 หมู่บ้าน คือบ้านคงสาร บ้านท่าแร่ และบ้านคงปลาปาก ตั้งเป็นกลุ่มมีประธาน เลขานุการ กิจกรรมที่ทำมีหลายรายการ เช่น ช่วยกันคิดอุดมการณ์ประจำกลุ่ม มีการแต่งเพลงประจำกลุ่มเกี่ยวกับป่าทาม แข่งขันการเล่นเกม สืบหาพืชสมุนไพร แข่งขันการเขียนเรียงความ วาดภาพเกี่ยวกับป่าทาม ปลูกต้นไม้ในป่าทาม ศึกษาดูงาน ผู้นำชุมชนมาให้ความรู้ร่วมเป็นวิทยากร ฯลฯ ซึ่งทำให้กิจกรรมค่ายเด็กรักป่าทามเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ทุกประการ

### 1.3 การต่อยอดงานวิจัย

ผลจากการประกวดวังปลาก่อนที่จะมีโครงการวิจัย บ้านคงสารเป็นหมู่บ้านที่ชนะเลิศระดับประเทศ จากสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย เมื่อ 1 พฤษภาคม 2545 ทำให้

หน่วยงานให้การสนับสนุนการเสริมสร้างและขยายวังปลา 1 แสบบาท เมื่อ พ.ศ. 2547 ทำให้วังปลาของบ้านดงสารเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และคนในชุมชนก็มีส่วนร่วมในการสร้าง ขยายและอนุรักษ์วังปลา ซึ่งปัจจุบัน ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องรื้อล้างเขตวังปลา เพียงแค่ใส่เบ็ดใส่มอกรอบนอกเขตอนุรักษ์ก็ได้กินปลาตัวใหญ่แล้ว ซึ่งบางตัวขึ้นตาก็ประมาณ 2 – 10 กิโลกรัมต่อ 1 ตัว เป็นปลาที่นำมาปล่อยไว้ในวังอนุรักษ์ได้ไม่ถึงปี

บางครั้งการทำวังปลาอนุรักษ์ของบ้านดงสารก็เป็นที่ได้เปรียบหมู่บ้านอื่น ๆ เนื่องจากมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ มีน้ำขังอยู่ตลอดปี และบ้านดงสารมีวังอนุรักษ์อยู่ถึง 2 วัง ได้แก่ วังอนุรักษ์หนองமாகแซว มีพื้นที่ 125 ไร่ และวังอนุรักษ์กุดสี้ว มีพื้นที่ 12.5 ไร่ นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลาจากศูนย์วิจัยเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจืด สกลนคร จึงทำให้ประชากรของปลามีจำนวนมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน และจากผลงานของทีมวิจัยมีการพูดจากผู้นำชุมชนว่ามีความต้องการจะทำวังปลาอนุรักษ์ที่วังกุดสี้วแม่น้ำสงครามอีกหนึ่งแห่ง โดยพื้นที่ไม่น้อยกว่า 50 ไร่

#### 1.4 ภาพรวมและผลจากการวิจัย

ถึงแม้งานวิจัยอาจจะยังตอบโจทย์วิจัยได้ไม่ครบ แต่ที่เห็นสิ่งหนึ่งก็คือการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จากที่เคยไม่เห็นด้วย ก็เริ่มให้ความสนใจ และเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าทามทุ่งพันชัน เห็นคุณค่าของการอนุรักษ์วังปลาหนองமாகแซว และวังอนุรักษ์กุดสี้ว

แต่เดี๋ยวนี้หลังจากชาวบ้านมีข้าวเต็มจานข้าว มีปลาตัวใหญ่ ๆ ที่เป็นผลมาจากการอนุรักษ์วังปลาหนองமாகแซวและวังกุดสี้ว ชาวบ้านก็ให้ความสำคัญแบบมีส่วนร่วมอย่างอัตโนมัติ คือหวงแหน ตักเตือนและห้ามทำผิดกฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ คือหากินแต่รอบนอกเขตอนุรักษ์วังปลา ใส่เบ็ดใส่มอกรอบนอกก็ได้กินปลาใหญ่ไม่เห็นจำเป็นต้องเข้าไปรบกวนวังปลา

ส่วนข้อมูลที่เป็นผลจากการวิจัยสามารถนำไปประกอบการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนได้ โดยการร่วมมือกับหน่วยงานที่ทำหน้าที่พัฒนาชุมชน อย่างเช่น อบต. อำเภอ จังหวัด และเป็นสถานที่ดูงานและฝึกงานของนักศึกษาที่มาจากสถานศึกษาต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ฯลฯ

ปัจจุบัน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนดีขึ้นเป็นอย่างมาก มีกิจกรรมอะไรก็จะช่วยกันทำ ยิ่งเฉพาะการทำกิจกรรมการอนุรักษ์วังปลา ต่างก็ให้ความร่วมมืออย่างเห็นได้ชัดเจน ความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกก็ตามมาด้วยไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมด้านพันธุ์ปลา การสนับสนุนกล้าไม้ เงินทุนที่ใช้ในการจัดทำวังปลาเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชาฯ 1 แสบบาท จากกรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อม ทุกวันที่ 13 เมษายน ได้

จัดเป็นกิจกรรมประเพณีปล่อยนกปล่อยปลา ซึ่งได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลาจาก ศูนย์วิจัยพันธุ์ปลาน้ำจืดสกลนคร และอื่น ๆ อีกมากมายที่จะตามมา

## 2. ผลต่อชุมชน สามารถแบ่งออกเป็นช่วง ๆ ได้ดังนี้

### 1. ช่วงก่อนเกิดโครงการวิจัย

อย่างที่กล่าวมาในรายงานความก้าวหน้าแล้วนั้นว่า พื้นที่ป่าทามทุ่งพันชันของบ้าน ดงสารเป็นพื้นที่ป่าอันอุดมสมบูรณ์ และมีนายทุนเข้ามาสูบเอาผลประโยชน์ไปจาก ชุมชน ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความเดือดร้อนในพื้นที่ทำกินที่เลี้ยงสัตว์ ถูกกีดกันจาก บริษัทที่ยึดพื้นที่ดินห้ามไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปทำมาหากินและเลี้ยงสัตว์ได้ ส่งผลให้เกิด ความเดือดร้อนอย่างหนัก จนชาวบ้านต้องรวมกันเพื่อต่อสู้เพื่อเรียกร้องในสิทธิที่ดิน ทำกินของชุมชนคืนมาได้

เมื่อได้พื้นที่ป่าทามทุ่งพันชันกลับคืนมา ชาวบ้านก็ยังไม่ค่อยให้ความสำคัญ เท่าที่ควร จึงเกิดกลุ่มอยู่ 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ต้องการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าทามทุ่งพัน ชันซึ่งเป็นกลุ่มที่มิวิจัยเสียเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มที่คัดค้านแล้วมี จำนวนน้อยกว่ากลุ่มดังกล่าวมากเป็นเท่าตัว

### 2. ช่วงระหว่างทำงานวิจัย

ในช่วงการทำงานช่วงแรก ๆ ชาวบ้านยังไม่ค่อยให้ความสนใจ เนื่องจากยังไม่ เข้าใจแก่นแท้กระบวนการทำงานของทีมวิจัย และยังคงคิดอยู่ว่า “วิจัยไปทำไม ธุระก็ ไม่ใช่” กลุ่มที่เข้าร่วมงานวิจัยกลุ่มแรก เป็นกลุ่มของแกนนำทางชุมชนที่ทีมวิจัยเชิญ เข้าร่วมเพื่อเป็นตัวประสานและทำความเข้าใจกับชุมชน

ทีมวิจัยเห็นว่านี่คือปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำงาน ถ้าไม่แก้ไขจะมี ผลกระทบต่อการทำงานแน่นอน ทีมวิจัยจึงคิดหาวิธีการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ในการทำกิจกรรมให้มากที่สุดด้วยวิธีต่าง ๆ นา ๆ รวมทั้งให้ระยะเวลาเป็นเครื่อง พิสูจน์จนในที่สุดชาวบ้านก็เริ่มเห็นความสำคัญและเริ่มเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้นและมีที่ ทว่ามีการให้ความร่วมมือมากขึ้นเรื่อย ๆ

ทีมวิจัยได้พาชาวบ้านและผู้นำในชุมชนร่วมกิจกรรมมากขึ้น ชาวบ้านเองก็เริ่ม สนุกในการทำงาน มีการพบปะแลกเปลี่ยนพูดคุย เมื่อทำกิจกรรมเสร็จก็จะมีการ ร่วมกันรับประทานอาหาร เป็นการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

กิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ให้กับคนในชุมชนที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ กิจกรรม เสริมสร้างและขยายวงปลา ซึ่งชาวบ้านให้ความสนใจและตื่นตัวกับกิจกรรมนี้มาก อัน เป็นผลมาจากการร่วมมือการทำกิจกรรมในชุมชนมาหลายกิจกรรม มีการประชุมวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบและมีการแบ่งหน้าที่อย่างชัดเจนอย่างเช่น การจัดเตรียม

เครื่องมือชักลาก การจัดหาเรือ การสำรวจขอนไม้และกอไผ่ แม่น้ำบางส่วนก็จะทำหน้าที่ทำกับข้าว ซึ่งทำกิจกรรมอยู่ 2 – 3 วัน ก็เป็นอันเสร็จเรียบร้อย

หลังจากการเสริมสร้างและขยายวังปลาเสร็จแล้ว ชาวบ้านและทีมวิจัยก็เฝ้าทะนุถนอมรอวันที่ปลาที่ปล่อยลงเขตวังอนุรักษ์ฯ ตัวโต ขณะที่รอให้ปลาตัวโตชาวบ้านก็หากินปกติ คือใส่เบ็ดใส่มอกรอบ ๆ นอกเขตวังอนุรักษ์ฯ ก็พอเพียงแล้ว

### 3. ช่วงท้ายของงานวิจัย (ใช้เวลา 3 ปี)

จากที่ทีมวิจัยได้เริ่มทำงาน วังอนุรักษ์ไม่ถูกรบกวนก็เริ่มมีปลาใหญ่มากขึ้น และชาวบ้านที่ใส่มอในหนองหมากแซวก็เริ่มได้ปลาตัวใหญ่มากขึ้น จากแต่เดิมที่ยังไม่มีวังอนุรักษ์ ได้แต่ปลาตัวเล็ก ๆ

ปัจจุบันนี้ชาวบ้านคงสารมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ได้กินปลาตัวใหญ่ ๆ ตั้งแต่ขนาด 1 กิโลกรัมขึ้นไปจน 10 - 15 กิโลกรัม ชาวบ้านจึงไม่จำเป็นต้องเข้าไปรบกวนเขตวังอนุรักษ์ฯ เมื่อชาวบ้านเห็นคนทำผิดกฎก็กล่าวตักเตือนกันช่วยกันดูแล ทำให้ชาวบ้านเกิดการอนุรักษ์แบบอัตโนมัติ โดยที่ชาวบ้านไม่รู้ตัวเลยว่าการกระทำดังกล่าวนี้ เป็นการมีส่วนร่วมและมีจิตสำนึกจากการอนุรักษ์

นอกจากนี้ชุมชนยังมีความสามัคคีและมีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้น ลดความขัดแย้งในชุมชนได้เป็นอย่างมาก และเป็นนิมิตหมายอันดีแก่การพัฒนาชุมชนในภายภาคหน้าต่อไป

### 3. ผลต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรของพื้นที่ป่าทามทุ่งพันชัน ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงมาหลายยุคหลายสมัย ซึ่งสามารถเรียงลำดับเหตุการณ์ได้ดังนี้

1. ยุคของการ การสัมปทานเผาถ่าน (พ.ศ. 2508-2522) และการสัมปทานทำไม้ (พ.ศ. 2515) การเผาถ่านในช่วงแรกส่วนใหญ่มักเผาเพื่อใช้ในครัวเรือน ต่อเมื่อมีพ่อค้าจากจังหวัดนครพนม สกลนคร อุดรธานี เข้ามาจับซื้อ จึงทำให้มีการเผาถ่านเป็นการค้าอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2517-2519 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเผาถ่านกันอย่างหนัก
2. ยุคของการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ตามนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาล ยุคนายกรัฐมนตรีชาติชาย ชุณหะวัณ คือการเปลี่ยนสนาามรบให้เป็นสนาามการค้าได้พุ่งเป้าไปที่ภาคอีสาน ในฐานะประตูที่เข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง เพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจมากขึ้นในภาคอีสาน ส่งผลให้มีการลงทุนพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรในลุ่มน้ำสงครามมากขึ้น โดยมีการตั้งบริษัทด้านอุตสาหกรรมเกษตรขนาดใหญ่จำนวน 5 บริษัท ซึ่งเริ่มขึ้นในต้นทศวรรษที่ 2520 กระทั่งถึงปลายทศวรรษที่ 2530 ได้มีบริษัทใหญ่ ๆ เกิดขึ้น คือ บริษัทตะวันฟาร์ม (

ตั้งปี พ.ศ. 2521 ) บริษัทอุตสาหกรรมเกษตรอีสาน ( ตั้งปี พ.ศ. 2527 ) บริษัทชนบท  
กรุ๊ป จำกัด (มหาชน) ( ตั้งปี พ.ศ. 2531 ) บริษัททุ่งสงคราม อินดัสทรี จำกัด ( ตั้งปี  
พ.ศ. 2533 ) ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นบริษัท เอเชียเทค กรุ๊ป จำกัด (มหาชน) ในปี พ.ศ.  
2538 และ บริษัท เอเชียเทค พัลฟ์ แอนด์ เปเปอร์ จำกัด (มหาชน) ในปี พ.ศ. 2539

บริษัทชนบทฯ เป็นบริษัทแรกที่เข้ามาใช้ประโยชน์พื้นที่ทุ่งพันทันโดย  
การทำแปลงทดลองปลูกดอกทานตะวัน มะเขือเทศ และยูคาลิปตัสบนพื้นที่  
ประมาณ 10-20 ไร่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2533 ผู้ว่าราชการจังหวัดในสมัยนั้นนำที่ดินทุ่ง  
พันทันมาจัดสรรให้กับชาวบ้านดงสาร 160 ครอบครัว จำนวน 996 ไร่ (ในขณะนั้น  
ฝ่ายราชการและบริษัทเอกชนเข้าใจว่าป่าทามทุ่งพันทันเป็นพื้นที่ที่กว้างว่างเปล่า แต่  
ภายหลังจึงพบว่าป่าทามทุ่งพันทันได้ขึ้นทะเบียนที่สาธารณประโยชน์ไว้ก่อนหน้า  
แล้ว) พื้นที่ส่วนนี้เองที่บริษัทชนบทฯ ได้กว้านซื้อจากชาวบ้านด้วยวิธีบีบบังคับ  
ทางอ้อมในราคาไร่ละ 1,000-2,000 บาท และต่อมาบริษัทชนบทฯ ก็ได้ทำการเบิก  
ไถที่ดินในพื้นที่ป่าทามทุ่งพันทันเพื่อปลูกยูคาลิปตัสในพื้นที่เพิ่มเติมอีก 3,000 ไร่ โดย  
อ้างว่าได้เช่าพื้นที่จากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสกลนครเรียบร้อยแล้ว รวมแล้วเป็น  
พื้นที่ประมาณ 4,000 ไร่

ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 มีการก่อตั้งบริษัทเอเชียเทค กรุ๊ป จำกัด (มหาชน) ขึ้น  
เป็นบริษัทแม่ของกลุ่มธุรกิจการเกษตร (เดิมคือบริษัททุ่งสงครามอินดัสทรี จำกัด ซึ่ง  
ก่อตั้งในปี พ.ศ.2533) บริษัทเอเชียเทคฯ ต้องการพื้นที่ขนาดใหญ่เพื่อปลูกกระถิน  
เทพาและยูคาลิปตัสสำหรับเป็นวัตถุดิบให้กับอุตสาหกรรมเยื่อและกระดาษ

3. **ยุคของการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิกลับคืน** หลังจากที่บริษัทเข้าไปยึดพื้นที่ในป่า  
ทามทุ่งพันทันแล้ว ได้ทำการเพาะปลูกยูคาลิปตัส โดยล้อมรั้วกันไม่ให้ชาวบ้านนำ  
สัตว์เลี้ยงเข้าไปเลี้ยงในพื้นที่ดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านเกิดความเดือนร้อนอย่างหนัก  
จึงได้มีการรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อเรียกร้องสิทธิและต่อสู้เพื่อที่จะได้ฟื้นป่า  
กลับคืนมา ไม่ว่าจะเป็นการยื่นหนังสือต่อนายกรัฐมนตรีที่หน้ารัฐสภา แต่ก็ไม่ได้เกิดผล  
และไม่มีความคืบหน้า สุดท้ายจึงมีการถวายฎีกาต่อสมเด็จพระนางเจ้า  
พระบรมราชินีนาถเมื่อครั้งเสด็จมาประทับแรมที่พระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ เมื่อ  
ปลายปี พ.ศ. 2538

4. **ยุคของการฟื้นฟูและพัฒนา** เมื่อครั้งได้ฟื้นป่าทามทุ่งพันทันกลับคืนมา ชาวบ้านก็  
ช่วยกันทำนุบำรุงรักษาและรวมตัวกันก่อตั้งเป็นกลุ่ม “อนุรักษ์ทุ่งพันทัน” โดยได้ร่วม  
แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มคนในพื้นที่ที่มีปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม ความไม่เป็น  
ธรรมที่เกิดจากการเข้ามาของกลุ่มนายทุน



นอกจากจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มต่าง ๆ แล้ว ยังได้ทำการวิจัยหาแนวทางในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าทามให้กลับสู่สภาพดั้งเดิม และยังหาแนวทางในการสร้างความร่วมมือของคนในชุมชนในการอนุรักษ์และหวงแหนป่าทามให้คงอยู่ในการทำงานวิจัยได้ดำเนินการเกี่ยวกับการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ด้วยวิธีการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างและขยายวังปลาฤดูลี้วและวังปลาหนองหมากแซว

จากการทำกิจกรรมดังกล่าว มีสิ่งที่เกิดขึ้นหลายอย่างเช่น การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ความมีปฏิสัมพันธ์และความสามัคคีในกลุ่มคนในชุมชน และผลจากการเสริมสร้างและขยายวังปลาที่เห็นได้ชัดก็คือ จำนวนประชากรสัตว์น้ำมีจำนวนมากขึ้น ชาวบ้านได้กินปลาตัวใหญ่โดยที่ไม่เข้าไปรบกวนปลาในเขตวังอนุรักษ์ และผลที่เกิดขึ้นที่สำคัญที่สุดคือชาวบ้านมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ มีความหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติของตน

#### 4. ผลต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ในการทำงานเกือบทุกงาน จะทำเพียงลำพังก็ได้แต่ค่อนข้างลำบากและจะต้องเป็นทีมงานที่มีความรู้และมีประสบการณ์การทำงานสูง ซึ่งมีอยู่น้อยมาก การทำงานส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วยหน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนทั้งทางตรงและทางอ้อมไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้ ประสบการณ์งบประมาณ และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

การทำงานของทีมวิจัยป่าทามทุ่งพันชันของบ้านดงสารนี้ ได้รับการสนับสนุนหลักจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ที่เป็นแหล่งทุนสำคัญและเปิดโอกาสให้ทีมวิจัยได้ศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์และข้อมูลชุมชนของตนเอง นอกจากจะเป็นแหล่งทุนแล้วยังเป็นคลังความรู้ มีเนื้อหาสาระและประเด็นงานวิจัยที่มีลักษณะคล้ายหรือใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ยังมากด้วยนักวิชาการ นักพัฒนา ที่พร้อมให้การช่วยเหลือสนับสนุนและติดตามกระบวนการทำงาน

นอกเหนือจาก สกว.สำนักงานภาคแล้ว ยังมีกลุ่มองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ให้การช่วยเหลือสนับสนุน ดังนี้

##### 1. กรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

จากการประกวดด้านสิ่งแวดล้อม ชุมชนบ้านดงสารได้รับการสนับสนุนงบประมาณจำนวน 1 แสนบาทเพื่อจัดทำวังอนุรักษ์วังปลาฤดูลี้ว ปีถัดไปได้รับการจัดสรรงบประมาณให้ไปศึกษาดูงานดูรูปแบบวังอนุรักษ์วังปลาเพื่อมาสานต่อการทำงาน ส่วนปีที่ 3 และ 4 ได้รับการสนับสนุนงบประมาณปีละ

ห้ำหั่นบาทเพื่อเสริมสร้างและขยายวังปลา หรือทำกิจกรรมอื่นใดเกี่ยวกับ  
สิ่งแวดล้อม

## 2. ศูนย์วิจัยเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจังหวัดสกลนคร

จากการทำกิจกรรมที่ผ่านมา มีกิจกรรมหนึ่งในโครงการวิจัยคือ การ  
อนุรักษ์และขยายวังปลา ทางทีมวิจัยได้ติดต่อประสานขอความร่วมมือจาก  
ศูนย์วิจัยเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจังหวัดสกลนคร เพื่อขอพันธุ์ลูกปลามาปล่อยลงใน  
เขตวังอนุรักษ์ที่จัดเตรียมไว้ และศูนย์วิจัยเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจังหวัดสกลนคร  
ได้ให้ความอนุเคราะห์ลูกปลา จำนวน 1 แสนตัวมาปล่อย เมื่อวันที่ 13 เมษายน  
พ.ศ. 2548

ทางผู้อำนวยการศูนย์วิจัยเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจังหวัดสกลนคร กล่าวว่า ถ้า  
หากทำดี ชาวบ้านให้ความร่วมมือและสามัคคีกันมากขึ้น ก็จะนำมามอบให้ปี  
หน้า และในที่สุดทางศูนย์วิจัยเพาะพันธุ์สัตว์น้ำจังหวัดสกลนคร ได้มอบพันธุ์  
ลูกปลาอีกจำนวน 155,000 ตัว (หนึ่งแสนห้าหมื่นห้าพันตัว) ในวันที่ 13  
เมษายน 2549 เพื่อมาปล่อยที่เขตอนุรักษ์วังปลาหนองหมากแซวและกุดสิ่ว  
และจะได้รับการสนับสนุนอีกในครั้งต่อไป และชาวบ้านคงสารก็ไม่แล้งน้ำใจ  
ได้นำปุ๋ยคอกที่ชาวบ้านมีครัวเรือนละ 1 - 5 กระสอบมอบให้กับทางศูนย์วิจัย  
เพาะพันธุ์สัตว์น้ำจังหวัดสกลนคร ปี พ.ศ. 2548 มอบให้ 80 กระสอบปี พ.ศ.  
2549 มอบให้ 91 กระสอบปี เพื่อให้ทางศูนย์นำไปใช้ได้ตามความเหมาะสม

## 3. ศูนย์วิจัยเพาะพันธุ์ข้าวจังหวัดสกลนคร

ในส่วนของศูนย์วิจัยเพาะพันธุ์ข้าวจังหวัดสกลนคร ได้มีนักวิชาการนำ  
พันธุ์ข้าวมาทดลองปลูกในแปลงทดลอง โดยประสานผ่านหัวหน้า  
โครงการวิจัยและทีมวิจัย ในการมาครั้งนี้ ได้มีการนำพันธุ์ข้าวต่าง ๆ มา  
ทดลอง เพื่อหาความเหมาะสมกับพื้นที่ดินทามว่าพันธุ์ข้าวพันธุ์ใดที่ให้ผลและ  
เจริญงอกงามกับดินทามได้ดีที่สุด

นอกจากจะนำพันธุ์ข้าวมาทดลองแล้ว ยังให้ความรู้กับชาวบ้านในเรื่อง  
การทำเกษตรที่ถูกวิธี ไม่ว่าจะเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการเตรียมดิน การ  
บำรุงรักษาคุณภาพดิน การบำรุงรักษาผลผลิตทางการเกษตรและความรู้อื่น ๆ  
อีกมากมายที่นักวิชาการมอบให้

## 4. องค์การบริหารส่วนตำบลโพนงาม

องค์การบริหารส่วนตำบลโพนงาม เป็นหน่วยงานที่อยู่ใกล้กับชุมชนมาก  
ที่สุด เป็นหน่วยงานที่ให้การช่วยเหลือสนับสนุนในด้านงานพัฒนาและ  
งบประมาณ และที่ผ่านมาองค์การบริหารส่วนตำบลโพนงามได้เข้ามีส่วนใน

การพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ขั้นพื้นฐานของชาวบ้าน และเป็นหน่วยงานที่เงินผ่านลงมาทำกิจกรรมวังปลาของชาวบ้าน จำนวน 1 แสบบาท ที่ได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

#### 5. ชมรมอนุรักษ์ลุ่มน้ำสงคราม

ถึงแม้จะเป็นชมรมเล็ก ๆ ที่ไม่ค่อยมีใครรู้ แต่ด้วยการคลุกคลีและการมีเจตนารมณ์เป้าหมายเหมือนกันคือ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เขตลุ่มน้ำสงครามและทรัพยากรป่าทาม จึงมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการทำงานด้านการอนุรักษ์ร่วมกัน

#### 6. หน่วยงานด้านการศึกษา/การค้นคว้าวิจัย

เมื่อพื้นที่ป่าทามทุ่งพันและลุ่มน้ำสงครามเป็นที่รู้จักแก่คนทั่วไป ทั้งนักวิชาการ นักพัฒนา องค์กรด้านการพัฒนา องค์กรด้านการอนุรักษ์หรือแม้แต่องค์กรจากต่างประเทศก็ให้ความสนใจ “เปรียบเทียบสาวสวยที่มีแต่คนมานั่งจีบแบบไม่ขาดสาย” จึงมีหน่วยงานเข้ามาทำการศึกษาวิจัยดังเช่น สหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ (IUCN), มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, ประเทศเพื่อนบ้านอย่างเช่นลาว เข้ามาศึกษาดูงานพื้นที่ป่าทามทุ่งพันชั้น

หมู่บ้านดงสาร นับว่าเป็นชุมชนตัวอย่างด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าอนุรักษ์ป่าทามได้ดี เป็นหมู่บ้านที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่า สมกับคำขวัญของหมู่บ้านว่า "นาปรังข้าวขาว ดอนเฒ่าข้าวตันไม้ใหญ่ กุดลิ้นน้ำใส ทุ่งพันชันกว้างไกล ปลาใหญ่หนองหมากแซว ไร่แล้วบ้านดงสาร"

## บรรณานุกรม

งานวิจัยไต้หวัน.นิเวศวิทยาและประวัติศาสตร์ ป่าบุ่งป่าทาม กลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง  
พิมพ์ครั้งที่ 1 เชียงใหม่:วนิดา เพรส, 2548

กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม,ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม,พิมพ์เผยแพร่  
โดยฝ่ายพัฒนาและผลิตสื่อ กองส่งเสริมและเผยแพร่ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม,ปรับปรุง  
ใหม่ กรุงเทพมหานคร:2545

งานวิจัยสัญญาเลขที่ RDG43N0030 บ้านโป่งคำ หมู่ที่ 5 ตำบลคู่งษ์ อำเภอสันติสุข  
จังหวัดน่าน

จดหมายข่าวสำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ฉบับที่ 2  
มีนาคม - เมษายน 2549 เชียงใหม่: โอ เค การพิมพ์,2549

ภาคผนวก

## ประวัตินักวิจัย



ชื่อ นายสุวรรณ บงศ์บุตร

ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 88 หมู่ที่ 5 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170  
โทรศัพท์ 013808517

วัน เดือน ปีเกิด 25 มิถุนายน 2501 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170

การศึกษา ศษ.บ. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

### ประสบการณ์การทำงาน

- ทำงานรับราชการครู เมื่อ 1 ตุลาคม 2521
- ที่ปรึกษาคณะกรรมการของหมู่บ้าน
- คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานสถานศึกษา
- ที่ปรึกษาลี้่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนตำบลโพนงาม
- เลขานุการคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน



ชื่อ นายเด่น นิพันธ์

ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 5 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170  
โทรศัพท์ - 079477996

วัน เดือน ปีเกิด 15 เมษายน 2504 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170

การศึกษา ม. 3

#### ประสบการณ์การทำงาน

- ผู้ใหญ่บ้าน บ้านดงสาร 2 สมัย พ.ศ. 2536 – พ.ศ. 2544
- ประธานชมรมอนุรักษ์ลุ่มน้ำสงคราม
- ที่ปรึกษาคณะกรรมการของหมู่บ้าน
- ประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
- คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน



ชื่อ นายสอน บุตรสุวรรณ  
ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 68 หมู่ที่ 5 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170  
โทรศัพท์ -  
วัน เดือน ปีเกิด 6 ธันวาคม 2491 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170  
การศึกษา -  
ประสบการณ์การทำงาน  
- กรรมการหมู่บ้าน  
- หมอสมุนไพรประจำหมู่บ้าน





ชื่อ นายสำเนียง ดกเอีย  
ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 5 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170  
โทรศัพท์ -  
วัน เดือน ปีเกิด 4 มิถุนายน 2500 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170  
การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนบ้านดงสาร  
ประสบการณ์การทำงาน  
- อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน  
- ที่ปรึกษาคณะกรรมการของหมู่บ้าน  
- คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานสถานศึกษา



ชื่อ นายบุญจันทร์ ภูจอมจิตร

ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 120 หมู่ที่ 5 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170  
โทรศัพท์ -

วัน เดือน ปีเกิด 12 ธันวาคม 2499 บ้านหนองกรุงศรี ต.หนองกรุงศรี อ.หนองกรุงศรี จ.กาฬสินธุ์

การศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ประสบการณ์การทำงาน

- อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- ที่ปรึกษาคณะกรรมการของหมู่บ้าน
- ฝ่ายประชาสัมพันธ์ “ผู้เข้าร่วมอบรมสันติสุข”
- คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน



ชื่อ นายสุรินทร์ บุญชาญ

ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 177 หมู่ที่ 5 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170  
โทรศัพท์ - 072342143

วัน เดือน ปีเกิด 2 มกราคม 2493 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170

การศึกษา ป.กศ.

ประสบการณ์การทำงาน

- ที่ปรึกษาคณะกรรมการของหมู่บ้าน
- ผู้ช่วยเลขานุการคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน
- ประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนบ้านดงสาร

## ที่ปรึกษาทีมวิจัย



ชื่อ นายรังสรรค์ บงศ์บุตร (คนนั่งซ้ายมือ)  
ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 100 หมู่ที่ 5 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170  
โทรศัพท์ -  
วัน เดือน ปีเกิด 21 ตุลาคม 2493 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170  
การศึกษา คบ.บริหาร  
ประสบการณ์การทำงาน

- ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดงสาร
- ที่ปรึกษาคณะกรรมการของหมู่บ้าน
- ประธานกลุ่มโรงเรียน
- ที่ปรึกษา คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน
- กรรมการสหกรณ์ออมทรัพย์ครูสกลนคร

## ที่ปรึกษาทีมวิจัย



ชื่อ นายอนุพงษ์ บงศ์บุตร (คนนั่งขวามือ)

ที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ หมู่ที่ 5 บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170  
โทรศัพท์ -

วัน เดือน ปีเกิด บ้านดงสาร ต.โพนงาม อ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร 47170

การศึกษา ปว.ช.

ประสบการณ์การทำงาน

- คณะกรรมการของหมู่บ้าน
- ประธานการเงินของหมู่บ้าน
- ที่ปรึกษา คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน

### คณะกรรมการดำเนินการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมบ้านดงสาร

|                  |            |                         |
|------------------|------------|-------------------------|
| 1. นายสมหมาย     | นิพันธ์    | ประธานคณะกรรมการ        |
| 2. นายเด่น       | นิพันธ์    | กรรมการ                 |
| 3. นายวิชัย      | บุญชาญ     | กรรมการ                 |
| 4. นายสุนทร      | นิพันธ์    | กรรมการ                 |
| 5. นายสอน        | บุตรสุวรรณ | กรรมการ                 |
| 6. นายสำราญ      | ดกเอีย     | กรรมการ                 |
| 7. นายวันเพ็ญ    | ไชยพรม     | กรรมการ                 |
| 8. นายสุนันท์    | ศรีวงศ์แสง | กรรมการ                 |
| 9. นายคำหว่า     | บุตรสุวรรณ | กรรมการ                 |
| 10. นายบุญจันทร์ | ภูจอมจิตร  | กรรมการ                 |
| 11. นายสุรินทร์  | บุญชาญ     | กรรมการผู้ช่วยเลขานุการ |
| 12. นายสุวรรณ    | บงศ์บุตร   | กรรมการเลขานุการ        |

### ที่ปรึกษากรรมการ

|                |            |                              |
|----------------|------------|------------------------------|
| 1. นายรังสรรค์ | บงศ์บุตร   | ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดงสาร |
| 2. นายวิไล     | แก้วศรีรัง | กรรมการหมู่บ้าน              |
| 3. นายอนุพงษ์  | บงศ์บุตร   | การเงินหมู่บ้าน              |
| 4. นายบรรเทา   | อินธิราช   | ประธานสมาคมหมู่บ้าน          |

### เพลงอบรมค่ายเด็กรักป่าทาม

#### 1. เพลงเด็กขยัน (อ.สุวรรณ) ทำนองเพลงเด็กคอยใจดี

ตัวฉันเป็นชาวป่าชาวดง บอกตรง ๆ หน้าตาไม่สวย ครอบครัวยากจนก็ไม่ได้ร่ำรวย เลี้ยงวัวควาย เป็ดไก่ ทำนา  
ตั้งแต่เช้าช่วยพ่อช่วยแม่ เก็บดอกแคร่ฟักแฟงแดงกวา เอาไปขายฉันได้เงินตรา แล้วเข้าป่าชวนกันหาของกิน  
ผมเอามากฝีมือมาฝาก อยากให้เธอได้กิน ฝากฝีมือมีวิตามิน ไม่ต้องกินของแพง  
ผมเอามากดองแต่นมาฝาก อยากให้เธอแข็งแรง แก้มของเธอจะแดง แดงเหมือนหมากดองแต่นสุก

ลา ลา ลา ลา ลา ๆ ๆ ๆ ๆ ๆ

#### 2. เพลงเห็ดฟังทาม (อ.สุวรรณ)

ป่าทามของเรานี้เอ๋ย จนนั่นเคยเก็บเห็ดฟังทาม ดูชิมมีแต่ดอกงาม ๆ โอ้โฮมีแต่ดอกงาม ๆ จันรักป่าทามหมู่บ้าน  
ของเรา

#### 3. เพลงเด็กรักป่าทาม (อนันต์ บุตรสุวรรณ) ทำนองเพลงผู้ใหญ่ลี

มิถุนา 2548 ครูชีแปดตีระฆังประชุม นักเรียนก็มาชุมนุม มาชุมนุมเรื่องรักป่าทาม ตั้งคำถามและได้มีการทดสอบ  
พวกเราตอบ ๆ ปลา ๆ วิทยากรก็บอกว่า ๆ นักเรียนนั้นหนอรักป่าทาม คำถามที่นักเรียน  
ตอบตามแบบทดสอบไม่ตรงประเด็น จำเป็นต้องเข้าค่ายฝึก ๆ ให้สำนึกเรื่องรักป่าทาม รักป่าทาม รักป่าทาม  
บ้านเรา ๆ

#### 4. เพลงพัฒนาป่าทาม (ศิริพร นิพันธ์) ทำนองเพลงโรงเรียนของเราน่าอยู่

ป่าทามของเราน่าอยู่ มินกหนู มีปูมีปลา พวกเราช่วยกันพัฒนา ๆ มาเถิดหนา พัฒนาป่าทาม พัฒนา ๆ ป่าทาม

#### 5. เพลงอนุรักษป่าทาม (ศกามาศ) ทำนองเพลงช้าง

ทาม ทาม ทาม ป่าทามมีน้ำมีสัตว์ พวกเราช่วยกันเร่งรัด ไม่ให้ใครตัดหรือทำลาย ทำแนวรอบป่าป้องกันไฟ  
เรารักป่าทามไม่ทำลาย อนุรักษ์ป่าไว้นะพวกเรา

6. เพลงจับอีหลี (อ.สุวรรณ) ทำนองเพลงตายค้อล่อ

ตายค้อล่อ ถึกจับคัก ๆ กันตำรวจสู้จัก จับเอาไปโอดเคอ หลอยซ้อตได้แต่ยามนายเพลอ กันนายฮู้เมื่อ  
เฮ้อไปนอนคุกจีไก่อ

ค้อยซังเจ้า พวกซ้อตปลาทั้งหลาย พวกเลี้ยงเป็นเลี้ยงตาย กลายเป็นพวกจังไร พวกเห็นแก้ตัวทำผิดกฎหมาย  
จักซิเฮ็ดแนวได้ ให้พวกมันสูญพันธุ์

ค้อยอยากอ้อคิ่นปี เตะอ้อหมากไข่แลน พวกเฮาหวงแหนอนุรักษ์ไว้นั้น เห็นไปซ้อยยามได้โทรเอาตำรวจปล้น  
พวกเขาเหล่านั้น เอาตำรวจมาคั่นคอ

ตายค้อล่อ พวกที่เป็นตาซัง เอาไฟไปดั่ง ให้เตรียมเผาโอดหนอ ฮักลูกแพงหลานให้เซาเซอื่อพ่อ  
พวกเฮานั้นหนอจะขอสรรเสริญ.



7. เพลงป่าทาม (กลุ่มฉลามทาม) ป่าทามของเรามีอาหาร เชื้อชาญชำนานูหลายอย่าง  
พวกเรอย่าฟั้งทังขว้าง เก็บหมากยางไปกินกันเถอะ

8. เพลงป่าทามสุดสววย (กลุ่มกระต่ายป่า)

ป่าเอ้ยป่าทามยามงามก็เจียวขจี หน่อไม้ก็ยังมากมีๆ มีของดีๆอยู่ในป่าทาม มาพวกเรามา มาร่วม  
รักป่าทามสุดสววยงามป่าทามของเรา

9. เพลงฝากป่าทาม (กลุ่มสิง)

ฝากทามหนูด้วยช่วยดูแลทามหนูให้ที หากทามหนูยังดูไม่ดี พ่อย่าเฟ็งใจร้อน ทามหนูวันนี้ ไม่  
ค่อยขจร ต้องหาน้ำเย็นๆไว้ก่อนแล้วค่อยพากันไปป่าทาม

10. เพลงอยากไปป่าทาม (กลุ่มทามอ้อมแก้ว) ทำนองเพลงบอกว่าอย่าขอมอล่า

บอกว่าอยากไปป่าทามๆ ไม่รู้ป่าทามนั้นเป็นแบบไหน หนูเองยังไม่เข้าใจ ะ มันเป็นแบบไหน  
ไม่รู้เรื่องเลย เกิดมาไม่เคยได้ไปป่าทาม เคยไปกุศลสังกรรม โอ้เคยไปกุศลสังกรรม ไปเห็นแล้วงาม  
ติดอกติดใจ ป่าทามมีน้อยใช้ไหมๆ

พวกเราจะได้ไปปลูกป่าทามๆ

11. เพลงรักษาป่าทาม (กลุ่มเต่าทาม)

ป่าทามเราเนี่ย เป็นที่เลียงเรามาก่อน พ่อแม่บอกสอนให้เรารักษาป่าทาม ป่าทามแห่งนี้เป็นที่ให้  
ความชื่นบาน โอ้วป่าทามนี้หนารักษาไว้เถยๆ

12. เพลงป่าทามทุ่งพันชัน (กลุ่มรด)

ทุ่งพันชันแสนกว้างใหญ่ มองออกไปไกลสุดตา มีเห็ดผึ่งทามไผ่ยูคา ไปหาหน่อไม้เห็ดผึ่งทาม เอา  
มาแกงกินแซบอีหลี สมควรอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานเราเถย

13. เพลงฝันไปป่าทาม (กลุ่มเดอะสตาร์คนรักป่าทาม) ทำนองเพลงไหผำ

เมื่อคืนข่อยฝันไปป่าทาม ทั้งคักทั้งย่านป่าทามบ้านเฮา อย่างเข้าไปละเห็นควายสองเขา ะ เห็นนก  
เจ้าอยู่เทิงต้นไม้เฮ็ดจังได้ข่อยละลิกกลับเมื่อได้ แม่นไผ่กระได้ปลูกค่อยละแม ะ

14. เพลงชวนไปป่าทาม (อ.สุวรรณ) ทำนองเพลงฮอริเคย์

พ่อยากจะชวน อยากจะชวนไปป่าทาม ชมความงดงาม ความงดงาม ทามทุ่งพันชัน อยากให้คนดีไปกับพี่  
สักวัน ไปเก็บมะดัน หรือจะไปขุดหัวมันแซง

โอ้โฮ หน่อไม้ นั้นไผ่กระโดน เป็นตลาดนัด ตลาดนัดคนจน อาหารผู้คน มันมีมากล้น อยู่ใน ป่า  
ทาม ะ

กิจกรรมค่ายเด็กกรีกป่าทาม 4 – 11 มิ.ย. 2548



ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านดงสาร นายรังสรรค์ บงศ์บุตร ให้ความรู้เยาวชน  
เยาวชนร่วมกิจกรรมด้วยความสนใจ



## หัวหน้ากลุ่มต่างๆ



### เด็กรักป่าทามกลุ่มที่ 1 ชื่อกลุ่ม ไก่ป่า

#### สมาชิกในกลุ่ม

- |                              |             |                               |             |
|------------------------------|-------------|-------------------------------|-------------|
| 1. นางสาววรรณ นินันท์        | ประธานกลุ่ม | 2. นางสาวอรอนงค์ ทองนาง       | เลขากลุ่ม   |
| 3. นางสาวอรัญญา ช่วยรักษา    | สมาชิกกลุ่ม | 4. นางสาวจำปี บุตรสุวรรณ      | สมาชิกกลุ่ม |
| 5. นางสาวนฤมล แก้วฝ่าย       | สมาชิกกลุ่ม | 6. เด็กหญิงพิกุลมาส ศรีหาวงศ์ | สมาชิกกลุ่ม |
| 7. เด็กหญิงศิริพร บุตรสุวรรณ | สมาชิกกลุ่ม | 8. เด็กชายชัยณรงค์ ประทุมชมภู | สมาชิกกลุ่ม |
| 9. เด็กชายธีระยุทธ บงศ์บุตร  | สมาชิกกลุ่ม |                               |             |

#### อุดมการณ์ของกลุ่ม

1. มุ่งมั่นพัฒนาป่าทาม
2. มีความสมัครสมานสามัคคี
3. รู้จักเสียสละซึ่งกันและกัน
4. อยู่ด้วยกันไม่มีว่ารุ่นพี่รุ่นน้องเท่าเทียมกันหมด
5. น้องดูแลพี่ พี่ดูแลน้อง



เด็กรักป่าทามกลุ่มที่ 2 ชื่อกลุ่ม ทามอ้อมแก้ว

#### สมาชิกในกลุ่ม

- |                                            |                                           |
|--------------------------------------------|-------------------------------------------|
| 1. นายชาติрі กับพะวงศ์ประธานกลุ่ม          | 2. เด็กชายปิยะ ท้าวหา เลขากลุ่ม           |
| 3. เด็กชายนำพล สิงห์เสนา สมาชิกกลุ่ม       | 4. เด็กชายวัชรารุฒิ อุปเสียร สมาชิกกลุ่ม  |
| 5. เด็กชายพรรณา ช่วยรักษา สมาชิกกลุ่ม      | 6. เด็กหญิงกวิณทรา วัดเวียงคำ สมาชิกกลุ่ม |
| 7. เด็กหญิงแสนริน แฝงทรัพย์ สมาชิกกลุ่ม    | 8. เด็กหญิงสุดารัตน์ นิพันธ์ สมาชิกกลุ่ม  |
| 9. เด็กหญิงนฤมล ศรีวงแสง สมาชิกกลุ่ม       | 10. เด็กชายขจรศักดิ์ ขจรวงศ์ สมาชิกกลุ่ม  |
| 11. เด็กหญิงพุลสวัสดิ์ นิพันธ์ สมาชิกกลุ่ม |                                           |

#### อุดมการณ์ในกลุ่ม

1. จะพัฒนาป่าทาม
2. จะปลูกต้นไม้ทดแทนป่าทาม
3. ร่วมใจทำการอนุรักษ์
4. เราจะไม่ให้คนตัดไม้ทำลายป่า
5. เราจะทำให้ป่าทามอุดมสมบูรณ์มากกว่าทามเดิม





เด็กรักป่าทามกลุ่มที่ 3 ชื่อกลุ่ม กระต่ายป่า

#### สมาชิกในกลุ่ม

- |                            |             |                                 |             |
|----------------------------|-------------|---------------------------------|-------------|
| 1. นางสาวราตรี วงศ์จันดี   | ประธานกลุ่ม | 2. เด็กชายสุริยา บงศ์บุตร       | เลขากลุ่ม   |
| 3. เด็กหญิงสมจิตร ไชยพรม   | สมาชิกกลุ่ม | 4. เด็กหญิงนันทิดา เฟื่องคำ     | สมาชิกกลุ่ม |
| 5. เด็กหญิงสุราพร นิพันธ์  | สมาชิกกลุ่ม | 6. เด็กหญิงนันทวรรณ ยะคำสี      | สมาชิกกลุ่ม |
| 7. เด็กชายพิชิต ชุมแวงวาปี | สมาชิกกลุ่ม | 8. เด็กชายธีระศักดิ์ กับพะวงส์  | สมาชิกกลุ่ม |
| 9. เด็กชายอนุกุล นามคุณ    | สมาชิกกลุ่ม | 10. เด็กชายสุรศักดิ์ ชัยชนะ     | สมาชิกกลุ่ม |
| 11. เด็กชายฤาชัย พรหมเทพ   | สมาชิกกลุ่ม | 12. เด็กชายพงศ์พัฒน์ ชาวหนองบัว | สมาชิกกลุ่ม |

#### อุดมการณ์ของกลุ่ม

1. มีความสามัคคีในกลุ่ม
2. ช่วยกันรักษาป่าทาม
3. เราจะช่วยกันรักษาป่าทามจะไม่ให้ใครตัดไม้ทำลายป่า
4. เราจะรักกันในหมู่ของเรา
5. เราจะเล่นกันอย่างสนุกสนาน



#### เด็กรักป่าทามกลุ่มที่ 4 ชื่อกลุ่ม เต่าทาม

##### สมาชิกภายในกลุ่ม

- |                               |             |                                 |             |
|-------------------------------|-------------|---------------------------------|-------------|
| 1. นายสาคร บุญช               | ประธานกลุ่ม | 2. นางสาววิไลรัตน์ ลือประสิทธิ์ | เลขากลุ่ม   |
| 3. เด็กชายวรุฒ นิพันธ์        | สมาชิกกลุ่ม | 4. เด็กหญิงประทุมพร ไชยโหวาร    | สมาชิกกลุ่ม |
| 5. เด็กหญิงนภาพร ช่วยรักษา    | สมาชิกกลุ่ม | 6. เด็กหญิงพรนภา คงเจริญ        | สมาชิกกลุ่ม |
| 7. เด็กหญิงปริญญช บงบุตร      | สมาชิกกลุ่ม | 8. เด็กชายประสงค์ ลือประสิทธิ์  | สมาชิกกลุ่ม |
| 9. เด็กชายสุริยา เพื่อนคำวงศ์ | สมาชิกกลุ่ม | 10. เด็กชายเดช สมิตร            | สมาชิกกลุ่ม |
| 11. เด็กหญิงกุหลาบ อินนา      | สมาชิกกลุ่ม |                                 |             |

##### อุดมการณ์ในกลุ่ม 1. พวกเราจะพัฒนาป่าทาม

2. ไม่ตัดต้นไม้ทำลายป่า
3. ฟื้นฟูป่าทามให้ดีขึ้น
4. จะอนุรักษ์ในป่าทาม
5. เราจะทำป่าทามให้เป็นที่ท่องเที่ยว



เด็กรักป่าทามกลุ่มที่ 5 ชื่อกลุ่ม เดอะสตาร์ คนรักป่าทาม

#### สมาชิกในกลุ่ม

- |                          |             |                            |                            |
|--------------------------|-------------|----------------------------|----------------------------|
| 1. นางสาววาสนา ท้าวหา    | ประธานกลุ่ม | 2. นางสาววรรณภา เพื่อนคำวง | เลขากลุ่ม                  |
| 3. นางสาวรุ่งทิwa        | เพื่อนคำวง  | สมาชิกกลุ่ม                | 4. นางสาวเพ็ญรัก แก้วสีรัง |
| 5. เด็กหญิงลัดดา คอนโคตร | สมาชิกกลุ่ม | 6. เด็กหญิงสมถวิล          | แก้วศรีรัง                 |
| 7. เด็กหญิงลลิตา         | แก้วศรีรัง  | สมาชิกกลุ่ม                | 8. เด็กหญิงศิริพร นิพันธ์  |
| 9. เด็กชายสรณรินทร์      | แก้วศรีรัง  | สมาชิกกลุ่ม                | 10. เด็กหญิงอรัญญา นิพันธ์ |
|                          | สมาชิกกลุ่ม |                            | สมาชิกกลุ่ม                |

#### อุดมการณ์ของกลุ่ม

1. เราจะมุ่งมั่นต่อการอนุรักษ์ป่าทาม
2. เราจะไม่ให้ใครตัดไม้ทำลายป่า
3. จะพัฒนาป่าทามให้ดีขึ้น
4. จะช่วยเหลือทุกคนในการอนุรักษ์ป่าทามให้ดีขึ้น



### เด็กรักป่าทามกลุ่มที่ 6 ชื่อกลุ่ม สิง

#### สมาชิกในกลุ่ม

- |                                  |             |                           |             |
|----------------------------------|-------------|---------------------------|-------------|
| 1. นางสาววาสนา จานแก่น           | ประธานกลุ่ม | 2. นางสาวราพร นิพันธ์     | เลขากลุ่ม   |
| 3. เด็กหญิงกัญญารัตน์ กวานปรัชชา | สมาชิกกลุ่ม | 4. เด็กหญิงนิตยา แสงซ้าย  | สมาชิกกลุ่ม |
| 5. เด็กหญิงพัชรา เจริญสว่าง      | สมาชิกกลุ่ม | 6. เด็กหญิงคำใน นิพันธ์   | สมาชิกกลุ่ม |
| 7. เด็กชายปรีชา วงศ์จันดี        | สมาชิกกลุ่ม | 8. เด็กชายศักดิ์ดา รูปสวย | สมาชิกกลุ่ม |
| 9. เด็กชายธีระพงษ์ ไชยแสนทา      | สมาชิกกลุ่ม |                           |             |

#### อุดมการณ์ของกลุ่ม

1. มุ่งมั่นพัฒนาป่าทาม
2. มีความสามัคคีสนุกสนาน
3. มีจิตใจรักป่าทาม
4. ได้ความรู้จากการอบรมนำไปปฏิบัติ
5. ป่าทามจะอุดมสมบูรณ์ด้วยมือของเราเอง





### เด็กรักป่าทามกลุ่มที่ 7 ชื่อกลุ่ม จลามทาม

#### สมาชิกในกลุ่ม

- |                              |             |                               |             |
|------------------------------|-------------|-------------------------------|-------------|
| 1..นางสาวจิราภรณ์ โสมศรี     | ประธานกลุ่ม | 2. นางสาวเพชรรา ลือประสิทธิ์  | เลขากลุ่ม   |
| 3. นางสาวดาหวัน น้ำเซ        | สมาชิกกลุ่ม | 4. นางสาวปรียานุช ไอยไกรธร    | สมาชิกกลุ่ม |
| 5. เด็กหญิงอรษา นามวงศ์ชัย   | สมาชิกกลุ่ม | 6. เด็กหญิงจิตรลัดดา บุญปากดี | สมาชิกกลุ่ม |
| 7. เด็กหญิงสุดารักษ์ พรหมเทพ | สมาชิกกลุ่ม | 8. เด็กชายอาทิตย์ แสงชัย      | สมาชิกกลุ่ม |
| 9. เด็กชายศักดิ์ดา จานแก่น   | สมาชิกกลุ่ม | 10. เด็กชายน้าชัย สิงห์เสนา   | สมาชิกกลุ่ม |
| 11. เด็กชายอนันต์ บุตรสุวรรณ | สมาชิกกลุ่ม |                               |             |

#### อุดมการณ์ในกลุ่ม 1. มุ่งมั่นพัฒนาป่าทาม

2. ไปป่าทามมีความสุขสนุกสนานและสามัคคี
3. ช่วยกันพัฒนาป่าทาม
4. เราจะพัฒนาป่าทามให้ดีขึ้น
5. เราจะรักษาป่าทามให้ดีที่สุด



เยี่ยมชมกิจกรรมปฎิบัติคัมภีร์สัตว์พิทักษ์สิ่งแวดล้อม  
ที่โรงเรียนบ้านหนองบั่ว อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม



เยี่ยมชมบรรพบุรุษที่ อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม



ภาพกิจกรรม  
งานอนุรักษ์วังปลา

1. เตรียมพันธุ์ไม้



ได้รับการพักฟื้นที่บ้านนายประสิทธิ์ อุดทุม เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2547  
ต้นหมากแขว 1,000 ต้น และต้นกูน 50 ต้น

## 2. ปลูкт้นหมากแขว ให้นักเรียนนำไปปลูกที่บ้านคนละ 1 ต้น



เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2547



3. ชาวบ้านร่วมใจปลูกต้นหมากแขวทางทิศตะวันออกของฝายกั้นน้ำหนองหมากแขว



4. ชาวบ้านร่วมใจปลูกต้นไม้ริมทางทิศตะวันออก และทิศเหนือ ของฝายกั้นน้ำหนองหมากแซว





5. ตัดกอไผ่ทำวังปลา

7 พฤศจิกายน 2547

